

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

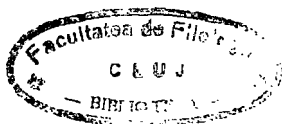
SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 2

Redacția: Str. M. Kogălniceanu 1, CLUJ • Telefon 2 26 19

SUMAR — TARTALOM — СОДЕРЖАНИЕ — SOMMAIRE — CONTENTS

- V. FANACHE, Semnificația Unirii în literatura transilvană • Значение Объединения в трансильванской литературе. • The Significance of the Union in the Transylvanian Literature 3
- D. POP, Folclorul și Unirea Transilvaniei cu România • Фольклор и объединение Трансильвании с Румынией. • Le folklore et l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie 13
- I. PERVAIN, Gheorghe Barițiu (1812—1893). Contribuții bio-bibliografice • Георге Барич (1812—1893 гг.). Новые био-библиографические данные. • Gheorghe Bariț (1812—1893). Contribution bio-bibliographique 23
- SZABÓ T. A., Egy erdélyi szótörténeti tár szerkesztésének műhelykérdései • Problemele de redactare a unui dicționar istoric maghiar din Transilvania • Проблемы редактирования исторического словаря венгерского языка Трансильвании. • On the Elaboration of a Historical Dictionary of Transylvania. 43
- MÁRTON GY., Székely nyelvjárási csákházik : *gílicsezik* 'korcsolyázik' • Regionalismele *csákházik* și *gílicsezik* în graiul secuiesc • Регионализмы *csákházik* и *gílicsezik* в секлеровском говоре. • The Regionalisms *csákházik* and *gílicsezik* in the Szekler Dialect. 51
- A. CURTUI, Semnificația primei traduceri românești a piesei *Hamlet* • Значение первого румынского перевода пьесы „Гамлет” • The Significance of the First Romanian Translation of *Hamlet*. 59
- V. VOIA, Eminescu și Byron. Un paralelism literar (I) • Эминеску и Байрон: литературный параллелизм (I) • Eminescu and Byron. A Literary Parallelism (I). 65
- A. BĂN, Observații asupra interpretării unui proces de defonologizare • Относительно одного процесса дефонологизации. • Observations sur l'interprétation d'un processus de déphonologisation 73
- I. BALÁZS, Influența limbii literare asupra lexicului unui grai în condițiile bilingvismului • Влияние литературного языка на лексику одного говора в условиях двуязычия • L'influence de la langue littéraire sur le lexique d'un parler local dans les conditions du bilinguisme. 81
- ȘT. POP-LELESCU, Terminologia diverselor ocupații în opera lui Mihail Sadoveanu (II) • Терминология различных занятий в творчестве Михаила Садо-

вяну (II) ● La terminologie des diverses occupations dans l'oeuvre de M. Sadoveanu (II)	89
M. QUITTNER, Despre unele lexeme mixte anglo-scandinave în vocabularul limbii engleze ● О некоторых смешанных англо-скандинавских лексемах лексики английского языка ● On Some Mixed Anglo-Scandinavian Lexemes in the English Vocabulary	101
A. TROFIN, Rolul laboratorului de limbă în cadrul cursului practic (I). Recunoașterea și producerea fonemelor, elemente de bază în însușirea celei de-a c-a limbii ● Роль языковой лаборатории на практических занятиях (I). Узнавание и воспроизведение фонем — основные элементы в усвоении второго языка ● The Role of the Language Laboratory within the Practical Course (I). The Recognition and the Utterance of Phonemes as Basic Elements in Mastering the Second Language	109
I. BACIU, Funcționarea pronumelui relativ franțuzesc <i>dont</i> ● Функционирование французского относительного местоимения <i>dont</i> ● Le fonctionnement du pronom relatif français <i>dont</i>	115
E. DRAGOȘ, Noi date privitoare la nuvelistica lui Liviu Rebreanu ● Новые данные о новеллах Ливиу Ребряну. ● Nouvelles informations relatives aux nouvelles de Liviu Rebreanu	121
Recenzii și note bibliografice ● Рецензии и библиографические заметки ● Livres lus. Notes bibliographiques ● Books. Bibliographical Notes	
Elemente de lingvistică structurală (G. GRUIȚĂ)	125
T. V. Civiĵan, Imja sušestvitel'noe v balkanskiĵ jazykach (C. SĂTEANU, O. VINȚELER)	127
Dan Zamfirescu, Studii și articole de literatură română veche (D. CURTI-CĂPEANU)	129
Lucia Protopopescu, Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu (G. ANTONESCU)	130
Ovidiu Birlea, Folelorul în „Țiganiada“ lui Budai-Deleanu (I. PETRESCU)	131
Ovidiu Birlea, Povestile lui Creangă (S. IERCOȘAN)	133
Elisabeth Frenzel, Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte (GH. SZABÓ)	134
Gustav Siebenmann, Die moderne Lyrik in Spanien (GH. SZABÓ)	136

PRAECLARISSIMO AC DOCTISSIMO VIRO
CONSTANTINO DAICOVICIU
DACORVM ET ROMANORVM ANTIQVITATVM
SINGVLARI MENTIS ACIE INVESTIGATORI
MAGISTRO INCOMPARABILI
ALMAE MATRIS NAPOCENSIS
RECTORI MAGNIFICO
CIVI IN REPUBLICA PRAESTANTISSIMO
SEPTVAGENARIO
COLLEGAE DISCIPVLI AMICI

SEMNIFICAȚIA UNIRII ÎN LITERATURA TRANSILVANA

de

V. FANACHE

Unirea Transilvaniei cu vechea patrie semnifică un act istoric de însemnătate hotărâtoare, consecințele lui putându-se urmări în toate aspectele vieții naționale. Se încheia, o dată cu anul 1918, cursul unui destin colectiv pe altarul căruia rînduri de generații își aduseseră jertfa. Dominantă vreme de secole, conservată în limbă și în tradițiile populare, în slovele cronicilor și în opera scrisă în urgie a primilor noștri filologi și istorici, ideea matcă a unității de neam, realizată prin Marea Unire, făcuse din multiplele manifestări ale spiritului românesc, inclusiv din literatură, un *tot*. Cu neînsemnate excepții, personalitățile scrisului ardelean dinainte de Unire nu pot fi discutate în afara acestui proces, ele se întrepătrund și se afirmă în serviciul unor idealuri înalt misionare și profund etice. Un fond social țărănesc apare transfigurat cu insistență în operele lor, lumea rurală, depozitară a ethosului se impune ca obiect decisiv al artei, în viziuni descriptive, narativ-populare, idilizante, eroic-mesianice etc., configurîndu-se o literatură saturată de implicații funcționale. Pentru perioada vegheată de numele lui G. Coșbuc, Ioan Slavici, Șt. O. Iosif, O. Goga și, parțial, Ion Agârbiceanu, este de observat în literatura ardeleană tehnica realistă cu un anume grad de ostentație în pictura satului, gustul pentru baladă și motivele epopeice. Din tendința de a demonstra existența unei umanități străvechi, în spiritul căreia s-a infiltrat o ambianță cosmică familiară și protectoare, arta se întreține abordînd teme de imediată rezonanță, concretul pitoresc și frapant, dar mai ales imaginea unui om-forță, crescut din humus ca un stejar falnic.

Prin actul Unirii, literatura transilvană, extrasă din condiția istorică a unei colectivități nedreptățite și creată la flacăra unui romantism de credință, justițiar, intră într-o fază de revizuire programatică. Din pure idealuri, aspirațiile majore devin certitudini istorice, se stratifică în timp revolut și astfel o lungă etapă literară întoarce ultima filă din clasică sa carte de aur.

Procesul de constituire a literaturii ardelenе de după război urmează în ansamblu aceleași direcții înnoitoare, ca și în vechea țară, păstrînd însă formele specifice. Fără să fi rupt firul puternice tradiții „marele război a îngropat pe veci secolul al XIX-lea, aducînd o revoluționare din temelii a concepțiilor și a spiritului public”¹. Spiritele încordate vreme de secole în studiul istoriei și filologiei, discipline folosite ca argument în lupta noastră națională, intră în sfîrșit într-o perioadă de binemeritată destindere. Intelectualitatea ardeleană, alcătuită din preoți, învățători, gazetari politici, avocați, dar mai ales din istorici și filologi, se diversifică în preocupări, lăsîndu-se atrasă — nu fără a se lupta împotriva unui conservatorism rezervat — și de activități lipsite de o utilitate imediată. Filozofia, muzica, artele cîștigă un teren mai solid de afirmare. Literatura este și ea de asemenea pusă în situația de a-și modifica substanța. Goga reprezentase pe ultimul mare poet care intonase cîntarea pămîntului noastre naționale și sociale. Toată literatura bună transilvăneană fusese de altfel angajată, alături de istorie și lingvistică, la dinamizarea conștiinței românești, precursoroarea declarată a unității poporului. Prin Andrei Mureșanu, Coșbuc, Iosif, Goga literatura dăduse curs unui patriotism ardent, toți niște poeți, dar și niște tribuni slujind prin artă interesele momentului istoric prin care trecea colectivitatea românească din Ardeal. Ideea națională, sprijinită pe conștiința unității de neam, avea în literatura ardeleană caracterul unui motiv de boltă, era chintesența oricărei arte poetice, comparabilă cu o valoare de credință (*Visam, Austrie, că-n flăcări / Se darmă vechiul tău imperiu*) (Iosif), considerată „suprema noastră dogmă”², în formularea lui Goga. Satul, locul de existență tipic colectivității românești fusese poetizat ca leagăn și mormînt al existenței, absolutizat adeseori (de unde sentimentul dezrădăcinării), socotit drept singurul mediu propice al dezvoltării vieții (de unde tentația idilică). Coșbuc, avînd geniu etnografic, îl oglindise în obiceiurile lui fundamentale prilejuite de iubire, nuntă, înmormîntare, neuitîndu-i nici revolta. Iosif se simțise pătruns de vraja unor ființe dispărute, adevărați apostoli, ca Șincai, precum și de profunzimea înțelepciunii populare; Goga, cel mai dinamic dintre poeții ardeleni antebelici, ridicase satul la valoarea unui simbol al suferinței și al energiei pe cale să se dezlănțuie într-un înfricoșat vifor. Slavici și Agribiceanu sînt și ei apologeții formelor de viață rurale.

Dat fiind aceste împrejurări era firesc să asistăm, după Unire, la un proces de adaptare, la descoperirea altor direcții de afirmare literară, cele vechi perimîndu-se. Eforturile de a crea o nouă conștiință estetică în stare să înlocuiască pe cea veche, atît de profund structurată, s-au izbit la început de numeroase obstacole. Trebuia formată o mentalitate estetică receptivă și la alte valori decît cele consacrate printr-o lungă tradiție, iar în cele din urmă generatoare ea însăși de creații

¹ Sextil Pușcariu, *Perspective culturale*, Cluj, 1934, p. 6.

² Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, Buc., f.a., p. 28.

moderne. Generația scriitorilor vîrstnici făcea primul pas în viața României întregite vizibil descumpănită: „*Scriitorii din Ardeal s-au trezit în mod busc, suspendați în aer, fără stîlpul de foc care să-i unească pe toți pe același drum, fără o credință care să dea aripi nouă inspirației lor*”³.

Publicul și critica însăși sînt dezorientate și nu e de mirare că poezia lui Lucian Blaga, cu nota ei originală, neașteptată, devansînd mult gustul literar al epocii, cu preferințe pentru o poezie tradiționalistă, nu-și află aderenți decît tîrziu: „*În Ardeal, nu exista, cel puțin în primii ani, societatea care să înțeleagă și să guste această artă nouă*”⁴. Pînă spre 1930, Transilvania literară cunoaște o perioadă de căutări și de slabe progrese. Încercările unui remediu nu lipsesc și, mai cu seamă sub aspect revuistic, aceste sînt numeroase, dar eficiența lor este relativ redusă. Revista *Cultura* (1924), tipărită de universitari, deși aduce mărturia unei efervescențe spirituale, sucombă fără a fi determinat un climat literar; *Societatea de mîine* (1924—1945), editată de entuziastul Ion Clopoțel, reușește întrucîtva să promoveze cîteva talente, însă e departe de rolul pe care ar fi urmat să-l joace într-un Ardeal cu o viață literară mai puțin remarcabilă. Revista nu depășește momentul tranzitoriu, în care se afla prin anii 1920—1930 Transilvania culturală și sfîrșește, după mutarea la București, în 1934, acceptînd un modest profil de publicație-magazin. Un articol bilanț, apărut chiar în paginile *Societății de mîine*, recunoaște inerția vieții spirituale a provinciei: „*Ardealul are mulți intelectuali români, dar nu are cu toate acestea o viață intelectuală românească. Generația mai bătrînă nu ne-a dat-o. Cea tînără n-a avut încă vreme să ne-o dea*”⁵. Alte reviste din această perioadă, cum este binecunoscuta *Cosinzeana* (1922—1927) nu ies din marginile unui semănătorism crepuscular, care se cerea iminent depășit. Relativa sterilitate literară care stăruie în revistele timpului se datora poate în cel mai înalt grad lipsei unei critici literare de opinie, care să faciliteze o dreaptă ierarhizare a valorilor, atmosfera propice și emulativă necesară oricăror afirmații de rezonanță. Problema cheie, pentru depășirea crizei de creștere în care se afla viața literară transilvană consta în descoperirea unui raport echilibrat între foarte puternica tradiție a literaturii etico-misionare, avînd în miezul ei ideea de sat, și inovațiile cerute de momentul cultural. Reînvierea climatului literar cerea o schimbare a modurilor poetice și epice, și totodată asamblarea vieții artistice transilvănene în angrenajul literaturii naționale și, pe cît posibil, europene. Încadrarea organică în acest proces n-a fost la îndemîna oricui, recurgerea la noi modalități de expresie solicitînd un efort lăuntric și nu exterior, pe care nu toți reprezentanții scrisului transilvan l-au putut susține. Astfel pentru literatura transilvană dintre

³ Ion Breazu, *Viața literară românească în Ardealul de după Unire*, Cluj, 1934, p. 4.

⁴ *Ibid.*, p. 15.

⁵ Petre Suci, *Ce se așteaptă de la tineretul nostru intelectual din Ardeal?*, în „*Societatea de mîine*”, X, 1933, nr. 5, p. 94.

cele două dăzboaie, Octavian Goga este unul din marii învinși, un Meșter Manole, cum s-a văzut el însuși pe sine în drama cu acest titlu, sacrificat la temelia noii poezii. Marea artă a lui Goga este cuprinsă în volumele din 1905 — *Poezii și 1909 — Ne cheamă pământul*. Cum se explică această epuizare prematură, faptul că după Unire scriitorul n-a mai dat nimic rezistent, declinând într-un eminescianism irelevant? Pașiunea politică, angajată în rosturi nu totdeauna indicate, a fost neîndoielnic păgubitoare pentru talentul său, însă ea singură nu dovedește criza de vîină poetică în care intră iremediabil O. Goga. Adevărul e că tematica poeziei lui Goga se istoricizează; excepțională prin gradul ei de profunditate artistică, document de mare putere expresivă despre umanitatea rurală românească dintr-un anume timp și spațiu istoric, ea nu se mai putea produce după actul Unirii. Goga este, prin temperamentul său unitar, granitic, un poet catatonic. El se afirmă ca exponent al unei pătimiri determinate, iar o dată cu modificările survenite în organizarea societății românești după primul război mondial, lirismul său, obiectiv vorbind, pierde materia inspirativă și, firesc, încetează a se mai afirma. Resursele de a-și modifica substanța poeziei i-au lipsit foarte probabil. G. Călinescu observă adînc „cît de greu se poate deplasa poetul spre valori ce depășesc propria-i experiență”⁶, dar mai concludentă decît oricare altă probă, pentru a demonstra înaderența organică a poetului spre alte planuri lirice, este o mărturie a lui Octavian Goga însuși, de un preț inestimabil în cercetarea psihologiei unei lumi încercînd o stare de beatificație și derută: „*Sufletul unui cărturar ardelean sau bănățean, care s-a zbatut conștient sub apă-sarea politică de odinioară și a primit ca un răsărit de soare Unirea, acest suflet cercetat de suferințe și chinuit de așteptare este asăzi ca o punte asvîrlită între două lumi, jumătate din viață ni s-a scurs într-un cadru care s-a dărîmat cu concursul nostru, iar restul se cheltuiește într-o atmosferă atît de schimbată încît punctele de înrudire s-au șters. E o așa de strigătoare deosebire între ce-a fost și ce este, încît nu e nici o mirare că după furtuna asta ochii multora privesc cu mirare împrejur, nu-și găsesc locul încă, se mișcă uluiți și pierd din vedere de odată cu simțul propriei valori și obiectivul normal al năzuințelor noastre colective*”⁷.

În schimb, dacă Goga n-a găsit calea unei cooperări în planul poeziei între elementele tradiționale și cele moderne, primele nume de suprafață pe care le înregistrează poezia ardeleană de după Unire, ale lui Aron Cotruș și Lucian Blaga, nu disprețuiesc de loc valorile tradiției, însă nici nu se închid în cenușa lor. Mai apropiat de vechea poezie, Cotruș sporește vibrațiile artei sale cu o portretistică țărănească meșteșugit stilizată și cu o muzică eseniană a dorului și a peregrinării, de un ton remarcabil.

⁶ G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Buc., 1941, p. 541.

⁷ Octavian Goga, *Prefața* la volumul: P. Nemoianu, *Amintiri*, Lugoj, 1928, p. 3.

Cel care învinge definitiv confuziile instalându-se în pleiada marilor poeți interbelici, propunând o poezie în care ecuația tradiție și sensibilitate modernă se rezolvă într-o viziune de subtile armonii, este Lucian Blaga. El premerge și în același timp provoacă revirimentul vieții literare ardelenene, care se întâmplă după anul 1930. În cadrul lirismului său, satul continuă să rămână unul din motivele cardinale. Și el este convins, ca atîția precursori, că „veșnicia s-a născut la sat” (*Sufletul satului*), numai că satul lui Blaga, ca de altfel întreaga sa poezie, tinde spre sublimarea ethosului, vizează originarea, proiectarea lui în zonele unor permanențe pure, situate dincolo de timpul și spațiul istoric. Lirica ardeleană abordează întîia oară umanul dinlăuntru, ca dat existențial. Calitatea dintîi a poeziei lui Blaga, văzută în contextul mișcării lirice ardelenene și naționale consta în eliminarea decorativismului dulceag cînd e vorba de zugrăvirea lumii rurale. În Lucian Blaga țărănismul literar, aureolat cu false nimburi, și-a aflat un opozant implacabil, tîria convingerilor sale arătîndu-se de un mare calibru, căruia nu-i rezista nici idilicul semănătorist, exterior și didact, nici localismul ortodox-creștin vehiculat de *Gîndirea* între cele două războaie: „*Între mine și literatura Semănătorului văd o prăpastie. Pe cei mai mulți dintre semănătorii îi socot atinși de imbecilitate estetică*”⁸. Astfel de principii nu-l părăsesc niciodată pe Blaga. Este învederat efortul său, în care descoperim o fundamentare a propriului lirism de inspirație rurală, pentru o literatură profund națională și totuși neetnografică. În *Artă și valoare*, reluînd mai vechi teze⁹, Blaga definea pericolul naturalismului edulcorat furnizat de semănătoristi, din nou în termeni drastici: „*Zelos ca nici un alt curent, semănătorismul s-a jurat, scuturat de un cuget profetic, să lege pentru todeauna arta și scrisul românesc de conținuturi dulcege, diluate ale istoriei, ale vieții și ale naturii românești. De aici istorie convențional idealizată, de aici naturalismul idilic împlînzit, de aici eticismul școlăresc, de aici sentimentul siropos al acestui curent al cărui certifiicat de naștere poate fi utilizat și ca etichetă de șerbet de trandafiri*”¹⁰. Lucian Blaga considera că un artist, prin componentele sale existențiale, prin structura sufletului său este implicit național, indiferent de subiectul abordat. E de spus că Blaga nu separă arta de viața unui popor, chiar dacă teoreticianul *Spațiului mioritic* socotea legătura dintre cele două aspecte ca fiind de natură stilistică și nu istorică, așa cum este de fapt. Acest punct de vedere l-a dus în mod logic la demiterea estetismului, excedent de fulgurație formală, la fel de pernicios artei, prin dislocarea creației de orice valori umane, ca și semănătorismul: „*Estetismul favorizează creșterea parazită a structurilor estetice ca atare, și însoțit de o curioasă iobie față de orice substanță sau semnificație mai amplă sau mai profundă, duce inevitabil la o anemiare a artei*”¹¹.

⁸ Lucian Blaga, *Scrisoare*, în „Contemporanul”, 1965, nr. 19 (17 mai), p. 3.

⁹ Cf. Lucian Blaga, *Ferestre colorate. Însemnări și fragmente*, Arad, 1926.

¹⁰ *Artă și valoare*, Buc., 1939, p. 179.

¹¹ *Ibid.*, p. 75.

Sentimentul patriotic, relația cu humusul nu sînt în nici un caz mai scăzute în versurile lui Lucian Blaga care, depășind echivocurile estetice ale timpului, semănătorismul și estetismul, ridică arta sa pe culmi pilduitoare. Sîntem satisfăcuți luînd act de un patriotism sublimat în pură valoare literară.

Spunînd de poezia transilvană că atinge momentul de cumpănă prin Lucian Blaga, am putea afirma că un lucru similar se întîmplă și în domeniul prozei prin Liviu Rebreanu. Primul a izbutit să continue o lirică de esență preponderent socială, care la un moment dat dădea semne de slăbiciune, printr-un act de sublimare, desfăcînd pe omul străvechi al pămîntului de zorzoanele artificialului naturalistic, contemplîndu-i și poetizîndu-i „*sufletul*”. Al doilea, printr-un salt conceptual poate mai puțin spectaculos, a înălțat un filon epic, de care spiritualitatea ardeleană dăduse de mult excelente semne, la un indice valoric necunoscut anterior pe teren românesc. Apariția lui *Ion* (1920) este consemnată de un Tudor Vianu drept un moment crucial în proza românească: „*Avusesem mulți povestitori pînă atunci, dar nu încă un romancier în sensul modern al cuvîntului, acel care i se potrivește lui Balzac și Zola, lui Tolstoi și Dostoievski, lui Thomas Mann și Galsworthy. Prin Rebreanu romanul românesc intra în circuitul mondial al genului*”¹².

Sub aceste bune auspicii, la care se adaugă numele unor mari scriitori afirmați în perioada interbelică, viața literară ardeleană intră, după 1930, într-un proces de adevărată resurrecție, cu manifestări revuistice, de cenaclu și editoriale în numeroase centre ale provinciei. Fenomenul este observat de numeroși cercetători¹³, și el se poate constata lesne. *Darul vremii* (1930, Cluj), *Brașovul literar* (1931), *Abecedar* (1933, Brad), *Lanuri* (1933, Mediaș), *Progres și cultură* (1933, Tg. Mureș), *Hotarul* (1933, Arad), *Gînd românesc* (1933 — excelenta revistă a Clujului interbelic), *Pagini literare* (1934, Turda), *Familia* — seria III (1934, Oradea), *Afirmarea* (1936, Satu-Mare), *Eu și Europa* (1936, Deva), *Lucefărul* (1941, Sibiu) etc. lansează nume de scriitori, vizibil interesate de reînnoirea artei lor, fie prin ridicarea la o interpretare modernă a temelor vechi, circulate, fie prin asimilarea unor moduri de expresie concordante cu manifestările literare de nivel european, ale zilei. Se teoretizează în această etapă ideea „*localismului creator*”, menită să valideze inițiativele cultural-artistice din diferitele centre ale țării, și

¹² Tudor Vianu, *Jurnal*, Buc., 1961, p. 28.

¹³ Ion Breazu, *op. cit.*; B. Munteano, *Bilan de la littérature transylvaine d'après-guerre*, în „L'Europe Centrale”, IX, 1934, nr. 44 (3 nov.), p. 712—714; Septimiu Bucur, *Literatura ardeleană postbelică*, în „Viața literară”, IX, 1935, nr. 166 (1 febr.), p. 2 și nr. 167(20 febr.), p. 2; N. Ladmis-Andreescu, *Semne și mituri*, Mediaș, 1937; Ion Chinez, *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal (1919—1939)*, „Gînd românesc”, VII, 1939, p. 273—292; George Popa, *Literatura ardeleană de azi*, Mediaș, 1939; Octav Șuluțiu, *Transilvania pe linia constantelor sufletului românesc*, în „Revista Fundațiilor...”, 1940, nr. 12 (dec.), p. 643—654; Olimpiu Boitoș, *Progresul cultural al Transilvaniei după Unire*, Sibiu, 1942; Gr. Popa, *Douăzeci și cinci de ani de viață spirituală în Ardeal*, în „Lucefărul”, IV, 1944, nr. 8 (oct.), p. 259—272 etc.

să designeze un fenomen de depășire a prejudecăților regionaliste. Față de supremația absolută a unui centru, care era Bucureștii, ori de inhibiția punctată de exploziile stridente ale vreunei grupări provinciale, „localismul creator” se voiește promotorul unor focare de cultură de valoare egală, distribuite armonios pe întregul teritoriu românesc. Din specificul și efervescența creatoare a multiplelor cetăți culturale literatura națională câștigă în amplitudine și complexitate. Provincia se desprovincializează, se consideră parte a întregului spiritual, dialoghează cu aplomb și dezinvoltură, contribuind la edificarea ansamblului, care se întrevește mult mai dens decât în fazele anterioare. După numeroasele reviste apar editurile de profil: la Brad, ing. Gh. Minovici fondează în 1934 editura „Pantheon”, unde sînt tipăriți Anton Holban și André Malraux și unde urma să apară Franz Kafka; Sighișoara își capătă, din 1938, un renume cu editura Miron Neagu, care publică volumele tinerilor scriitori etc.; Sibiu se remarcă prin activitatea grupării „Thesis”¹⁴.

Critica, inteligentă și suplă, practică de Ion Breazu, Octav Șulutiu, Ion Chinezu, Romul Demetrescu, N. Albu, Ion Negoitescu ș.a., asigură dreapta promovare a valorilor și necesarul spirit de orientare.

Semnele înprospătării artistice în Transilvania nu întîrzie a se arăta concret. În poezie se vorbește acum de o „nouă lirică ardeleană” (o antologie cu acest titlu apare la Cluj în 1935, sub îngrijirea lui Octavian Șireagu), de „curențe noi în poezia din Ardeal”¹⁵. Diversificarea poeziei prin eforturi vizibile de personalizare a lirismului duce la un salutar fenomen de „dezardelenizare”, cu eliminarea complexelor provincialiste. Cartea lui Emil Giurgiuca, *Poezii tineri ardeleni* (1940), în care sînt antologați optsprezece autori, atestă în primul rînd deschiderea sensibilă a evantaiului poetic. Precedați de afirmarea impetuoasă și polivalentă a lui Blaga, Barbu, Argezi, Bacovia, tinerii ardeleni scriu o poezie în care influența pozitivă a marilor maeștri se resimte ca o binefacere. Îmbinarea adecvată, într-o individuală sinteză, a elementelor tradiționale cu un suflu de exortație lirică se descifrează lesne în creația lui Mihai Beniuc, de pe atunci „cea mai complexă figură din generația tină”¹⁶. Vlaicu Birna, Teofil Bugnariu, Radu Brateș, Ion Th. Ilea, Ion Măldoveanu, Teodor Murășanu și Emil Giurgiuca însuși, prezenți de asemenea în citata antologie, amplifică prin talentul lor noua albie lirică. Alți poeți ai vremii neincluși în antologia Giurgiuca, ajung treptat la un profil distinct, ori încep să și-l construiască, intensificîndu-și colaborările la revistă sau apărînd în volume bine cotate de critică. Numele lui George Popa — premiat al Societății Scriitorilor Români —, Dimitrie Danciu, G. A. Petre, Iulian Popa, Val. Cîrdu, Francisc Păcurariu, Ion Șugariu, V. Copilu Cheatră, Iosif Morușan, al debutanților, în acei ani, Radu Stanca, Ștefan Aug. Doinaș, Ioanichie Olteanu

¹⁴ „Thesis”, *Studii, proză, poeme*, Sibiu, 1939.

¹⁵ Cf. I. Negoitescu, *Scriitori moderni*, Buc., 1966, p. 369—383.

¹⁶ Ion Chinezu, *art. cit.*, p. 290.

rețin laudativ atenția. Climatul literar destins permite cursul unor ape lirice liniștite și adânci.

În lirica ardelenilor nu mai aflăm neapărat o poezie a Transilvaniei, cîntec al humusului umilit, ci îmbrățișarea din adîncuri a problematicii umane, topită în sonori elevate, de pătrunzătoare meditație și curată vibrație.

În proză, lăsînd la o parte talentele intrate de mult în circuitul național, se consacră V. Papilian, pe deasupra și animator al scrisului literar interbelic din Transilvania, V. Beneș, autor de nuvele fantastice, Sera Furpa (Al. D. Rădulescu), Ion Vlasiu și, mai ales, Pavel Dan, excepțional în observarea lumii rurale din Cîmpia transilvană. Sensibilitatea prozatorului, deși înregistrează o lume tradițională, se dovedește a fi a unui modern bîntuit de zbateri metafizice.

Viața literară transilvană se asimilează treptat orizontului cultural general românesc. Inapetența scriitorului ardelean la valori umane care depășeau cadrul satului, relevată de unii critici și istorici literari drept o deficiență structurală, este definitiv recuzată de afirmarea cîtorva mari talente prin care literatura română și-a profilat impunător complexitatea și specificul.

ЗНАЧЕНИЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ В ТРАНСИЛЬВАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

(Резюме)

Объединение Трансильвании со старой родиной является исключительно важным историческим актом и для литературной жизни провинции. За незначительными исключениями, представители румынской трансильванской литературы до Объединения боролись за глубоко этические, общественные идеалы. Стремясь доказать существование древней гуманности, их искусство затрагивало темы и выразительные средства, имеющие отклик в современности: крестьянская общественная среда, сельский мир, изображённый реалистическим способом, не исключавшим однако вкус к балладе и к эпическим темам.

Благодаря акту Объединения трансильванская литература вступает в фазу программного пересмотра. Усилия приспособиться к новому эстетическому сознанию продолжают вплоть до 1930 г. Тот, кто преодолел окончательно неясности, превзойдя великим примером своего искусства как отходящий в прошлое семеноторизм, так и эстетизм, был Лучиан Блага. Под благотворным влиянием Лучиана Блага, но и Тудора Аргези, Иона Барбу, Джордже Баковия, Ливиу Ребряну и пр. трансильванская литературная жизнь начинает возрождаться. В эту эпоху успешно выступают молодые писатели Павел Дан, Михай Бенюк, Ион Власиу, Ион Молдовяну, Димитрие Данчу, Джордже Попа, В. Бенеш, Раду Станка, Ион Брязу, Ион Кинезу и т. п. Постепенно, этим путём, трансильванская литература подымается до общерумынского культурного уровня, изживая прежние провинциальные оттенки.

THE SIGNIFICANCE OF THE UNION IN THE TRANSYLVANIAN LITERATURE

(Summary)

The union of Transylvania with the old country was considered a historical act of overwhelming importance also for the literary life in the provinces. With a few exceptions, the main representatives of the Transylvanian literature militated in favour of some social ideals, deeply ethical. In their wish to demonstrate the

existence of an old humanity, these representatives took up themes and means of expression having an echo in contemporary life: rural social environment, rural world, presented in a realistic way. But this did not preclude the taste for ballad and epic motives.

By the act of union, the Transylvanian literature sprung from the social circumstances of a wronged collectivity and created under the influence of a romanticism of faith and justice, entered in a phase of programmatic revision. The efforts of adaptation to a new aesthetic consciousness lasted till 1930. It was Lucian Blaga who ultimately overcame the confusions, outshining through his art both the „semănătorism” (a populist literary trend) and the aestheticism. Thanks to the influence of Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Bacovia, Liviu Rebreanu etc., the Transylvanian literary life undertook a deep transformation. Under those circumstances, some young writers asserted themselves Pavel Dan, Mihai Beniuc, Ion Vlasiu, Ion Moldoveanu, Ion Chinezul etc. Gradually, in that way, the Transylvanian literature was assimilated in the general cultural horizon, leaving behind its provincial features.

FOLCLORUL ȘI UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

de
DUMITRU POP

Cercetările istorice au demonstrat că Unirea Transilvaniei cu România reprezintă rezultatul unor aspirații multisekulare, fiind pregătită pas cu pas în cele mai variate resorturi ale vieții noastre naționale. Ea venea să consfințească astfel o realitate, ce se manifesta multilateral și din ce în ce mai energic¹:

Acțiunile cu caracter politic ce aveau să culmineze cu împlinirea lor de acum cincizeci de ani au fost impulsionate de continua dezvoltare a conștiinței naționale a românilor, ce-și avea și ea rădăcinile adânc înfipte în istorie. Ele au evoluat paralel și într-o legătură indisolubilă cu întregul complex de fapte ce concureau la realizarea acelei *unități sufletești* a poporului nostru, care explică atât solidaritatea lui în lupta pentru unire, cât și entuziasmul general din decembrie 1918. Unirea politică a românilor a fost astfel anticipată — după ce fusese pregătită intens, vreme de câteva secole — în sfera vieții culturale. Lucrurile sînt îndeajuns de cunoscute ca să mai fie necesară o revenire asupra lor². O subliniere se impune totuși: unitatea culturală a românilor de pe cele două versante ale Carpaților a fost anticipată, la rîndul ei, cu mult înainte, la adîncimi și dimensiuni cu mult mai mari, în planul culturii populare — oglindă fidelă a unității lor sufletești, expresie a originii comune și a legăturilor neîntreprute a creatorilor ei în tot cursul istoriei.

Într-adevăr, dacă modul de viață feudal, cu fărîmițarea-i caracteristică, frontierele politice și conviețuirea cu alte neamuri etc., a înrîurit uneori destul de adînc manifestările spirituale ale poporului nostru,

¹ Vezi amănunte în M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria. 1900—1918*, în „Destrămarea monarhiei Austro-Ungare. 1900—1918”. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 de la Budapesta. Sub redacția acad. C. Daicoviciu și prof. M. Constantinescu, București, 1964, p. 93 ș.u.

² *Din istoria Transilvaniei, II*, București, 1963.

ea nu a izbutit să afecteze esența acestora. Existența pe tot pământul românesc a aceleiași terminologii folclorice de bază, în mare parte de origine latină (*cîntec, descîntec, viers, joc, strigătură, bocet, zîină, Făt-frumos* ș.a.)³, ne apare deosebit de grăitoare. Dincolo de marea bogăție și varietate regională a folclorului românesc, întîlnim, în general, — așa cum remarcase și Slavici la timpul său⁴ —, aceleași specii literar-muzicale, aceleași obiceiuri, practici și credințe. Principalele teme și motive ale folclorului nostru au circulat, din cine știe ce veac, pretutindeni unde se aude grai românesc. Așa sînt, de exemplu, „cîntecul ciobanului ce și-a pierdut turma”, atestat mai întîii în secolul al XVI-lea, cel al „stînei prădate”, motivul „zburătorului” ș.a. Așa sînt celebrele balade *Miorița și Meșterul Manole, Soarele și luna* etc., adevărate sinteze de artă populară românească, la care și-au adus contribuția numeroase generații de pe întinsul teritoriului nostru etnic. Balada *Toma Alimoș*, atît de cunoscută în Sudul și Estul Carpaților, a fost notată prima oară (1831), în sud-vestul Transilvaniei, iar *Corbea*, cu aceeași largă arie de răspîndire, se poate auzi și în Țara Lăpușului. Balada *Bogatul și săracul*, culeasă de Alecsandri în Moldova, iar apoi de alții în diferite alte ținuturi, a fost consemnată pentru întîia oară, la începutul secolului al XIX-lea, într-un sat maramureșean.

S-a demonstrat în ultimul timp că sistemul versificației populare românești își are obîrșia în cel latin popular⁵; dar sistemul acesta nu cunoaște diferențieri de la o zonă folclorică la alta, fiind unul și același în toate regiunile țării. În ordine poetică se impune a fi menționată prezența aceluiași modalități artistice, elemente de construcție, simboluri etc. Formula „frunză verde”, bunăoară, atît de specifică nouă, deschide nu numai cîntecul țaranului din valea Dunării și din Nordul Moldovei, ci și „horea” celui din Hunedoara, Sălaj sau Maramureș.

Remarcabila unitate a culturii populare românești, manifestă în toate domeniile și aspectele ei, se înscrie printre argumentele capitale ale actului politic de acum o jumătate de veac.

Dar aportul patrimoniului popular în pregătirea Unirii poate fi urmărit în planurile cele mai diferite. Pe lîngă meritul ce-i revine în general în păstrarea individualității noastre etnice, creația literară orală a Transilvaniei a exprimat adeseori atitudinea maselor țărănești față de oprimarea națională. Masiva poezie a înstrăinării, inspirată în mare parte de condițiile în care își făceau românii ardeleni serviciul militar, reproșurile continui la adresa „neamțului”, care îi „străina departe / În neagra străinătate” și blestemele vehemente la adresa „împăratului”, care îi trimitea pe îndepărtatele cîmpuri de bătaie, în

³ Cf. N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, București, 1938, p. 9—11.

⁴ *Literatura poporană*, în „Educaorul”, 1833, nr. 2, p. 1.

⁵ Gh. Ciobanu, *La structure du système de versification populaire roumaine, sa relation avec la versification latine*. Comunicare la „Al VII-lea Congres internațional al științelor antropologice și etnografice”, Moscova, 1964; Gáldi László, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Budapest, 1964.

interese străine de propriile lor interese naționale, și desolidarizarea totală de acțiunile acestuia etc., toate au contribuit la crearea unui anume climat, favorabil desprinderii națiunii române — majoritare — din cătușele imperiului Austro-Ungar. Aspirația ei de căpetenie se dezvăluie limpede în versurile unui cântec de cătănie, care exprimă totodată dîrzenia unui neam deplin conștient de propriul său destin:

*Eu voios aș cătăni,
La străin de n-aș robi;
Eu voios aș fi cătană,
Dac-ar li oaste romană.*

*Dar decît să fiu la nemți,
Mai bine să mor în tremți;
Decît să fiu la husari,
Mai bine-n furci de stejari!*⁶

Năzuințele politice ale țărănimii române din Transilvania acelor timpuri pot fi descifrate și din textul altor cîntece. Oare versuri ca: „Sufală vîntul peste munți / Vine-mi dor de la părinți; / Sufală vîntul printru brazii, / Vine-mi doruț de la frați” nu talmăcesc ele stări de sentimente ce depășesc sfera îngustă a familiei? Credem că da.

Dacă prin aspecte ca cele amintite folclorul și-a adus contribuția în pregătirea Unirii prin influența ce a exercitat-o înainte de toate asupra masei mari a poporului, țărănimii, culegerea și studierea lui a prilejuit conturarea unor idei și argumente care au îmbogățit substanțial însăși ideologia mișcării care a militat pentru realizarea idealului nostru național. În plus, ele au contribuit la dezvoltarea unor legături cultural-științifice, concretizate nu numai într-o seamă de acțiuni comune ale românilor din deosebitele provincii, ci și într-o apropiere progresivă a concepțiilor și țelurilor lor.

Apariția pretimpurie și amploarea pe care au luat-o preocupările pentru folclorul românesc în contextul cultural transilvănean nu se datoresc, firește, întîmplării. Născute în focul luptei de eliberare socială și națională deschisă de corifeii Școlii ardelene, ele au urmat de-aproape această luptă, pînă în preajma istoricului eveniment din decembrie 1918. Caracterul militant al mișcării folcloristice se pune limpede în evidență chiar de la începuturile ei.

Mergînd pe urmele cronicarului Miron Costin, care făcuse la noi primele apropieri între obiceiurile noastre și cele ale romanilor⁷, Samuil Micu utilizează creația populară drept reazim al ideilor sale istorice. „Să adeverează din obiceiuri — afirmă el în *Scurtă cunoștință a istoriei Românilor* — cum că românii sunt rămășițele romanilor celor vechi de Traian în Dachia așezați, cum învățați oameni au luat sama că cele mai multe obiceiuri ale românilor din Dachia sînt tocma acelea care le-au avut romanii cei vechi din Italia”⁸. Folclorul este chemat așadar — în concepția lui Micu — să slujească istoria, iar după opinia

⁶ *Flori alese din poezia populară*, vol. I, București, E.P.L., 1967, p. 66.

⁷ După ce menționează cîteva obiceiuri populare, cronicarul notează: „Și acestea le-am arătat ca și dintru acestea să se cunoască niimul cu obiceiurile că au ieșit de la Rîm” (Miron Costin, *Opere*, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 273).

⁸ I. Mușlea, *Samuil Micu-Clain și folclorul*, în „Revista de folclor”, I (1956), nr. 1—2, p. 253.

sa documentele pe care le cuprinde slujesc chiar ideea, atit de scumpă lui, a latinității noastre.

Samuil Micu deschide prin aceasta calea unei orientări care avea să domine mișcarea folclorică românească din Transilvania pînă în preajma secolului nostru, ecurile ei prelungindu-se pînă tîrziu. O înfîlînim la Budai Deleanu, Dimitrie Țichindeal, Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Atanasie Marienescu, Simeon Manguica, Aron și Nicolae Densusianu, Grigore Silași, I. Pop Reteganul, ș.a.

În ciuda greșelilor și exagerărilor pe care concepția latinistă le-a înregistrat și în studiul folclorului, pentru ceea ce ne interesează acum, ea a avut — cel puțin pînă la un punct — un rol foarte important; în lupta purtată de românii transilvăneni pentru cucerirea de drepturi, în condițiile de împilare în care se găseau, ea a constituit un fortifiant, contribuind la stimularea sentimentului de mîndrie și demnitate națională. Cultivînd virtuțile neamului — spunea Grigore Silași — pe care le-am moștenit după părerea lui de la strămoșii romani, „cu fruntea serină, cu anima calmă putem privi în venitoriul națiunii române”, cea „mai mîndră și mai aleasă națiune pre pămînt”⁹. Pornind de asemenea de la datele folclorului, Iosif Vulcan apreciașe și el, mai înainte, că „poporul român e la înălțimea misiunii sale”, că „poate să aspire la un viitor strălucit”¹⁰.

Prin calitățile ei intrinsece, literatura populară constituie în același timp un semn de noblețe; ea este icoana noastră sufletească, expresia geniului național și a forței de creație a neamului. Așa stînd lucrurile, literatura populară poate fi utilizată și ca armă de luptă: ea este astfel în stare să dea replica cuvenită detractorilor noștri¹¹. Concluziile de ordin etnopsihologic pe care cercetătorii le scot din materialul folcloric țintesc și ele obiective politice în ultimă analiză, venind parcă să pregătească națiunea română în vederea unor viitoare bătălii. Ceea ce caracterizează spiritul poporului român — spune Ioan Pop Reteganul — este voinicia, eroismul. Numeroasele note de jale prezente în poezia noastră populară nu sînt organice caracterului etnic al românului, ci reflexe ale suferințelor îndurate în cursul atîtor veacuri de oprimare¹².

Preocupările folcloristice ale românilor din Transilvania capătă un puternic impuls din partea celor ce se înfiripă de cealaltă parte a munților în preajma revoluției de la 1848. Influența lui Vasile Alecsandri în special, care pe lîngă activitatea sa pe terenul poeziei populare venea și cu prestigiul său de poet național al românilor, s-a făcut simțită pretutindeni și a dăinuit pînă tîrziu în mișcarea folclorică a Transilvaniei. Revistele și ziarele de aici se grăbesc să reproducă poeziile populare publicate de el și tot mai numeroși cărturari, entuziasmați de ideile și de roadele muncii sale, îi urmează exemplul,

⁹ *Românul în poezia sa populară*, în „Transilvania”, IX (1876), nr. 23, p. 264.

¹⁰ *Poporul român în poezia sa*, în „Familia”, V (1869), nr. 32, p. 373.

¹¹ I. Pop Reteganul, *Despre modul de a aduna materialul literaturii populare*, în „Tribuna”, VII (1890), nr. 120, p. 477.

¹² *Ibidem*.

adunînd din patrimoniul poetic al diferitelor regiuni¹³. Influența lui Alecsandri asupra culegătorilor ardeleni se resimte totodată în maniera de notare și publicare a materialului popular, care foarte adeseori este „îndreptat”, „cores”. Abia acum, sub influența bardului de la Mircești, mai ales, poezia populară începe să fie apreciată efectiv și din perspectivă estetică, după cum el este acela căruia literatura română din Transilvania îi datorează, în cea mai mare măsură, orientarea ei, deplin conștientă, spre sursele folclorice.

O parte din poeziile populare publicate de Alecsandri fuseseră, după cum se știe, adunate (personal și mai ales prin Ion Popescu, pe atunci elev la gimnaziul din Blaj) din Transilvania¹⁴. Poetul nostru inaugurează astfel în domeniul folclorului o anume direcție, pe cît de semnificativă, tot pe atît de fructuoasă. Culegerile și studiile ce se întreprind de aici înainte tind să îmbrățișeze întreg teritoriul locuit de români, în pofida frontierelor politice care-i despărțeau. Periodicele ardeleni (*Familia*, *Șezătoarea*, *Tribuna* de la Sibiu ș.a.) publică numeroase materiale trimise de peste Carpați sau reproduc din cele tipărite acolo. Peste 40 din rubricile bibliografiei folclorice a revistelor *Familia* și *Șezătoarea*, alcătuite de Ion Breazu, cuprind contribuții venite din România. Printre colaboratori întîlnim nume din cele mai prestigioase: Alecsandri, Hasdeu, S. Florea Marian, G. Dem. Teodorescu, P. Ispirescu, L. Șăineanu ș.a. La rîndul lor, revistele și ziarele din România (*România literară*, *Convorbiri literare*, *Contemporanul*, *Columna lui Traian* ș.a.) adăpostesc în coloanele lor numeroase creații trimise de confracții români din Transilvania.

Pe terenul acesta, al culegerii folclorului românesc din deosebitele regiuni, libere sau aflate sub stăpînire străină, se întreprind de timpuriu chiar unele acțiuni de amploare, care vădesc orientarea ce își făcuse loc în conștiința politică a cărturarilor. Așa de pildă, în ședința sa din 29 iunie 1869, cercul literar „Orientul” din București desemnează cîteva „comisii”, „care să facă în lunile iulie și august excursii în părțile Daciei și să culeagă tot ce vor putea din ceea ce se atinge de literatura poporană”. Comisia pentru Transilvania era formată din trei tineri cărturari ardeleni: Miron Pompiliu, Ioniță Scipione Bădescu și N. Droc. Barcianu¹⁵, din care primii doi s-au achitat cu cinste de sarcina aceasta. Acțiunea societății „Orientul” nu este străină de ideile lui Mihai Eminescu, el însuși membru al unei „comisii” (cea care urma să culeagă în Moldova) și care străbătuse mai înainte pămîntul Transilvaniei, aducînd cu sine și o bună recoltă de poezie populară. Se pare că reflecta la un moment dat să întreprindă el însuși o acțiune

¹³ Vezi unele amănunte la I. Breazu, *Folclorul revistelor „Familia” și „Șezătoarea”*, Sibiu, 1945; idem, *Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania*, în „Studii literare”, II (1943), p. 76 ș.u.; Gh. Vrăbie, introducerea la *Poezii populare ale Românilor*, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, I, E.P.L., 1965, p. 26—28, 46—48.

¹⁴ Gh. Vrăbie, *lucr. cit.*, p. 19.

¹⁵ Cercul literar „Orientul”, în „Albina Pindului”, II (1869), nr. din 16—30 iunie, p. 47.

de culegere în Maramureș¹⁶. Vom nota, în sfârșit, că B. P. Hașdeu își trimite chestionarele sale (*Cestionariu asupra tradițiilor juridice ale poporului român și Cestionariu limbistic-mitologic pentru culegerea și descrierea moravurilor, instituțiilor și datinilor noastre*) în toate țările locuite de români, astfel încît lucrările pe care le pregătea să privească tradiția românească de pretutindeni.

În condițiile acestea, ideea — vag exprimată mai înainte — cu privire la unitatea culturii populare românești se concretizează și capătă forță de convingere. Încă în 1859, anul care marchează prima etapă în realizarea idealului nostru de unitate națională, comparînd culegerile folclorice ce le făcuse în Transilvania cu cele ale lui Vasile Alecsandri, Atanasie Marienescu ajunge la constatarea atît de îmbucurătoare pentru el: „Prin întreprinderea aceasta am avut a mă convinge, și cu bucurie pot mărturisi despre acea împrejurare favorabilă, ce am aflat-o în comunicațiunea spirituală a poporului nostru de aici cu poporul român de peste Carpați, prin poezia populară, deși e eschis fizice prin munți și politice, prin marginile pămîntului”. Concluzia finală pe care i-o oferă comparația depășește interesul cultural-științific: „Românii toți au un singur dialect universal și acesta numai atunci s-ar înfrînge, cînd murii despărțirii ar ajunge pînă la cer... Un asemenea popor nu poate să piară, oricum să fie dimicată; spiritual național leagă pe fiii lui într-un trup moral tare și de viață — și el are secul să vieze”¹⁷.

Dacă spre sfârșitul secolului trecut culegerile folclorice de teren tind să se concentreze asupra unor arii limitate, în profitul adîncimii lor, făcîndu-se primii pași spre monografiile zonale, studiile ce se elaborează tind să îmbrățișeze fenomenul folcloric așa cum se înfățișa el pe întregul teritoriu locuit de români. Orientarea este dată de însăși Academia Română, care pune la concurs cîteva mari sinteze privitoare la folclorul nostru¹⁸. În această perioadă văd lumina tiparului o serie de lucrări de proporții, al căror conținut și cuprindere teritorială se dezvoltă din însuși titlul lor: *Nașterea la români*¹⁹, *Nunta la români*²⁰, *Înmormîntarea la români*²¹, *Sărbătorile la români*²², *Basmele române*²³, *Cimiliturile românilor*²⁴ etc. Lucrările acestea fac necesară utilizarea tuturor surselor bibliografice, precum și numeroase cercetări noi, pe teren. O vie colaborare se înfiripă acum între cei ce își asumaseră sarcina elaborării lor și cărturarii avînd asemenea preocupări din toate ținuturile românești. Transilvania vine cu un material imens, ceea ce

¹⁶ Perpersicius, studiul introductiv la *Mihai Eminescu, Literatură populară*, București, Editura Academiei, 1963, p. 14.

¹⁷ *Raport în interesul poeziei populare*, în „Foaie pentru minte”, 1859, nr. 6, p. 41.

¹⁸ „nașterea”, „nunta”, „înmormîntarea”, „basmele române” ș.a. (I. Mușlea, *Academia Română și folclorul*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, I (1932), p. 3—4.

¹⁹ S. Fl. Marian, 1892.

²⁰ Idem, 1890.

²¹ Idem, 1892.

²² Idem, vol. I—III, 1898—1901.

²³ L. Șăineanu, 1895.

²⁴ A. Gorovei, 1898.

asigură buna ei reprezentare în aceste opere de însemnătate națională. Nu se poate trece nici peste semnificația ce o are entuziasmul cu care au știut să răspundă unii corespondenți de aici. Dacă ar fi să adunăm, de pildă, la un loc toate materialele trimise de învățătorul Ilie Pop din Șomcuta și care au fost încorporate de S. Florea Marian în numeroasele sale lucrări, ele ar alcătui o adevărată monografie a folclorului din părțile Chioarului.

În timp ce în țara liberă folcloriștii se străduiesc să cuprindă în lucrările lor și cultura populară a fraților ce trăiau în afara statului român, mărturisindu-și astfel și intențiile lor politice, cei din Transilvania vorbesc și ei despre *folclorul românesc* în general, nu numai despre cel local. Iosif Vulcan, bunăoară, scrie studii ca *Poporul român în poezia sa*²⁵, *Despre poezia populară românească*²⁶ ș.a. Gr. Silași își întitulează principalul său studiu de folclor *Românul în poezia sa populară. Studiu asupra tuturor ramilor poeziei populare române*²⁷, iar unul dintre cursurile ce le-a ținut la Universitate, *Prelecțiuni din mitologia daco-română*. Principala lor sursă documentară o constituie colecțiile lui Vasile Alecsandri, la care se adaugă apoi diferite alte colecții publicate în Transilvania sau dincolo de munți.

Orientarea aceasta se accentuează cu cât înaintăm în timp, anunțând parcă apropierea inevitabilă a actului politic din 1918. Ovid Densusianu, în colaborare cu I. A. Candrea și Th. Sperantia, publică — în 1906 și 1908 — cele două volume din *Graiul nostru*; între mostrele de limbă română, aparținătoare tuturor graiurilor ei, apar în paginile lucrării numeroase texte folclorice. În 1909 O. Densusianu dă la iveală antologiile *Poezii populare din diferite regiuni locuite de români* și *Povești din diferite ținuturi locuite de români*. Privirile savantului profesor de la Universitatea din București se ațintesc asupra „corpului” folclorului românesc, care urma să dea, între altele, expresie unității spirituale a românilor, așa cum s-a cristalizat ea în lungul timpului.

Pe lângă numeroasele materiale trimise de culegătorii transilvăneni unor publicații de peste munți, ei năzuiesc să-și tipărească acolo și colecțiile mai cuprinzătoare. Lucrul li se impunea uneori și din cauza slabelor mijloace de editare ce le aveau la ei acasă. În 1884 Academia Română tipărește astfel lucrarea lui Atanasie Marienescu, *Cultul păgîn și creștin* (tom. I), în anul următor, colecția lui I. Urban Jarnik și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Tot la Academie apar și colecțiile lui Al. Țiplea (*Poezii populare din Maramureș*, 1906), Tit Bud (*Poezii populare din Maramureș*, 1908) și Alexiu Viciu (*Colinde din Ardeal. Datini și credințe populare*, 1914).

²⁵ „Familia”, V (1869), nr. 36.

²⁶ Introducere la vol. *Român népdalok (Cîntece populare românești)*, Budapeșt, 1877.

²⁷ „Transilvania”, 1876, nr. 18—23, 1877, nr. 4—18.

Încetul cu încetul mișcarea folclorică a românilor din Transilvania s-a integrat organic și definitiv în cea general românească. Se realiza astfel și în acest domeniu unitatea noastră culturală. Până să se ajungă aici, mișcarea de prețuire și valorificare a patrimoniului popular și-a adus contribuția ei consistentă la trezirea conștiinței naționale, a stimulat sentimentul de mândrie și a întreținut flacăra credinței în sufletul mulțimilor oprimate. Căci dacă în Transilvania preocupările folclorice au reușit să antreneze un impresionant număr de cărturari, ideile privitoare la cultura populară au beneficiat și ele de o răspîndire cu totul deosebită. Este, între altele, meritul Astei de a fi contribuit la vehicularea lor pînă în masele poporului.

Descoperirea „geniului popular” și contactul atît de intens al cărturarilor cu țărăimea a fost de natură să solidarizeze forțele națiunii în lupta în care se angajaseră. De aceasta a profitat în același timp și cultura românilor din Transilvania, care, adăpîndu-se la izvoarele tradiției nescrise și-a croit un nou vad de dezvoltare. Pe terenul acesta ea se întîlna cu direcția venită de peste Carpați, ceea ce favoriza o evoluție asemănătoare și o mai accentuată întrepătrundere. Se înfăptuia și în acest plan unitatea pe care cărturarii o descopereau tot mai mult confruntînd creațiile populare culese din diferitele arii ale pămîntului locuit de români. Unitatea românilor trebuia să fie numai desăvîrșită în viața politică. Actul din decembrie 1918 a realizat și această ultimă treaptă.

ФОЛЬКЛОР И ОБЪЕДИНЕНИЕ ТРАНСИЛЬВАНИИ С РУМЫНИЕЙ

(Резюме)

Объединение Трансильвании с Румынией является результатом многовековых чаяний и было постепенно подготовлено в разнообразных областях нашей национальной жизни. Побуждённые неуклонным развитием национального сознания румын, имевшего также глубокие корни в истории, действия политического характера развились параллельно и в неразрывной связи со всем комплексом фактов, содействовавших осуществлению *духовного единства* нашего народа, которое объясняет как его солидарность в борьбе за объединение, так и общее воодушевление в декабре 1918 г.

Культурное единство румын, предшествовавшее их политическому объединению было предвосхищено в свою очередь на много лет раньше, в гораздо большем масштабе, плане народной культуры. Остановившаяся на этом вопросе, автор подчёркивает сначала исключительное единство румынского фольклора, проявляющееся как в его терминологии — по большей части латинского происхождения, — так и в тематике, фонде мотивов и способах художественного воплощения.

Помимо заслуги в сохранении нашей этнической индивидуальности, народное творчество трансильванских румын часто выражало отношение масс крестьянства к национальному гнѣту и даже их стремление к объединению с их закарпатскими братьями.

Особенно важную роль в подготовке объединения Трансильвании с Румынией сыграло румынское фольклорное движение, развёрнутое начиная с первых годов XIX-го века. Оно аргументировало, между прочим, духовное единство румынского народа, так, как оно раскрывается в области устной культуры, побуждало чувство гордости и достоинства угнетённой румынской нации и подготовило её к всё более упорной политической борьбе, завершившейся справедливым актом, происшедшим 50 лет тому назад. С другой стороны, в области фольклорных интересов имеет место усиленное сотрудничество с литературным

деятелями старой Румынии. Первые синтезы, касающиеся народного творчества, имеют в виду материал, находящийся во всех краях, населённых румынами, безразлично от политических границ, разделявших их. Интересы, связанные с народным духовным явлением сливаются в единое течение, утратив свой местный характер.

LE FOLKLORE ET L'UNION DE LA TRANSYLVANIE AVEC LA ROUMANIE

(R é s u m é)

L'Union de la Transylvanie avec la Roumanie est le résultat d'aspirations séculaires, préparé progressivement par les facteurs les plus variés de notre vie nationale. Sous l'impulsion du développement continu de la conscience nationale des Roumains avec ses racines profondes dans l'histoire, les actions de caractère politique ont évolué parallèlement et en relation indissoluble avec tout le complexe de faits concourant à la réalisation de cette *unité spirituelle* de notre peuple qui explique aussi bien sa solidarité dans la lutte pour l'unité que l'enthousiasme général de décembre 1918.

L'unité culturelle des Roumains, qui a précédé leur union politique, a été anticipée de son côté, et de beaucoup, à des profondeurs et sous des dimensions bien plus considérables, par la culture populaire et ses réalisations. S'attachant à cet aspect du problème, l'auteur souligne d'abord l'unité tout à fait exceptionnelle du folklore roumain, qui se révèle par sa terminologie, pour une bonne part latine, ainsi que par sa thématique, son fonds de motifs et ses modalités de réalisation artistique.

Outre le mérite qui lui revient d'avoir préservé notre individualité ethnique, la création folklorique des Roumains de Transylvanie a souvent exprimé l'attitude des masses paysannes en face de l'oppression nationale, et même leur aspiration à l'union avec leurs frères d'au-delà des Carpathes.

Un rôle particulièrement important dans la préparation de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie a été joué par le mouvement d'études folkloriques qui s'est développé chez nous dès les premières années du XIXe s. Ce mouvement a, entre autres actions, apporté ses propres arguments à l'unité spirituelle du peuple roumain, telle qu'elle se révèle dans le domaine de la culture orale; il a stimulé le sentiment de fierté et de dignité de la nation roumaine opprimée et l'a préparée à la lutte politique croissante qui devait trouver son couronnement dans l'acte de justice d'il y a 50 ans. D'autre part, le goût de la recherche folklorique suscite une intense collaboration avec les chercheurs d'outre-monts. Les premières synthèses relatives aux créations populaires portent sur les matériaux existant dans toutes les régions habitées par les Roumains, sans tenir compte des frontières politiques qui les séparaient sur la carte. Ainsi les préoccupations liées au phénomène spirituel populaire se sont fondues en un courant unique, en perdant leur caractère provincial.

GHEORGHE BARIȚ (1812—1893)

Contribuții bio-bibliografice

de

I. PERVAIN

I. Date despre tatăl și mama scriitorului. Părinți i-au fost Ioan Pop-Bariț și Ana Rafila Cornea, de origine moldoveană. Tatăl, mort la 31 mai 1869, s-a născut în Petridul de Mijloc (azi Petrești), în anul 1785, iar „cursurile de învățătură” le-a urmat la Blaj, Cluj și Arad. La Blaj „fusesse și el”, afirmă Gheorghe Bariț, unul din elevii lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Elev în toată legea al lui Micu și Maior?! Cu neputință. Însă al lui Șincai, poate. Imaginea acestuia i s-a întipărit puternic în minte: „Iară cu înaintarea etatei auzeai pe parohul Ioan zicind cătră fiii săi cei mari: «Mă, luați-vă sama, să nu pățiți și voi ca Șincai. Știți voi ce vă zîcea moșu vostru: 'Nu e bună învățatura multă fără minte și mai multă'»; iară: «Teoria fără praxi, sicut rota sine axi». Acest fel de proverbe și aforisme bătrînești nu prea au valoare la tinerime; ele intră pre una ureche și ies pe cealaltă. Tinerimea crede cam după ce se bufnește cu capul de prag, sus și jos: așa e lumea și cursul ei”.

Preotul Ioan Bariț a păstorit pînă în 1812/1813 în Jucul de Jos, iar după aceea, pînă la moarte, în Petridul de Mijloc, unde ascendenți ai săi fuseseră tot parohi. La începutul carierei a dus-o greu, a făcut însă jertfe pentru a da o bună pregătire fiilor săi, dar nu a consimțit „ca vreunul să-și părăsească” țara. El însuși citea bucuross cãrți și gazete românești, mai ales dacã se ocupau de lucruri din „patria sa”. Ardelean „adevãrat”, s-a simțit „concrecut . . . cu munții și vãile” Transilvaniei. Legiuirile „feudalistice” domnitoare aici nu-i plăceau — din care cauzã a intrat în conflict cu unii „boierași” și funcționari municipali.

În anii 1848—1849 insurgenții străini i-au rãsluit „averea”. De teama lor Ioan Bariț se refugiazã, cu familia, în Munții Apuseni, gãzduind, pe rînd, la protopopii Iosif Ighian, suflet de revoluționar, și la Simeon Balint, care îi era nepot. Dupã înãbușirea revoluției se întoarce

la Petrid și — cu hărnicie — se apucă să-și refacă gospodăria; de asemenea, deși destul de în vîrstă acuma, se preocupă de înfrumusețarea bisericii, ține să ajungă „mădulariu” al Asociațiunii și să-și întocmească testamentul, cît timp mai e „în activitatea puterilor fizice și cu judecată întreagă”. Testamentul, — scris de o mîină străină, dar semnat de octogenar —, poartă data de 4/16 iulie 1866. Diata recunoaște de „erezii universali” ai întregii averi mișcătoare și nemișcătoare pe Rafila și pe toți „pruncii”, parte bărbătească și femeiască. Rafila, dacă îi va supraviețui, „are să tragă usum fructum”-ul unei pătrimi din moștenire, „iară locuința să-i fie în casa cea veche, din care să nu o poată turbura nimeni, decît numai în cazul cînd comuna besericească a Petridului de Mișloc sau succesorul paroh o ar răscumpăra, după una învoială sau după prețuială judecătorească”. În eventualitatea răscumpărării casei, copiii să aibă grijă de „păciuita petrecere” a mamei lor.

Alte dispoziții: fiicei sale Veronica, văduva preotului Amfilochiu Pop din Molosig, îi testează — peste ceea ce i se cuvine după lege — un „pămîntel de 4 ferdele, ce se află la Sîncrai, cumpărat de la Georgie Bodea”; „Orice am cheltuit pentru educăciunea pruncilor mei și orice am dăruit în viață la unii sau la alții din ei să fie bun cheltuit și dat”; din moșia cumpărată de la Alexandru Mike și Iosif Viski, în tovărășie cu Alexandru, fiul său, „dreaptă giunătare are să se taie în partea din-sului”; în sfîrșit, Ioan Bariț voiește ca „țeremoniile înmormîntării să se îndeplinească întogma după ritul nostru răsăritean și pe lîngă acurata observare a puseciunii și a rangului de preot, fără cruțarea speselor recerute de rit și de împregiurări, cum și cu privire la stăricica ce va rămîne. Apoi aici să se înțeleagă și un sărindariu”.

În anul cînd Ioan Bariț și-a iscălit testamentul și în 1867 s-au petrecut evenimente „belice” și politice (= dualismul) care, mărturisește G. Bariț, l-au săgetat pe tatăl său „drept în inimă”, grăbindu-i moartea. După ce îl jeli cum se cuvenea, Rafila — știindu-se debilitată fizicește, dar „cu mintea deșteaptă” — își face și ea testamentul, în noiembrie 1870. Lui Alexandru îi lasă vaca *Cendeșa*, un vițel și niște mărunțișuri; lui Iosif o vacă, *Silai*, un vițel, o junincă, „poiata cea ruinată, 30 de lețe de pe podul șurei, cinci scîndure de pe podul casei, precum și parii de acolo, două lăzi, una mai mică și una din casă, una buchie [bute] de curechi, una ferie [damigeană de 10 litri] și un tornariu — tolceriu de lemn, un țol nou” și un stup; lui Octaviu, patru perine și un *dricai* [pilotă] și un *poplon* [plapumă]; lui Gheorghe, pene pentru o pilotă; nepoatelor Virginia și Maria, un *dricai* și un *sifon* [dulap]; iar celelalte lucruri, nespecificate în testament, lui Alexandru și Iosif, pentru că ei „m-au grigît în morbul meu și în debilitățile mele împreunate cu acesta”. Meticulozitățile testatoarei dezvăluie ingenuitate și mult patriarhalism. În comparație cu Rafila, Ioan Bariț pare mai detașat de rînduielile tradiționale. Așa se desprinde el din unele scrisori către Gheorghe (vezi anexele I și II), din slova

testamentului și din *Necrologul* apărut în „Transilvania”, care se termină cu „Hoc ei filius major monumentum posuit”.

În septembrie 1885, fiii și nepoții au ridicat întru pomenirea lui Ioan și a Rafilei câte o cruce de piatră. Pe crucea Rafilei pietrării au săpat inscripția: „Ana Rafila Pop-Bariț. Născ. Cornea. Mamă la zece prunci, doioasă și devotată. A trăit 81 de ani. Rep.(ausată) 1870 nov. 20. Fii și nepoți, conservați memoria ei!”¹

II. **Știri cu privire la anii 1831—1835.** La 19 august 1827 i s-a eliberat lui „Popovits Georgius, filius sacerdotis e possessione Közép Peterd”, un *Testimonium scholasticum* întărit cu sigiliul *Regii Gymnasii* din Blaj. În rubrica *Classis. Progressus in studiis* Marcu Nicolae, profesor de sintaxă, a scris: „Anno scholastico 1826/27, supremam grammaticae scholam, ea cum diligentia frequentavit, ut utroque sem. tum e studio doctrinae religionis, tum e reliquis studiis, suos inter 25 condiscipulos, primum eminentia locum promeritus fuit”². Împodobit cu un astfel de certificat, „Popovits deinceps Baritz” pleacă în 1827 la Cluj, unde absolvă clasele de poetică și de retorică, precum și cursul de filozofie, în 1831. Calificativele obținute în semestrul al II-lea din ultimul an de studii (1830—1831) sînt: „... Ex Doctrina religionis eminens 2us, ex Historia universali eminens 2us, ex Physica eminens 1us fuerat inter conscholares n° 77”³.

Între 1832—1835 Bariț frecventează cursurile Seminarului teologic de la Blaj, săvîrșite cu rezultate foarte bune. Transcriu din *Absolutorium e studiis theologicis*, iscălit de Simeon Crainic: „Infrascriptus fidem facio indubiam, quod R. D. Georgius Baritz... intra annos 1832—1835 in Seminario hujate dioceseos cursum theologicum absolverit, atque in publicis examinibus sequentes classes retulerit:

E studio biblico V. et Foederis	eminentiae
Ex Historia ecclesiastica	eminentiae
Ex Jure canonico	eminentiae
Ex Theologica dogmatica	eminentiae
Ex Theologia morali	eminentiae
Ex Theologia pastorali	eminentiae

Mores vero praetulerit legibus Seminarii apprime conformes”⁴.

În ceasurile scutite de obligații teologale Bariț se inițiază în probleme de gramatică românească, discută cu Timotei Cipariu, I. Rusu, I. Cristoceanu și Bărnuț despre „nevoia unei gazete în Blaj”, îndrumat

¹ Necrologul lui Ioan Bariț în „Transilvania”, II, 1869, nr. 12. Ambele testamente sînt la Sibiu, Biblioteca „Astra”, mapa XVII/1. Vezi și C. Diaconovich, *George Barițiu, 12/24 mai 1812—1892*, Sibiu, 1892; Olimpiu Boitoș a dovedit că *schifa biografică* tipărită de Diaconovich a fost scrisă de Bariț, vezi *Memoriile lui George Barițiu*, în „Studii literare”, I, 1942, p. 183—185. — Unele amănunte despre protopopul Ighian în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1859, nr. 45, p. 353—355.

² Certificatele la Sibiu, Biblioteca „Astra”, mapa XVII/4 și 7.

³ Vezi nota 2.

⁴ Vezi nota 2.

de Cipariu, începe să-și dea seama de importanța creației literare populare și ajută la înjghebarea unui teatru de diletanți, susținut de clerici. Bariț a compus pentru acest teatru trei „versurile”: *Murăș, Murăș, apă lină, Anul trece, altul vine*, poezie cîntată de un bătrîn iobag „pe aria doinelor ardeleno din munți: *Cine-a zis întîia doina, d-arsă i-a fost inima, și Priviți colo departe*, interpretată de un tînăr în „rola” de înger, „după o arie din opera italiană *Fra Diavolo*”. Ioba-gul se jeluia:

<i>Anul trece, altul vine,</i>	<i>Șaptezeci de ani și șasă</i>
<i>Eu tot nu mai dau de bine,</i>	<i>Fără țară, lege, casă,</i>
<i>Cînd va fi să-mi însărine</i>	<i>Nedreptățile m-apasă,</i>
<i>Zilele-mi de dureri pline.</i>	<i>Ah, sfîrmatele-a mele oasă.</i>

Ca să-l îmbărbăteze, îngerul îi răspundea:

Priviți, vedeți colo departe,
Cum ceriu-n două se împarte;
Fiul timpului sosește
Și spre noi privește.
Treceți, mergeți înainte,
Cererea voastră fierbinte
E luat'-aminte.

Sau, într-o variantă mai dezvoltată:

Priviți, vedeți colo departe,
Cum ceriu-n două se împarte;
Fiul timpului sosește
Și spre voi privește.
Pace lumii, pace vouă,
Epocă cu totul nouă
Aduc, iți cu mîngăiere,
Dreptul vost nu pier.
Treceți, mergeți înainte,
Cererea voastră ferbinte
E luată-aminte⁵.

⁵ Vezi G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 614—615; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Buc., 1924, p. 34; G. Bariț, *Înstreinații*, în „Foaie literară”, 1838, nr. 18, p. 137; id., *Thalia și Melpomene în Transilvania*, în „Transilvania”, III, 1870, p. 131—132 și 142—144; Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 980, fila 50, care începe astfel: „Versurile cîntate în teatrul de diletanți clerici din Blaș, în Seminarul de acolo, în sărbătorile Crăciunului 1833”. Textul se termină cu: „La producțiunile acelea naive, primele încercări de diletanți dincoace de munți, au asistat în vreo doi ani..., în sărbătorile Crăciunului, episcopul Ioan Lemeni cu canonicii, toți profesorii și alți honorațorii din loc. Prima producțiune a fost *Ecloga* compusă de T. Cipariu în onoarea noului ales și instalatului episcop Io. Lemeni, apoi o mică dramă într-un act de Bariț și unele piese inocente traduse de repaus. profesor Ioan Rusu, Iunie 1886”. În același manuscris se găsește și varianta la *Priviți, vedeți colo departe*. — Vezi și I. Breazu, *Gheorghe Bariț și mișcarea teatrală românească din Transilvania*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, III, 1956, nr. 1—2, p. 225—235.

Sînt în versurile lui Bariț ecouri din Iancu Văcărescu, Vasile Cîrlova și Cipariu. Bătrînul iobag și îngerul gîndesc și simt ca Damon și Philetas din *Ecloga lui Cipariu* (1932—1833):

PHILETAS

*Lasă aceste zile-acum bătrîne,
Nu știi ce-ai aduce ziua cea de mine.*

.....

*Toate-n natură necurmat se mută,
Mutarea place singură și-ajută;*

.....

*Io cred, oricît de tîrziu ni se pare,
Că nu departe-i ziua cînd va-ncepe,
În locul c'estui rău ce stă să crepe,
Cursul alt veac nou, plin de desfătare.
Veacul acest amar ce va să treacă,
Că țara toată ni-o făcu săracă,
Pedeapsă chiar au fost pentru păcate⁶.*

Cipariu și Bariț au tălmăcit suferința „poporațiunei rurale, ...suptă și stoarsă” de nemeșimea „cerbicoasă” din Transilvania⁷.

Sentimentele și ideile de care era animat Bariț în anii 1831—1835 au mai căpătat expresie într-o scrisoare din 1834 (vezi anexa III) și în *Disertație despre școli, pentru toți credincioșii de legea grecească din Brașov* (1835), tipărită fragmentar de Andrei Bîrseanu⁸. În *Disertație* Bariț se consideră un *patriot* și un *naționalist* pătruns de necesitatea smulgerii poporului român din întuneric și obidă: „Adevărat este: multe rele storcătoare de lacrimi domnesc între români; ci au românul nu este din trup și suflet alcătuit, ca și englezul sau franțozul cel cu cultură mare? Au românul nu este destoinic cu puterile sale și trupești, și mai vîrtos cele sufletești, a face toate cele de lipsă la sfîrșitul său, pentru care e zidit, numai îndreptătoriu să aibă ca și alte nații? ...

Aci stăm în loc și ne socotim: ce au avut alte nații ce nu avem noi, din care lor tot binele le-au urmat, iar nouă nu ne-au mai venit nici un bine? — *Creșterea bună, vredniciei mei cetitori, este temelul tuturor bunătăților!* Creșterea este ce face pe om ca să fie om, ca să se deschilinească de plasa altor viețuitoare necuvîntătoare, după vrednicia și maiestatea sfîrșitului său”. Părerea că învățătura constituie *temelul tuturor bunătăților* este iluministă și cuprinde o sămînță de erezie. Oricît de întinsă, știința de carte nu putea să vindece rănila adînci ale societății feudale și capitaliste.

III. **Ceva despre relațiile lui Bariț cu episcopul Lemeni (1835—1842). Un funcționar bătăuș: Kayser.** Raporturile dintre Bariț și vlădică nu au

⁶ T. Cipariu, *Ecloga*, Blaș, 1833, p. 5—6.

⁷ G. Bariț, *Părți alese*, I, p. 585.

⁸ În *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov...*, Brașov, 1902, p. 22 și urm.

fost încă deplin elucidate. Contribuția mea năzuiește să apropie clipa când un cercetător norocos va izbuti să lumineze odată pentru totdeauna aceste raporturi.

În ciornă, un manuscris din 1837⁹ ne-a conservat: scrisoarea lui Bariț către Consistoriul din Blaj (12/24 sept.), două scrisori către Lemeni (21 ian./2 febr. și 21 sept./3 oct.) și, în copie, plângerea făcută împotriva sa de Basiliu Rațiu, tot în 1837. Epistolele și plângerea se referă la un episod important din tinerețea marelui nostru cărturar.

În 1835 Bariț este numit profesor de fizică la Blaj¹⁰. Basiliu Rațiu de Pod și Nădlac, profitînd de „absența” temporară a episcopului, s-a opus numirii și s-a dat la persecuții „oculte”. Bariț și le reamintea, în februarie 1837, cu groază și amărăciune: „Nam si vel ea, quae in absentia Ill(ustritatis) V(estrae) ratione mei evenerunt dum ad cath(edram) ph(ysices) denominabar reputem exhorreo et moeror occupat animum meum”¹¹. Nereușind să împiedice numirea, Rațiu a născocit noi mijloace de „patronare” a lui Bariț.

Profesorul de fizică avea la Blaj un unchi dinspre tată, pe Popovici Petru, „cantor la biserica catedrală”¹². După răposarea acestuia Bariț, — deși tînăr, sărac și fără experiență (heu me miserum et nullius expe(rientiae) juvenem) —, fu desemnat, la stăruințele lui Rațiu, tutore al nepoților săi. Orfanii fiind lipsiți de avere, tutoratul îi mistuia jumătate din salariul de profesor: „Deo et conscientia teste dimidium salarii mei qua physices professoris in miseros illos orphanos expenderim. Nam ego iis victum e proprio lignationem et vestitum e proprio dedi, proventus eorundem vix ad res oeconomicas procurandas sufficiebat”. E limpede: în 1835—1836 Bariț se lupta cu privațiuni materiale. De aceea el împrumută din „casa Capitlului” și de la Rațiu. 30 de florini: 20 în

⁹ Ms. în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, arhiva Bariț; vezi și anexele IV—VI.

¹⁰ Inventarul instrumentelor de fizică pe care le-a preluat (*Consignatio instrumentorum physicorum anno 1835 die 10^a septembris transpositorum*), în ms. 980, f. 51—52, de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Evidența au întocmit-o S. Bărnau, „V. Capitulo notarius”, N. Marcu, „transponens”, și I. Rusu, profesor de istorie universală. Laboratorul era înzestrat și cu: „Barometrum commune in statu quo”, „Columna voltaiana, cum 50 paribus discorum zincinorum et cupreorum conjunctorum, basi cylindricis vitreis instructa, et conductoribus humidis ac duobus perticis metallicis”; „Duae antleae, una sugens et attolens, altera sugens et premens”. Bariț a notat pe inventar, cu roșu: „1835, sept. 10, cînd m-am făcut profesor de fizică”.

¹¹ Vezi C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 6; C. Suciu, *Rolul național cultural al Blajului în preajma evenimentelor din 1848*, în „Cultura creștină”, XIV, 1925, p. 46; id., *Blajul, Brașovul și Barițiu*, *ibid.*, p. 315—316; P. Haneș, *Știri despre Aron Pumnul, elev la gimnaziul din Blaj, și despre Tim. Cipariu, Sim. Bărnau și Gh. Bariț, profesori la liceul din Blaj*, în „Convorbiri literare”, 66, 1933, p. 350.

¹² C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 2—3. În anii 1824—1827 frații Gheorghe și Alexandru Bariț, pe atunci elevi în „școalele din Blaș”, au stat în gazdă la Petru Popovici. „Acel unchi al lui George, care ca descendent din familie de preoți luase connume de Popovici, nu suferi pe nepoți să poarte numele de Barițiu și-i înscrise la școală cu connumele său de Popovici, pe care-l purtară patru ani cît au stat la Blaș”.

august 1835, iar 10 în aprilie 1836. Datoria nu a putut să și-o plătească la timp. Rațiu, care auzise că Bariț îl socotea vinovat de moartea unei „nepoate”¹³, se plînge Consistoriului, pentru ca acesta să-l silească să restituie cei 30 de florini sau, dacă refuză, să autorizeze împrumutul lui: „Ad debit(um) praeat(actum) quantocius persolvendum adstringat, casu vero in contrario mihi f(acu)ltatem tribuere dignetur quo medio secularis) J(uris)di(cti)onis quod meum est, a moroso et ingrato debitore desumere possim”.

Consistoriul și Lemeni îi cer lui Bariț explicații. Învinuitul le răspunde că ponegrirea sa de către Rațiu l-a îndurerat nespun de mult („Quod vero tam tetre ut morosus, ingratus et artificiosus debitor depingar, vehementer angor”) și că „replătește” 10 florini renani prin Ioan Rusu, profesor. Cît privește „cei 20 de florini” în monedă convențională, Bariț roagă Consistoriul să-i treacă pe numele iubitului său tată, paroh în Petridul de Mijloc, părinte a numeroși copii, pe care trebuie să îi poarte la școală: „Quod vero 20 r(enenses) florenos c(onventionalis) m(onetae) attinet, audeo supplex accedere, dignabat(ur) summam hanc dilecto meo patri a(dmodum) r(everendo) d(omino) Joanni Baritz parcho K(özép) Peterdiensi numerosa nimis familia educandis in schola prolibus onerato tanquam uni e clere membris paterne assignare”. Iar de cumva canonicii nu-l vor socoti vrednic să-i împlinească rugămîntea, atunci Rusu să achite întreaga datorie.

Tonul scrisorii către Consistoriu este oarecum penitent; în cea trimisă episcopului Bariț folosește un alt limbaj: el neagă incriminările lui Rațiu și mărturisește că este oricînd gata să se înfățișeze fărurilor judecătorești: „Idcirco, lubens volo moveatur processus, terminetur causa via Juris”¹⁴.

Epistolele din care am citat au fost scrise la Brașov, unde Bariț se stabilise în septembrie 1836. S-a spus că două sînt cauzele mai importante pentru care el și-a ales Brașovul ca loc de popas: insistențele negustoriei, dornică să angajeze la „școala națională” din Cetate un profesor vrednic, și convingerea că acolo existau condiții de muncă mai propice decît aiurea¹⁵. În 1837 Bariț și-a motivat altminteri plecarea din Blaj: „... Coronam inquam... via ad comparandam modicam pecuniam aperta, quatenus futuro tempore meis expensis ad rigurosam deponendum in externas oras exire possim; haec pro hac mea aetate,

¹³ Despre această nepoată „blăstemată”, cu care Rațiu „se culca”, și despre propriile sale necazuri pricinuite de canonic vorbește Cipariu într-o scrisoare către Bariț din 27 oct./18 noiembrie 1836, vezi Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. nr. 994, f. 17r—18v. Tot aici Cipariu denunță atmosfera de infern care domnește la Blaj: „O, frate, de cite ori te fericesc în inima mea că ai scăpat de acest iad și Sodomă, unde numai fărădelegile, poftete de izbîndă pentru întipuitele strîmbătăți, ura și clevețele cu minciuna împărătesc. Au nu aceasta-i împărăția dracului în miniatură sau modelă?” (f. 17r).

¹⁴ Date suplimentare privitoare la Rațiu apud G. Bogdan-Duică, *lucr. cit.*, p. 61—62, 197—198 și passim.

¹⁵ C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 6—7 și C. Suci, *Blajul, Brașovul și Barițiu*, loc. cit., p. 317.

cuicumque alteri emolumento praeferre scio. Tanto a fortiori, cum Blasii ex causa patrocini R(everen)dis(simi) D(omi)ni Ratz am maiori ex parte persecu(tio)ni occultae expositus, id non facile Blasii impetrassem". A plecat, aşadar, ca să strîngă o sumuşoară de bani, cu care să poată merge în străinătate, pentru a-şi trece unele examene. Promovarea lor i-ar fi dat dreptul să practice avocatura.

Stabilirea printre braşoveni nu s-a săvîrşit uşor. Înainte de orice, episcopul Lemeni trebuia să o încuviinţeze. A şi încuviinţat-o, însă nu dintr-o dată. Rezum „pertractările”.

Într-o scrisoare din 23 septembrie 1836, Bariţ cere episcopului să aprobe rămînerea sa, vreme de trei ani, la Braşov: „... In humillimis meis de d(a)to 23 sept(embris) item 5 dec(embris) a(nni) 1836 ab Il(lustrissimo D(omino) Ep(isco)po facultatem petiissem hic loci spatium trium annorum manendi, eo addito, ut si me instantanee Sua Ill(ustritas) redire iusserit redeam”. Totodată a rugat pe Ştefan Moldvai să-l informeze pe Lemeni pentru ce anume a hotărît să se stabilească la Braşov.

Fără să aştepte aprobarea, Bariţ semnează, în 17/29 septembrie 1836, un contract, „încheiat cu reprezentanţii Comunei şi ai comerçului, pe trei ani, pentru ca după aceea să se întoarcă iarăşi în dieceză”¹⁶.

Decizia din partea lui Lemeni „îi veni negativă, motivată mai vîrtos cu temerea că omul tînăr se espune la neplăceri şi — poate — la persecuţiuni”¹⁷.

Într-o nouă epistolă, din 5 decembrie 1836, profesorul stăruie ca vlădica să revină asupra deciziei. Lemeni îi răspunde în 13 decembrie, refuzîndu-l şi de astă dată. Obiecţii: şovăiala „fiului sufletesc” de a se dedica celibatului şi atitudinea recalitrantă faţă de Raşiu. Bariţ ripostează: „... Ilustrităţii Voastre i se pare neobişnuit că, avînd vîrsta [canonică] şi [fiind] teolog absolut, mă chibzuiesc timp atît de îndelungat în ce priveşte celibatul; mie, în schimb, mi se pare ciudat că unii sînt în stare să ia «în pripă» o asemenea hotărîre” (vezi anexa IV).

¹⁶ C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 9. O copie a contractului apud Andr. Birseanu, *lucr. cit.*, anexe, p. 56a—57a; originalul documentului, în *Biblioteca „Astra”* din Sibiu, mapa XVII/2. Pentru că se deosebeşte în multe privinţe de copie, îl reproduc în anexe.

Contractul s-a încheiat pe 3 ani. Cu cîteva luni înainte de expirarea termenului, în 16 febr. st. v. 1839, Bariţ îşi prezintă demisia, dar nu i se acceptă. Pe actul original sînt consemnate prelungirile succesive ale contractului: în 16 iulie 1839, pentru intervalul 17 sept. 1839—17 sept. 1841, adăugîndu-se la vechile clauze că „profesorul Gheorghe Bariţ va avea a primi în vremea susnumită cîte... două sute şi şasezeci fiorini bani de argint pe fieştecarele an”; în 10 sept. 1841, pentru 17 sept. 1841—17 sept. 1842; în 15 sept. 1842, pentru 17 sept. 1842—17 sept. 1843; în 15 mai 1843, pentru 17 sept. 1843—17 sept. 1844, şi în 17 august 1844, pentru 17 sept. 1844—17 sept. 1845: „Acest contract mai rămîne în a sa putere şi pe viitorul an... singur cu acea deosebire, că după ce profesorul G. Bariţ sloboade cvartirul său cel de acum în dispoziţia obştei şi a şcoalei, ne mai ţinîndu-l de la st. Mihai încolo, cinstita obşte, — pe lîngă leafa de c.f. 260 şi de c.f. 6 pentru lemne, ce dă pentru slujba de profesor a lui G. Bariţ —, îi mai face şi despăgubire la cvartir cu c.f. 40, adică patruzeci fiorini argint”.

¹⁷ C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 9.

Epilogul tratativelor: Lemeni se afla, în martie 1837, la Sibiu, unde se țineau atunci ședințele Dietei ardelenne, al cărei membru era. Bariț merse, în „Săptămîna patimilor”, să-l întilnească „spre a-l asigura că el cu românii [din Brașov] se află de nu se poate mai bine și mai frățește; apoi îl roagă ca să-i permită a rămînea în acei trei ani la Brașov. Episcopul în fine se învoi, dară spre a-l scuti, după puțină, de atacuri din partea vrăjmașilor școalei românești, îi dete cu acea ocaziune *ordines minores*, care nu-l împedea de la căsătorie pentru viitoriu (12 aprilie 1837)”. A fost făcut lector și subdiacon¹⁸.

Problema *vrăjmașilor* se cere explicată.

În general, sașii nu au privit cu ochi buni înființarea „școlii naționale”, despre care a mai fost vorba. Întîrîtați, s-au dedat la provocări. În 1835 de pildă, tinerimea săsească a „terrorizat” pe dascălul Dimitrie Leca¹⁹, iar în 1837 cîțiva funcționari municipali l-au brutalizat pe Bariț. Se știe cum a pornit și s-a desfășurat prigoana. Bariț, Coriolan Suciș și Candid Mușlea au dat referințe ample despre ea²⁰. Cu scăpări neînsemnate, Mușlea a urmărit incidentul pînă în iulie 1837. Ce s-a înîmplat însă ulterior nu a putut să arate, lipsindu-i informația. Complețări află în scrisoarea lui Bariț către Lemeni, din 21 sept./3 oct. 1837. Indignat, episcopul relatează principelui Ferdinand d'Este „maltratările” suferite de Bariț și propune instituirea unei comisii de anchetă. Guberniul numește comisia și ordonă ca Bariț să nu dificulteze investigațiile. La rîndul său Lemeni își muștră, în 15 august, subalternul și-l consiliază în ce fel să se poarte cu anchetatorii. Acesta îi mulțumește pentru sfaturile părintești, dar, în același timp, declară că nu le poate urma. Prea s-au purtat „dușmănos și tiranic” cu el: l-au sculat în miez de noapte și l-au învinuit, fără dovezi, de complicitate cu Dimitrie Marin, negustor falit. Excesele trebuie sancționate, căci dacă mai există dreptate pe pămînt (quo si justitia adhuc viget), nimeni nu poate să fie absolvit de pedeapsa meritată. Lemeni să intervină iarăși la Guberniu, pretinzîndu-i să lumineze „întreaga afacere”, cu sprijinul magistratului din Brașov.

Deci: în perioada 1835—1837 relațiile dintre Bariț și Lemeni au fost destul de amiabile. Episcopul îl dojenește din cînd în cînd, dar îl și ajută să meargă pe drumul apucat după strămutarea sa la Brașov. Bariț solicită intervenția lui Lemeni ori de cîte ori se simte strîmțorat, iar vlădica cedează, de obicei, stăruințelor sale. În această ordine concludentă este scrisoarea lui Bariț din 17/29 decembrie 1842 (vezi anexa X), cînd împrejurările îl silesc să apeleze iarăși la „părințasca bunătate și

¹⁸ *Ibid.*; C. Suciș, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare*, în „Cultura creștină”, XIV, 1925, p. 124 și id., *Blajul, Brașovul și Barițiu*, loc. cit., p. 319.

¹⁹ C. Diaconovich, *lucr. cit.*, p. 8.

²⁰ *Ibid.*, p. 9; C. Suciș, *Blajul, Brașovul și Barițiu*, loc. cit., p. 316; C. C. Mușlea, *Contribuțiuni la viața și opera lui Gheorghe Barițiu*, în „Gazeta Transilvaniei”, 105, 1942, nr. 75 și 76. Vezi în anexe un *Atestat* scris de negustorul A. Dulgurov, martor la maltratarea lui Bariț de către „secretariul” Kayser; *Atestatul* în Biblioteca „Astra” din Sibiu, mapa XVII/6.

îndreptare" a arhiereului, într-o problemă care merită o cercetare aparte: călătoriile făcute la Viena, înainte de 1848 și întâlnirile sale cu virfuri ale poliției secrete austriece.

ANEXE

I

Mult dorit și prè iubit fiu al meu Georgie!

Întru ocupațiunile mele celea multe, cu care și acum la adincele-mi bătrînețe sum provăzut, îmi aflai puținel timp de a te mai cerca cu una epistolă, prin care vreu a-ți face lucru cunoscut, cum că pînă în momentul prezent, din mila lui Dumnezeu și după ajutorul Atotputernicului, pe cei 5 fii ai mei și fraji ai tăi, pe unul fieștecarele deosebi, cu una sută fiorini, în m[onedă] conv.[ențională], i-am ajutat încă în anul trecut; așadară mi-am propus ca și pe tine cu atîta sumuță să te ajut. Însă socotind ieu celea mie prin tine dăruite, poci zice cu adevărat că nu te ajut, fără doară nici împrumutul cu îndestulare nu ți-l poci recompensa; însă mai încolo ne supunem divine[i] providențe. Iată, în epistola aceasta subsigilată, una sută fiorini în m.[onedă] austr.[iacă] îți trimit; primește-i ca de la on părinte care cu mare a inimii căldură te dorește să te mai vază la casa cèi părințească, fiindcă ieu acuma sum prea aproape de a zice rămas bun lume și viață trecătoare. Pe lîngă toate acestea dar, nu mi-ar place a mă despărți pînă nu te voi mai vedè barem o dată și apoi doară una vedere, care [?] va odihni sufletul meu, poate una vedere numai va fi, iară celealalte numai dincolo de mormînt. Și așa, dacă te voi vedè, lacrimile mi se vor întoarce și schimba în bucurie. Vino dară, dulcele meu fiu, de te vor ajuta puterile. Cît despre rămășițele cari cu mare sudoare le-am cîștigat, să facem laolaltă amîndoi on testament, ca toți fii[i] mei să poată fi odihniți. Aș dori ca în vara aceasta pe toți fiii mei cei iubii să-i văd adunați într-una la masa mea și pe lîngă mine. Așadară, prin una epistolă mă înștiințază pe cînd vei face-o aceasta, ca și pe ceialalți fii pe atuncea să-i poci aduna. Fin, ovăs am destul și și de celealalte ce se vor pofii spre a voastă interținere încă am la mine. Nu vreu să vă cheltuți aice [?] că nu-i mult on crețiar; că nu-i mult ce mi-au dat Dumnezeu, de am de unde, spre al vostru folosul, de unde să cheltuiesc. Afară de aceea, tocma la serbarea st. apostoli Petru și Pavel mi se împlinesc 50 de ani de cînd sînt preot, și atuncea mi se cuvine a da laude lui Dumnezeu că mă aflu încă în viață. Vino, vino te rog, ca să putem și despre soru-ta a ne consulta, ca s-o mîngăiem.

După toate aceste, sărutînd pe prea iubita mea noră, pre toți ai mei nepoți, trimițînd binecuvîntarea mea peste voi, dîndu-vă atotputernicul Dumnezeu îndestulată fericire, tot bine și fericită sănătate, sărutîndu-te, sum și rămîn al tău prea iubitoriu părinte, Ioan Bariș.

Petridu de Mediu, 16 mai (1)860

II

Petridu de Mișloc, 20 martie 1862

Prè iubite, dulce și îndelung dorit fiule Georgie!

De cînd cu aiutoriu lui Dumnezeu ne-ați onorat casa părinților nostri, nici cît mai puțină înștiințare nu furăm în stare de la voi de a primi, ca să ne mai putem mai de aproape a ne informa despre cursul vieții voastre, că aflați-vă cu toți sănă-

toși și în viață au nu. Îndeplin ne-am bucura și odihni, dacă și această scrisoare, dimpreună cu pofța-mi, v-ar afla în viață și fericită sănătate pe toți și pe toate. Noi cam în toată una zi tot perzînd din puteri ne aflăm perzînd. Aceasta cam des simțindu-o, îmi vine ca mai curînd cu următoarele să te asecurez: Iată ieu trimit bunum miețian purisat [?], care pentru mai îndepărtată vremea viitoare să te poți informa și folosi; primește-l. Incitu-i pentru „Asociațiune”, domnul Eleee Vlăsa, protopopul nost, încă în toamna trecută ne-au fost requirat ca, dacă și așa avea voie și să prindere, să dau la „Asociațiunea” în Săbiu fundată 200 fl., adecă doaă sute fiorini v.(echi) a.(ur), pentru ca să mă fac mădulariu aceei generoase și folositoare „Asociațiuni”, deodată și pentru înaintarea, folosul și bucuria a toatei familii barițiane. Ce zici, bine și de folos va fi? Eu am probat să-i dau la mai sus lăudatul d.protopop, ca la locul competente să-i și expedieze, însă prè iubitul fiu Leon mi-au trimis înscris, zicînd ca să nu fac așa. Dară mai bine va fi ca la vara viitoare, cînd se vor aduna cu toți la Brașeu, atunci numai să-i enumerez. Ce vei zice, cum mă vei informa în acest obiect? Mai încolo, cît de curînd am voie ca să te aiut la celea 4 icoane, la biserica noastă din Petrid de neapărut pofțite, despre care încă cu prilegiul ființii tale la noi ne vorbisărm. De unde nicidecît nu se vor pute găti, fi voi celții și pentru prunciții tăi; iară după acei 50 fl.v.a., nu multă vreme va trece încît iarăș ieu voi mai trimite 50 fl.v.a. Acuma de prezenți fiind dați împrumut și avînd termin, nu-i poci în grabă să-i admanuiez. Aș dori pînă mai trăiesc să văd s.biserică cu celea de lipsă, de nu și îndeplin, batăr la un grad și mai mișlocit împodobită. Fiindcă pe locurile noastre nu se află zugrăvi de ceva treabă, numai de cei de la Nicola, de nu se află în Brașeu, să trecem la România, că acolo cred că se vor afla. Aceea încă socot, că vei avea preteni căroră acest lucru de mine foarte dorit îl vei pute concrede, după ce în scris reportul cît mai în grabă mi-l vei trimite și ieu îndată voi trimite îndărăpt. După ce și pînă atuncea pofțindu-vă toată fericita sănătate, pe lingă binecuvîntarea părințască, sărutîndu-vă pînă la unul, așteptînd, rămii și sint al vostru doritoriu și de bine voitriu părinte, Ioane Bariț.

III

Cinstite părinte!

Domn mie mult prețuite!

Cred io aceea cum că tocma atuncea cînd io-mi țin nespūsă norocire pentru ocazia carea mi s-au dat cu puțintele rînduri a te onora, te va apuca mirare cum că dintră atîte rudenii eu singur mă aflu, străin, care despre un obiect ca acesta delicat să te înștiințez.

Fierbînd adecă de mai multă vreme, mai ales în crerii bunului nostru patron, domnu canonic Vasilie Rațiu, fericitul acela plan al cinstitei domnii tale de a veni la noi, fără de a mișca vreun cuvînt legănat oarecare dintră rudenii, cu ocazia aceasța a multor aici făcute mutări au pomenit domnul Rațiu înaintea Mării Sale Episcopului despre intenția c.domnii tale și s-au svătuit laolaltă că dacă te vor chieama la diețezul nostru ce stație să-ți deie; mai pre urmă a așezat că, dacă vei voi a veni, să fii profesor la a 3-a normă catechet și la Gymnasium profesor limbii nemțești, pînă atunci pînă cînd directura normii de aici, carea acuma interimaliter este pe lingă domnul Rațiu, de la Î.Curte ț se va mijloci.

Acum întimplîndu-se așa, cît frații Vasilie și Dumitru tocma în zioa de Dumineca Florilor (sic), în carea porniră cătră casă cu căruța, înștiințați despre acest *conclusun*, nu putură a-ți face înștiințare mai cu pripă, ci-mi lăsară tot lucrul mie spre a ț-i l scrie, îmi și îndrăznesc, așa precum adevăratul dor mă îndeamnă, a te înștiința.

Adevărat este, cinstite domnule, cum că stația pomenită încît este venitul, întru asemănare cu venitul de acum ce-l ai, este subțirea; ci oamenii noștrii (sic) argumentează așa: că un bărbat de adevărată cultură și sporiu a dulcii nații și patrioților săi învăpăiat, nu atîta se uită la venituri, decît la modru de a folosi pe cum voiește și a astupa gurile a multora, arătînd acea generozitate cum că nu mîncarea și beutura, ci adevărata dragoste îl îndeamnă la ostenele și lucruri.

De altmîntrilea, în dietezul est prea lătit mai de multe ori vacanții [= parohii vacante] se dau pe ales; apoi mi se pare că de un an, doi s-au început o epochă în care interesurile cele spurie [= necurate, necinstite] încep a se pune de lături, de nu de tot, batăr parte mare, așa cît alegerile se fac după vrednicii, nu după nu știu ce nepotismuri.

Aceea în-ă este știut cît dorește dulcea c.domnii tale familie venirea-ți, nu numai, ci și toți bunii noștrii cunaționaliști. Eu sunt acel norocos ca să mă rog în numele tuturor, făcîndu-ți acea puțină reflexie, cum că cu mult mai mare lipsă are un dietez ca esta mare de bărbați zdraveni, decît unul de vreo două numai parochii. Ci [?] mai multe nu-mi îndrăznesc, doară și pè [= prea] multe. Cu aceste sunt al cinstitei domnii tale șerb umilit, Georgie Bariț m.p., în al 3-lè an a ss.th. auzitoriu. Blaș, 1834, 28^a aprilis st.novo²¹.

IV

Episcopul să îl scuze că răspunde cu întîrziere la adresa oficială din 13 dec. 1836. Bariț neagă sus și tare învinuirile aduse de Vasile Rațiu; ele sînt curate calomnii. Svonuri despre nepoata canonicului (Anica Mureșan) nu a scornit. Neavînd de ce, nu o să-și ceară niciodată iertare.

În ceea ce privește celibatul său, nu poate să ia, ca alții, o hotărîre pripită. Problema fiind serioasă, cere să fie bine cîntărită.

Motivele plecării sale din Blaj trebuia să le împărtășească episcopului Ștefan Moldvai. La Brașov, fanatismul religios dezbină pe iiii aceluiași neam (ubi phanatismus religiosus perpetuum murum eiusdem nationis interjecerat). El se simte însă în deplină siguranță printre ortodocși și are posibilitatea să strîngă ceva bani (modicam pecuniam), cu care să meargă în străinătate. Vrea să susțină acolo niște examene, pentru a putea ajunge avocat. La Blaj toate căile îi erau închise. Cite nu a pătimit în 1835, cînd cu numirea în postul de profesor de fizică! Dar el nu disperează în nici o împrejurare (in nulla vitae casu desperare scivi).

1837 $\frac{2}{21}$ Febr.
Ian.

Cearta cu canonicul Bas. Rațiu, pentru nimica. Era foarte violent.

Illustrissime Domine!

Quod ad paternum Illustr(itatis) V(estrae) de 13 Dec(embris) 1836 rescriptum officiosam excusationem facere distulerim veniam humillime oro; cum enim acceperim Illustritatem Vestram non perfecte valere, nolebam tam taediosam turpemque causam qualem ratione mei exortam fuisse video importune recolare. Dein autem pro tanta quantam prae se fert D(ominus) Canonicus contra me exacerbationem expectabam ut tandem aluiquando processum contra me effective moveat, nam ego omnia ea de quibus accusor, *perfracte nego*, atque nihil aliud quam calumnias a malevolis in me coniecta esse queror, de quibus et protestor, nunquam ergo deprecabor. Haec ut Iudici quae sequuntur ut Patri.

Calumnias esse, quae in me ex parte R(everen)diss(imi) C(anonici) coniciuntur ut reliqua taceam, una circumstantia docet. An poteram ego nisi forte amens fuerim cuiquam dicere, quod videlicet hic causa mortis... fuerit, imo quod idem data medicina peremerit? An non annus elapsus fuerat a quo... desiderat non frequentabat domum nullumque absolute negotium ibi habebat, quomodo ergo data medicina

²¹ Scrisoarea este adresată, cred, lui Grig. Moldvai; unele indicații în sprijinul acestei păreri apud C. Pavel, *Școalele din Beiuș, 1812—1928*, Beiuș, 1928, p. 141 și N. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 70.

peremit. Dein autem ego causam mortis scivi semper fuisse non aliam quam puerperium. En quam inconsiderate haec calumnia mihi affigitur. Nimirum, in absentem licebat evomere qualiacunque. Idcirco, lubens volo moveatur processus, terminetur causa via juris.

Porro Illustritati Vestrae insolitum videtur ut aetate gaudens, absolutus p(er) tantum temporis spatium deliberaverim de coelibatu; mihi vero insolitum videretur, a nonnullis tam brevi tempore eiusmodi deliberationem fieri posse, nisi effectus viderem quotidie tristissimos. Ad haec, eo tempore quo facultatem prima vice oravi ob brevitatem temporis et res meas confusas praecipua momenta quae me Coronae manere volunt exmisi, commisique D(omi)no Moldovai oretenus substernenda. Theologus unitus retenta imo proclamata fidei meae professione, a disunitis, Blasio Coronam vocatus, et rogatus, Coronam inquam, ubi phanatismus religiosus perpetuum murum filiis eiusdem nationis interjecerat, ubi nomen uniti vel hodie dum rudem plebeculam exhorrescere faciat; ubi ego ex alia parte, a civibus huic communitati ecc(lesi)ae adscriptis tenore contractus in omnem modum securitatem positus, via ad comparandam modicam pecuniam aperta, quatenus futuro tempore meis expensis ad rigurosum deponendum in externas oras possim; haec pro hac mea aetate, cuicumque alteri emolumento praeferre scio. Tanto a fortiori, cum Blasii ex causa patrocinii R(everendissimi) D(omi)ni Ratz ab maiori ex parte persecu(t)ioni occulte expositus, id non facile Blasii impetrassem. Nam si vel ea, quae in absentia Ill(ustritatis) V(estrae) ratione mei evererunt dum ad cath(edram) ph(ysices) denominabar reputem, exhorreo et moeror occupat animum meum.

Haec si aliquid valent coram Ill(ustritatem) V(estram) oro ne me a sinu suo rejiciat, quod si indignus reputor qui amplius hac gratia fruor, equidem id scire desidero, quo res meas aliter componere possim, nam ceterum in nullo vitae casu desperare scivi.

V

Canonicul Rațiu îl reclamă pe Bariț la Consistoriul din Blaj, pentru neplata sumei de 30 florini. Consistoriul să îl constrângă să restituie împrumutul ori să-i îngăduie să îl acționeze în judecată.

Venerabile Cons(istorium)

Ex his acclusis recognitionalibus intelligere dignabitur V(enerabile) Consistorium quod G(eorgius) B(arit) nostrae A(ltissimae) Dioeceseos quondam theologus et ph(ysices) prof(essor) nunc vero Coronae mercenarius privatorum puerorum instr(uctor) adhuc 1835 die 4 Au(gusti) dum studia theologica absolvens nond(um) appl(icationem) h(a)b(e)ret levaverit a me mutuos 20 f(loros) c.(= conventionalis monetae) ea lege, ut quam primum appl(icationem) nactus fuerit e primo salario reluere teneat(ur), quod n(on) tan(tum) n(on) praestitit sed nova arte usus 28 apr(ilis) 1836 adhuc alios 10 fl(oros) ea a me mutuos extorsit cum assecura(t)ione quod cum fine lunii eiusdem anni totum debit(um) cum grat(iarum) a(ct)ione mihi repensat(um) sit, verum to(tum) abfuit ut promisso staret, et debit(um) persolveret ut potius a levata pecunia me iam studio devitans conseq(uentem) solutionem debiti protraxit, donec in Valach(iam) transitus nec amplius Blas(ium) reversus debit(um) hodie(dum) solvere tergiversatur. Qua de cau(sa) orand(um) duxi V(enerabile) Cons(istorium) ut si B(arit) G(eorgium) adhuc J(uris)d(icti)oni suae subjectum agnoscit eundem ad debitum praeact(um) quantocius persolvendum adstringat, casu vero in contrario mihi f(acu)ltatem tribuere dignetur quo medio sec(ularis) J(uris)di(cti)onis quod meum e(st), a moroso et ingrato debitore desumere possim. Qui caeterum in distincto et debito venerationis cultu permaneo.

VI

Sesizat de Rațiu, Consistoriul îi cere lui Bariț, în 2 august 1837, să-și lămurească situația. Îl întristează faptul că în adresă este arătat ca un datornic neconștiincios, ingrât și viclean (morusus, ingratus et artificiosus debitor).

Bariț explică de ce s-a îndatorat (imposibilitatea de a face altminteri față obligațiilor impuse de grija unor nepoți, rămași orfani) și dispune restituirea banilor prin profesorul Ioan Rusu.

În 23 sept. și în 5 dec. 1836, a rugat pe episcopul Ioan Lemeni să aprobe rămânerea sa la Brașov, timp de 3 ani.

Septembris $\frac{12^a}{24}$ 1837 die

Venerabile Consistorium

Quod in paternis V(enerabilis) Consistorii de d(a)to 2^a Aug(usti) a(nni) c(urentis) ad me transmissis mandatis tam tenere de persolvendo per Rever(endissimum) D(ominum) R(atz) c(anonicum) tunc t(emporis) custodem a V(enerabili) Clero contracto debito admoveat quantas possum filiales ago gratias; quod vero tam tetre ut morosus, ingratus et artificiosus debitor depingar, vehementer angor. Non erat mihi iis temporibus ullo artificio opus debitum contrahere, cum agentibus orphanorum avunculi mei Petri quondam Popovits cunctis consanguineis per Reverendissimum Dominum Canonicum Ratz eo adductus ut heu me miserum et nullius expe(rientiae) hominem juvenem tutorem et curatorem dictorum orphanorum agam, in horum emolumentum satis libenter in casibus necessitatis sublevabar; tanto a fortiori, cum silentibus expensarum connotationibus a me factis, Deo et conscientia teste dimidium salarii mei qua physices professoris in miseros illos orphanos expenderim. Nam ego iis victum e proprio lignationem et vestitum e proprio dedi, proventus eorum vix ad res oeconomicas procurandas sufficiebat. Sed nimis longe abripior. Postquam in humillimis meis de d(a)to 23 Sept(embris) item 5 Dec(embris) a(nni) 1836 ab Il(lustrissimo) D(omino) Ep(isco)po facultatem petiissem hic loci spatio trium annorum manendi, eo addito, ut si me instantanee Sua Ill(ustritas) redire iusserit redeam: cum sapienti nimis Ill(ustrissimi) Ep(isco)pi consilio ne nimirum persecutioni quae iam in me exarserat propius exponar revocatus non sim; ego ratione debiti persolvendi a nemine unquam benevole admonitus, absensque ignarus penes quem custodia Cassae V(enerabili) C(leri) esset unice expectabam per amicos certior reddi quonam obligationes meae transierint. Nam de ultima obligatione obligatus eram an ad V(enerabilem) Cl(erum) vel ad R(everendissimum) Custod(em) fecerim — cum in pari non habeam imo in ep(istola) ad Ep(isco)pum scripta p(er)scripsi me debere expectarem etc.

Idcirco nunc obligat(ionem) ad R(everendissimum) D(ominum) C(anonicum) relicturus 10 R(enenses) f(loreos) per A(dmodum) R(everendum) ac Cl(arissimum) d(ominum) Rusz penes restitutionem originalis cum summa grat(iarum) act(ione) repersolvo. Quod vero 20 R(enenses) f(loreos) c(onventionalis) m(onetae) atinet, audeo supplex accedere, dignabunt(ur) summam hanc dilecto meo Patri A(dmodum) R(everendo) D(omino) Joanni Baritz Parocho K(özép) Peterdiensi numerosa nimis familia educandis in schola prolibus onerato tanquam uni e cleri membris paterne assignare, ac proin obligationem per me mox relucendam eidem transponi curare. V(enerabile) Consistorium D(ominum) Patr(onum) orat Filius pro Patre! — Quod si indignus censear cuius petitioni deferatur, eo in casu idem supra laudatus A(dmodum) R(everendus) D(ominus) Professor loco mei repersolvat obligationemque meam excipiet.

Quae dum humillime orans in omni humillitate animique mei gratitudine subterno, sum V(enerabilis) Cons(istorii) servus ac filius perpetuo obed(iens) B(aritz) G(eorgius) A(lmae) D(ioeceseos) Fog(arasiensis) Th(eologus) Abs(olutus) et Hypo(diaconus) ordinatus.

VII

Răspuns la o scrisoare, „mai mult decît pîrintească”, a episcopului Lemeni, din 15 aug. 1837. În ambele epistole este vorba de șicanele suferite de Bariț, din partea comisiei însărcinate să ancheteze falimentul negustorului Marin. Episcopul să-l ajute ca dreptatea, grav ultragiată, să iasă la iveală, iar vinovații să lie pedepsiți.

21 sept./3 oct. 1837

Ad Illustrissimum Ep(isco)pum Joannem Lemeni
 Ilustrissime Domine Praesul etc. etc.

Plusq(uam) paternas Illus(tritatis) Vestrae de dato 15 Aug. 1837 ubi conformiter Gub(ernia)li Decreto mihi iniungere digna(batur) etc. doloremque suum exprimit in omni filiali humilitate percepi, atque in omnibus mihi iniunctis quovis tempore obedientissimus praestabo. Certe Illustrisimme D(omine) P(raesul) etiam 11° Febr(uarii) qua die Commissio tempore noctis ad se citavit nulla exceptione vel allegatione facta sponte comparuissem nisi tyrannicam et illegalem horum hominum agendi rationem iam antea cognovissem. Ad haec vero acta Commissionis cridalis Marin. in testimonium provoco. Georg K[ayser] scriba salariatus(?) qua Plenipotentiarius creditorem Baronia de publica platea abducit, Joannem Marin nep.D. incarcerat prop(ria) auctoritate, id quod in facie Comiss(ionis) fatet(ur) et exponit. D.M.cridalis qua civis et mercator ictibus baculor(um) verberat(ur); e Commissione, benignisante fit forum criminale per Deum vivum! quid mihi expectandum erat! Sed ego haec omnia in aliud tempus favorabilius repono, quo si iustitia in terris ad huc viget omnia huius Comiss(ionis) acta, excipientibus mecum numerosis aliis ruere debebunt, et quidquid in me praetendit(ur) alia via in lucem prodibit, clarescetque an ego complex effective Marin. dici possim, quandoquidem ab ipso qua iam antea incarcerato nihil celari recipere potuerim. Et si ego complex, cur non et juvenes ii qui res praesentes ad me detulerunt rei, cur non complices sed a magistratu absoluti?

Cum igitur involutis Commissionis cridalis Marin. rebus, hac occasione nec in meas partes quidpiam determinati desiderare aut novam petitionem intuitu totius causae facere possim: id unicum oro Illus(tritatem) dignabit(ur) pro me filio et Hypod(iacono) suo apud Exc(elsum) R(egium) Gub(ernium) quatenus conformiter B(enignorum) Alt(issimorum) D(ecretorum) qua [?] nec in polit(icis) nec in jud(ici)influxu et excessibus prout expet(itur) genuine informet(ur) et ut talis cui vi plurium B(enignorum) Alt(issimorum) D(ecretorum) qua [?] nec in polit(icis) nec in jud(ici)ariis scire agere licit(um) sit, ut contumacem et ad hucdum hoc precario officio fungentem ab off(ici)o amoveri curet. Id quod vel ex eo capite... quod per illum homine(n) in hac causa omnia susdeque (?) pert(urbata) sint et adhuc perturbabunt(ur).

VIII

Contract

Prin'puterea căruia să face știut căroră se cuvine, tutulor celor de acum și celor din viitorime, cum că supt datumu de astăzi, la 17 ale lunii septemvrie, călindaru lui Iulian, în anul 1836, s-au închis acest contract între iubitorii de învățăturii domnii cetățeni și neguțătorii cei mai jos anumiți, din cetatea Coroanei, și între domnu profesor Gheorghie Bariț, după următoarele condiții, plecă:

1. Mai sus numitu domnu profesor cu numita Soțietate s-au învoit a sluji în școală ca cel dintii profesor în trei ani de zile, care de astăzi să vor începe, cu

o plată pă fieșcare an cite... 200, adecă doă sute de fiorini în bani de argint, și cu o casă de lăcuință ce i s-au dat, dimpreună cu lemne de foc ce i să vor da, pentru care se îndatorează, ca cel dintî profesor, să dea în școală tinerilor învățacei lectii în limba românească, nemțească și latinească, după un proiect de învățatură care ni l-au făcut cunoscut, și să așeze școala pe un temei pă care următorii mai cu înlesnire să poată zidi învățăturile, după un metod mai nou ce i să va vedea mai înlesnitor, după loc și după vârsta tinerilor, fără să dea cineva vreo mutare lucrării dumnealui.

2. Încă să îndatorează, dimpreună cu al doilea suptprofesor, ca în tot anul înaintea Soțietății să dea 2 examene: la 2 februarie și la doă iulie, unde spre bucuria părinților de obște să va primi toată roada ostenelelor dumnealor, și în toată săptămîna să va ținea ferie (= repaus) vinerea. Pre lîngă care să va păzi a nu primi în școală nici un școlar fără de știrea orînduitului inspector [al] acestii școale. Iar încît pentru orînduitele pedepse ale școlarilor, să le păzească după regulamentu școalelor Austrii, și la toate urmările orînduieilor școalelor să se înțeleagă cu inspectoru orînduit.

3. Numita Soțietate să făgăduiește spre ajutor a-i da și un al doilea suptprofesor, care va fi îndatorat să urmeze metodului și instrucțiilor întru toate povățuirile ce va da dumnealui, și pe lîngă casa de lăcuință, dimpreună cu lemne trebuincioase de foc ce i s-au făgăduit a i să da, pentru osteneala dumnealui pă fieșcare 3 luni trecute i să va plăti 20 f. 50, adecă cincizeci fiorini în bani de argint, și cunoscîndu-să între noi că această hotărîită plată este puțină de a-ș[i] ținea caracteru său după cuvință, i să făgăduiește că, după vreme mărindu-să venitul din partea Soțietății noastre, ne vom strădui cît să va putea a-i îmulți plata; asemenea și în lipsa celui de al doilea profesor, fiind însărcinat cu mai grea slujbă, să i să facă o a patra parte din plata vacantului profesor. Oricare din mādularii acestii Soțietăți să va întimpla să aibă ceva ponos asupra numitului profesor, spre încunjurarea a tot felu de întîmplări netrebnice, pentru orice nemulțămire a sa, prin alesul inspector al școalelor să se facă cunoscute numitului profesor, ca amîndoi împreună să se îndeletnicească a urma spre îndreptare.

4. Încă se îndatorează numita Soțietate ca în tot anul să cumpere cărți, care va arăta domnu profesor că vor fi de neapărată trebuință spre învățatura școlarilor, cel puțin de cite 12 [.....], care cărți vor rămînea nestrămutat în biblioteca școlii.

5. Amîndoă părțile deopotrivă se îndatorează că oricare nu va păzi detoria sa cea căzută și va face vreo urmare împotrivă, va fi osîndit după măsura greșelii din împotrivirea sa făcută, și către împlinirea hotărîitului soroc de trei ani, parte[a] nemulțămitoare de a mai rămînea pă legătura acestui contract, cu șase luni de zile mai naintea sorocului să dea de știre ceilalte părți după orînduială a să regularisi.

Și ca să să păzească nestrămutat întru amîndoă părțile acest așezămînt, s-au făcut doă asemenea exemplare, întărite cu numele mai susnumiților contraeși, care s-au dat unu altuia la mină spre a avea putere și tărie în tot locul și totdeauna.

Brașov, din 17/29 septemvrie 1836

Povara împlinirii condițiilor acestui contract toată să atîrnă asupra celor mai jos iscăliți:

Gheorghie Bariț m.p., profesor

Gheo[r]ghe] Costandin Cepescu,
curator

Ioan G. Iuga,
Rudolf Orghidan
Dimitrie Marin
Gheorghie Nica
Gheorghie G. Iuga

IX

Atestat

Io cel jos subscris mărturisesc înaintea căroră se cuvine cum că în anul 1837, 11 februarie, venind la casa domnului profesor de aici, Georgie Bariț, mai întâi d. secretariu de magistrat Georgie Kayser, apoi îndată după aceea mădularii comisii cridale [= de faliment], d. Grăf și Fabritius, petrecuți de trei slugi obștești și de doi feciorași roboți, s-au apucat a face vizitație de casă [= perchiziție], pofind de la numitul profesor scrisori și bani, care însă au făcut protestație solenă, după legi, pe 200 [.....] c.m., să nu se atingă de lucrurile dînsului, zicînd că este perso(a)nă besericească și profesor, și cum că comisia n-au cerut de la nime slobozenie să intre pe locul besericii. Însă totuși comisia, întrebuițind putere, au făcut vizitație întru toate cite i-au plăcut; după aceasta comisia s-au dus. Însă secretariul Kayser, care n-au fost comisariu, ci numai plenipotențiaru a do(a)mnii comtesii Kalnoki, întorcîndu-se fără veste din curtea bisericii în casa profesorului Bariț, dimpreună cu un slugă de oraș, porunci la slugă să prindă pe profesorul, să-l caute la trup, care, protestînd de nenumărate ori, pe urmă văzînd că nu scapă, au strigat după ajutoriu de la vecini și după arme; însă neîndrăznind nime a-i ajuta; și într-ace(e)a d. Kayser, trîntind cu ajutorul slugii pe profesorul Bariț de pămînt, l-au căutat pe de alături în busnare (sic) și neaflînd nimică, l-au mai apucat o dată însuși secretariul Kayser de grumazi și iară cu ajutorul slugii l-au trîntindu-l încă o dată și căutîndu-l. Io văzînd așa și vrînd să-i dau ajutoriu profesorului, secretariul mi-au făcut amerintare și nu m-au suferit; însă neaflînd nimică la dînsul, l-au lăsat acolea. Io într-ace(e)a, temîndu-mă de mai rele urmări, am fugit după ajutoriu pentru profesorul Bariț, și așa mai multe n-am văzut. Iară despre aceste toate, văzîndu-le cu ochii mei, fiind de față și privind, mărturisesc în cunoștință și mîntuirea sufletului meu, întărînd pentru totdeauna cu subscrierea numelui meu și cu obicinuita mea pecete.

Brașou, 1(837) 14 febr.

Aristid Dulgurov, negoșătoriu
din Galați de la Moldova

X

Măria Ta Prea luminate Doamne Episcoape, Părinte mie de binevoitoriu!²²

De n-aș pricepe din destul cum toate ceasurile Măriei Tale sînt strîns împărțite la mulțimea lucrurilor și a îngrijirilor împreunate cu acea înaltă, sfîntă deregătorie, poate că aș îndrăzni a-mi în[n]oi fiasca supunere mai adeseori prin scris, fără a pomeni de vreo trebuință; iar acum îmi țiu de datorie a mă apropia la părințasca bunătate și îndreptare a Archiereului meu — o spuî sincer — numai cînd poziția în care mă aflu îmi poruncește a mă folosi de virtuțile Măriei Tale.

Prea luminate Doamne! Fatalele schimbări ce s-au făcut mai de curînd în Țara Românească²³ aduseră cu sine ca mie, care ca redactor al acestor foite românești, poate

²² Originalul, cu chirilice, în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, arhiva Bariț. Pe pagina a 4-a, sus, următoarea însemnare: „Baritz; p(rimit) 15-a ianuarii (1)843”.

²³ Bariț se referă la căderea domnitorului Alexandru D. Ghica, în 1842, toamna. „Fatalele schimbări”: fatale și pentru că domnitorul Ghica și fratele său, Costache, sprijineau bănește foile brașovene. Intre ei și Bariț au existat raporturi foarte strînse; informații în colecția „Gazetei de Transilvania”, a „Foiile literare” și a „Foiile pentru minte, inimă și literatură” din anii 1838—1842, precum și apud N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Buc., 1912; I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară*, în „Viața românească”, V, 1910, nr. 6; i.d., *Turburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, în „Analele Academiei Române”, Mem. Sect. ist., vol. XXXIV, i.d. *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Buc., 1915; G. Bogdan-Duică, *Elitime Murgu*, Buc., 1937, p. 96—103; A. A. Mureșianu, *În dosul culiselor redacției „Gazetei Transilvaniei”*, în „Țara Birsei”, X, 1938, nr. 3, p. 198; C. Velichî, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, Buc., 1958.

și nevrînd, am prilej a privi mai de aproape la firul întîmplărilor, să mi se descopere niște intrigi tășute de cătră o putere străină în țara sus însemnată, pe care eu, pe cît le cunoșteam, m-am simțit îndatorat a le face cunoscute atît unor deregătorii militare austriace, care știam că au poruncă a ispiți toate, cît și sus la Viena. Motivul moral ce m-au silit a face aceasta e de prisos a-l mai numi; credința ce trebuie să avem cătră monarhul este de sine motiv puternic. Într-aceea, eu mai avui și alte interesuri de a da pre față lucruri de care eram încredințat nu numai din gurile oamenilor prințului Ghica, ci și din scrisori vinite de peste munți. Pînă cînd compatrioții unguri strigă în gura mare, învinovățînd pre români de ruso-latrie, pînă atunci consului general rusesc în București [Dașcov] sapă cu tot deadinsul asupra tuturor intereselor austriace, și dacă vreun jurnal își ia îndrăzneală a îndigita [= a arăta, a dezvălui] cîte ceva, el nu lipsește a trînti note la Viena și a pîrîi lucruri de care el numai visează.

Din norocire că Curtea noastră, deși nu prin consului său totdeauna, prin alte canale, încă cunoaște prea bine starea lucrurilor și, pre cît să pricepe aici jos, face complimente în loc de satisfacție. În vara trecută pe jurnalele nemțești din Brașov sau, adecă, pre censorul îl pîrî consului rusesc în doă rănduri; și consului meu încă luă o ușorică înfruntare o dată. — Deci, după ce eu am pricină de a prepune [= a bănuî] cum că mai curînd sau mai tîrziu se poate face vreo întrebare despre puținătatea mea, rugămîntea mea prea umilită cătră Măria Ta, Prea luminate Doamne, este ca la o vreme de așa a mă arăta de acela ce îți sînt Măriei Tale: *cleric subdiacon*, slobozit încoace mai întîi din pricina vrîstei, apoi dispensat, pentru că, după prea-ndurata facultate dată de Maiestatea Sa Împăratul de a tipări și efemeride românești, Măria Ta ai aflat cu cale ca acestea foi să rămîie supt redacția și îngrijirea unui individ de religia *greco-catolică*, ca cu atît mai sigur să se poată răspunde așteptării și scōpului Maiestății Sale, de a hrăni și a întări credința și dragostea poporului românesc cătră Măria Casă austriacă, în sfîrșit că eu, după cît mă iartă neputința, mă silesc cu toate mijloacele a face destul acestei chemări, după care și pînă acuma cunosc rezultate bune. — Nu mai adaug a-mi repeți rugămîntea, pentru ca să nu-ți vatăm sănătatea, prea luminate Părinte.

În zilele trecute ceteam cu domnul abat[e] A. Kovács un articol asupra școalelor din Blaj, ieșit în „Vasárnapi Újság” din Cluj. Domnia sa se miră foarte pentru ce se scriu și din orășelul nostru astfeli de lucruri²⁴; îmi aduse aminte și de altul, pe care noi aici am îndrăznit a-l tipări (în vara trecută), avîndu-l de la om despre care eram aplecați foarte a crede că ce au scris, au scris cu știrea sau cel puțin cu învoirea pe tăcute a Măriei Tale²⁵. După acestea, d. abat[e] mă îndatoră a spune Măriei Tale din parte-i umilită plecăciune.

Să mai cutez ori să tac?! Prea luminate Doamnel! Foițele acestea românești în diezezul nostru sînt foarte puțin cunoscute și cetite. O recomandăție (în text: recăndația) ieșită din porunca Măriei Tale cătră protopopi ar putea face minune în privința aceasta!

Cerînd iertare și sărutîndu-ți sfînta dreaptă, rămii al Măriei Tale șerb și fiu prea umilit, Gheorghie Bariț mp., subdiacon, profesor.

Brașov, 1842, dec. 29/17.

²⁴ Abatele Kovács de Felfalu a fost mulți ani director al gimnaziului romano-catolic din Brașov, unde au dăscălit și doi români: Andrei și Iacob Mureșeanu. Spre sfîrșitul vieții sale, Bariț a afirmat că Antonie Kovács, „deși preot catolic, sbeuse în spiritul său multe idei moderne” și că era „un bărbat de o erudițiune înaltă” (*Decretu în puterea căruia s-a înțînțat în Transilvania cel întîi ziaru politic în limba românească*, la an. 1838, în „Observatoriul”, VIII, 1885, nr. 36). Vezi încă: G. Z a n e, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara românească*, în *Studii și materiale de istoria modernă*, III, 1963, p. 185—311; de asemenea: „Gazeta de Transilvania”, III, 1840, nr. 8, p. 29; „Analele Academiei Române”, Mem. Sect. ist., vol. XX, p. 293; C. S u c i u, *Blajul, Brașovul și Barițiu*, loc. cit., p. 320—321 și i. d., *Blajul, Brașovul și Mureșeni*, în „Cultura creștină”, XIV, 1925, nr. 10, p. 365—368 și 370—371. — Articolul privitor la școlile blăjene din „Vasárnapi Újság” (4 decembrie 1842) se intitulează *Balázstalvi iskolai ügyekről* și este semnat G. H. I. = S. Bărnuț; el reprezintă un atac viguros împotriva spiritului călugărismului, care urăște știința, dezvoltarea și progresul, precum și o pledoarie pentru eliberarea învățămîntului din „lanțurile blestemate ale evului mediu”. Animizitățile stîrnite de articol le-a studiat G. B o g d a n - D u i c i a, în *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 68 și urm.; ibid., p. 191—195, traducerea în românește a articolului.

²⁵ Trebuie să fie vorba de Școalele noastre în anul 1841, din „Gazeta de Transilvania”, IV, 1841, nr. 13, p. 51—52. Vezi și A. B. C., *Pentru schematicismul clerului din episcopatul Făgărașului, și încă ceva, tu „Foale pentru minte, inimă și literatură”, V, 1842, nr. 26, p. 201—205.*

ГЕОРГЕ БАРИЦ (1812—1893 гг)
Новые био-библиографические данные
(Резюме)

Написанное по случаю 75-летия со дня смерти Георге Барица, одного из выдающихся трансильванских деятелей культуры, настоящее исследование занимается данными о его родителях, периодом его учения в Блаже и Клуже (1827—1835 гг) и отношениями между Барицем и епископом Иоаном Лемени в период 1836—1842 гг. Детали, приведенные автором, дополняют интересными данными био-библиографическую информацию, имеющуюся до сих пор о Барице.

В *Приложениях* публикуются письма Барица и его отца, как и другие документы, касающиеся великого румынского деятеля культуры.

GHEORGHE BARIȚ (1812—1893)
Contribution bio-bibliographique
(Résumé)

Ecrite à l'occasion du 75e anniversaire de la mort de Gh. Bariț, l'un des plus remarquables hommes de culture transylvains, la présente étude s'occupe des parents de ce lettré, de ses années d'études à Blaj et à Cluj (1827—1835) et de ses rapports avec l'évêque Ioan Lemeni, dans la période de 1836 à 1842. Les détails apportés par l'auteur complètent par des données intéressantes l'information bio-bibliographique déjà connue, relative à Bariț.

En *annexe* on publie des lettres de Bariț, de son père, ainsi que d'autres documents relatifs au grand homme de culture roumain.

EGY ERDÉLYI SZÓTÖRTÉNETI TÁR SZERKESZTÉSÉNEK MŰHELY-KÉRDÉSEI

SZABÓ T. ATTILA

1. Az érdekkeltés sok-sok nemleges tapasztalatán okulva, nem hiszem, hogy valaki is emlékszik azokra az észrevételekre, amelyeket egy évtizeddel ezelőtt Pais Dezső ünneplésére készülve az erdélyi oklevél-szótár műhely-kérdéseit illetően papírra vettem (Pais-Eml. 69—77). Eppen azért mikor most, több mint egy évtizeddel később az akkor előadott szótári terv továbbfejlesztésére, illetőleg a megvalósítás egy következő döntő lépésére, a szerkesztés „műhely-kérdései”-re vonatkozó tájékoztatás céljából néhány újabb észrevétel előadására vállalkozom, úgy hiszem, nem felesleges régi tervemmel kapcsolatban az előbb adott tájékoztatóból néhány megállapítást legalább sommásan már csak azért is elismételnem, hogy aztán régebbi észrevételeimhez kapcsolódva szót ejthessek célkitűzésem bizonyos tekintetben való módosulásáról, illetőleg az azóta elsuhant évtized alatt megvalósított eredményekről, sőt a tervmunka kilátásairól is.

2. Egy évtizeddel ezelőtt a következő kialakult célkitűzésekről, illetőleg ezeknek valóra váltására végzett munka ilyen eredményeiről számolhattam be:

a) Szótörténeti anyaggyűjtésem célja egy erdélyi magyar oklevél-szótár anyagának egybehordása.

b) A szótár időbelileg a XVI. század közepe tájától, azaz az erdélyi magyar nyelvű írásbeliség izmosodásának kezdeti időpontjától az erdélyi hivatali és magánírásbeliség XIX. század utolsó negyede körül bekövetkező modernizálódása időszakasa közötti időközt öleli fel.

c) Földrajzi határok szempontjából a Részek (Partium) nélküli történeti Erdély területén keletkezett írásos emlékek szövegéből kibányászott történeti adalékok kerülnének bele e szótárba.

d) A levéltári anyagnak ilyen célkitűzésű kiaknázása rendjén egyre határozottabban az OklSz. szerkesztőjétől is követett „fogalom-szógyűjtés” szempontjaihoz igazodtam.

e) Különleges gondot fordítottam azonban az erdélyi magyar szókincs kölcsönelemeinek gyűjtögetésére. Az erdélyi magyar szókincsben

jelentős román és német (szász) kölcsönszavak időbeli, valamint területi jelentkezésének rögzíthetősége céljából éber szemmel ügyeltem a levéltári anyagban meg más forrásokban feltűnedező román és szász eredetű kölcsönelemekre, de ugyanakkor megkülönböztetett figyelmet fordítottam az erdélyi magyar írásbeliségben garmadával élénk kerülő latin kölcsönszavakra, tehát azokra a kölcsön-, illetőleg jövevény-elemekre is, amelyekkel mind a NySz., mind pedig az OklSz. annak idején meglehetősen mostohán bánt (l. erre mások mellett Loványi Gyula: MNy. XLIX, 170—1).

f) Lényegében a magyar szótörténeti gyűjtés két nagy alkotásának, a NySz.-nak és az OklSz.-nak gyűjtési módszerét követtem, mikor a szótörténeti adalékok kijegyzésében a betű szerinti, de nem a grafikai jelek szerinti gyűjtés szempontjára ügyelve dolgoztam.

g) Az 1956. táján rendelkezésemre álló szótári adalékok számát annak idején hozzávetőleges tájékoztatással másfélszáz ezerre tettem.

h) A szerkesztés megkezdésére nézve már akkor úgy nyilatkoztam, hogy a rendelkezésre álló, jelentősnek mondható nyersanyag birtokában a szerkesztés munkájához bármely időpontban hozzá lehetne kezdeni.

3. Ennek ellenére már a mostani beszámoló címe is mindenképpen sejteti, hogy a szerkesztés irányában a szerkesztési elvek teljes kialakulásán túl alig-alig tettem jelentős lépést¹. A halogatás azonban azzal az előnnyel járt, hogy egy másik tervmunkával, a magyar nyelv román eredetű feudalizmuskori kölcsönszavainak feldolgozásával foglalkozva olyan szerkesztési tapasztalatokra tettem szert, amelyeknek birtokában most már határozottabban nyilatkozhatom nemcsak az elmúlt 12—13 év alatt végzett további gyűjtőmunka eredményeiről, hanem a szerkesztésben követendőnek ítélt szempontok, elvek tekintetében is. Érthető, hogy az eltelt idő további folyamatos anyaggyűjtése és a kölcsönszóvizsgálat számára a gyűjtött szótári anyagból ilyen célra kiválogatott adalékok külön való feldolgozása rendjén szerzett tapasztalatok az előbb kifejtett észrevételek némi, bár a lényegét egyáltalában nem érintő módosítására készítették. A következőkben éppen ilyen természetű észrevételeim közlésére kerítek most sort.

a) A szótörténeti adatgyűjtés céljának változatlan megtartása mellett némiképpen módosult álláspontom elsősorban a szótár alsó időbeli határának kijelölése tekintetében. Minthogy ugyanis a magyar nyelvű írásbeliségnek az erdélyi fejedelemség egykori területéről már a XV. század utolsó évtizedéből is van néhány szövegemléke, a következő század első évtizedeiből, az erdélyi fejedelemség megalakulásáig terjedő időszakból meg éppen számos terjedelmesebb magyar nyelvű

¹ E beszámoló 1965 végén készült előadásként, de változatlanul tükrözteti a szerzőnek a szótörténeti tár anyagának szerkesztési gyakorlatában ma is követett elvi álláspontját. Az eltelt időszak eredményei tekintetében a szerző még csak annak bejelentésével tartozik, hogy 1967 végéig a Tár első betűjének szerkesztése befejeződött.

szövegelemleket tart nyilván a kutatás², ma már jóval indokoltabbnak tartom a szótári anyaggyűjtés alsó határaként a XV. század végét, mint az erdélyi fejedelemség megalakulása időpontját felvenni még akkor is, ha látván látom és a továbbiakban is kiemelten hangsúlyozom e közjogi-politikai ténynek, a fejedelemség megalakulásának az erdélyi írásbeliség erőre kaptatásában természetszerűen játszott tagadhatatlanul jelentős szerepét. Noha ilyenformán ajánlatosnak látszik számomra, hogy az anyaggyűjtés, illetőleg a szótörténeti adatolás időbeli határát lefelé mintegy félszázaddal korábbra vigyem, a felső időhatár tekintetében nem látok szükségesnek semmilyen módosítást sem. Ebben a vonatkozásban tehát változatlanul az egy évtizeddel ezelőtti gondolatot kell elismételnem: „Az erdélyi magyar szókincs életében megfigyelhető folyamatok szemléltetésének célzatával szótörténeti gyűjtésem felső időbeli határát . . . 1870. tájáig, tehát annyira ki kell tolnom, amennyire eddig még egyetlen nyelvtörténeti jellegű szótári vagy szójegyzékszerű egybeállítás szerkesztője sem merészelt elmenni” (Pais-Eml. 71).

b) Az anyaggyűjtés földrajzi határai tekintetében célkitűzésemben lényeges változás nem történt. Mégis főként a román, a szlovák és a kisorosz eredetű jövevényszó-anyag területi jelentkezésének adatolhatósága céljából szükségesnek látszott az ide tartozó szóanyag vonatkozásában adott esetekben a történeti Erdélyen kívül elterjedésre utaló adatok tekintetbevételét is. (Ilyen esetekre nézve l. mások mellett a *berbécs*, *brindza*, *kalugyer*, *karajluk* ~ *krajnik*, *orda*, *pópa* és *zsentic* szóval kapcsolatban való eljárást, illetőleg az e szavakra tett megjegyzéseket: Nyr. LXXXIX, 105—8, XL. 86—9; NyÍrK. IX, 61—77, Studia UnBB.Phil. 1964. Fasc. 2. 121—5, 1966. Fasc. 1. 127—39.)

c) Amellett, hogy a továbbiakban is változatlanul a „fogalomszógyűjtés” elveihez igazodtam, a lazább szószerkezetekből a szóösszetétel felé irányuló természetes fejlődés lassú menetének szótörténeti adatolhatósága célkitűzésével egyre több és több levéltári kijegyzésem címszavaként kerültek bele szótári nyersanyagomba legalábbis a régiségben gyakrabban előforduló olyan szószerkezetek, amelyeket az eddigi szótörténeti anyaggyűjtés az önálló szótári szócikk rangjára nem vagy csak ritka esetben emelt. Pedig különösen a jövevény-, illetőleg kölcsönszók vonatkozásában az ilyen lazább szószerkezetek számbavételének éppen különleges jelentősége van, hiszen mutatja ez azt, hogy a jövevény-alapszó begyökerezése és további szókincsbeli szerepe milyen mérvű volt: hány származékot fejlesztett, illetőleg hány szószerkezet vagy szóösszetétel tagjaként szerepelt a régiségben. Éppen ezért érthető, hogy előbb a jövevény-, illetőleg kölcsönszavakkal kapcsolatos célkitűzések vonatkozásában mondottakat nemcsak az anyaggyűjtés további egy évtizedes szakaszában tartottam szem előtt, hanem teljes mértékben érvényesíteni szándékozom a szerkesztés gyakorlatában is.

² L. erre: Kelemen Lajos — Pálfi Márton: EM. XXIX, 257—64. Jakó Zsigmond: NyÍrK. VI, 184—7. — Istványi Géza, *A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása*. Bp., 1934. 64 kk., 105 kk.

d) Noha az anyaggyűjtésben továbbra is a betű szerinti, de nem a grafikai hűségű kijegyzés szempontjára ügyeltem, és természetesen az ilyenképpen kijegyzett adalékokat így is kell felhasználnom, különböző, itt nem részletezhető írástörténeti megfontolásból utólag valamennyire sajnálom, hogy legalább néhány jel kijegyzésében nem követtem a grafikai hűségű anyaggyűjtés elvét.

e) A megszakítatlanul folytatott levéltári gyűjtőmunka eredményeként jelentősen módosultak a szerkesztés számára ma rendelkezésre álló szótári adalékokra vonatkozó számadatok is. Míg ugyanis előbbi tájékoztatómban hozzávetőlegesen másfélszáz ezerre tettem a cédulákra kijegyzett szótári adalékok számát, ma már több mint egy évtizedes további gyűjtőmunka eredményeként e szám megháromszorozódására hivatkozhatom. Ez pedig azt jelenti, hogy a szerkesztésnek hozzávetőlegesen félmilliónyi szótári adalékkal kell a szótárra alakítás rendjén számolnia. Az elkövetkezőkben tehát nem az a kérdés, hogy a levéltári kutató miként szaporítsa anyagát, hanem az, hogy a szerkesztő miként válogasson a rendelkezésre álló adattömegből úgy, hogy a szótárba ezeknek az adalékoknak legfeljebb egy ötöde kerüljön bele. Valamiképpen azonban a szótár egyes címszavai esetében a szerkesztéskor rendelkezésre álló összes adatokból levonható tanulságokra is utalni kell.

f) Ezzel kapcsolatban csak éppen futólag, de külön kiemelten jelzem azt a tervemet, hogy mivel egy-egy szóra vonatkozólag nem ritkán az adalékok százait írtam ki (gyűjtés közben pazarlók vagyunk, ilyennek kell óhatatlanul lennünk!) természetesen — célkitűzésszerűen — úgy, hogy nemcsak az időbeli, de a földrajzi előfordulást is rájegyeztem céduláimra, feles számú adattal rendelkező szók esetében önként kínálkozik az összes adatok történeti szóföldrajzi módszerrel való szemléltetésének eljárása. (Erre való kísérletként néhány szótörténeti térképlapot l. A kolozsvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei. Társtud. Sorozat. I 1—2. sz. 235 kk. térképmell.; Studia UnBB. Phil. 1962. Fasc. 2. térképmell.; Nyr. LXXXVI, 444.)

g) Ha már egy évtizeddel ezelőtt a szótár szerkesztésének megkezdését lehetőnek tartottam, most életem hetedik évtizedében valóban halaszthatatlanul sürget a szerkesztés azonnali megkezdésének és lan-
kadatlan folytatásának parancsoló kötelezettsége. Mint erre már utaltam, lényegében a szerkesztési munka már meg is kezdődött azzal, hogy a szótár számára gyűjtött cédulaanyagból a megfelelő adalékokat kiemelve egy másik tervmunkában munkatársaim³ megszerkesztették eddig 800 egynéhány címszót. E szerkesztmények ugyanis az előbb jelzett gazdaságos átalakítással beletagolhatók az ezután elkészülő szótörténeti tár címszó-anyagába is.

³ B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Szabó Zoltán, Vámszer Márta és Zsemlyei János. — A szerkesztési elvek és gyakorlat tekintetében követett szempontokra nézve l. Gergely, Kósa és Zsemlyei, »A magyar nyelv feudalizmus kori román kölcsönszavai« című szótörténeti monográfia szerkesztése: NyrK. X, 93—110.

4. E beszámoló címében egy szótörténeti tár szerkesztésének műhelykérdéseire utaltam, mégis — amint ez az eddigiekből is látszik — a régi tervvel, az erdélyi magyar oklevélszótár tervével azonos tervmunkáról van itten szó. A címbeli bizonytalankodás magyarázatára nézve ezeket mondhatom:

Mínthogy a szótári gyűjtés céljának kezdeti meghatározása értelmében a szótár a Szamota—Zolnai-féle OklSz.-nak úgyszólván csak az erdélyi levéltári anyag felhasználásával készült pótléka akart lenni, természetesen kínálkozott az először megadott oklevélszótár cím. Ma már azonban, mikor csak számbelileg is a tölem gyűjtött anyag az OklSz.-ban feldolgozott adalékoknak körülbelül a tízszerese, sőt maga a célkitűzés meg a feldolgozás módszere is az OklSz.-hoz viszonyítva — érthetően — jelentős mértékben módosult, nem látom célszerűnek az eredeti címhez való ragaszkodást. Egyébként is, míg az OklSz.-ban felhasznált szótári adalékok legtöbbször csakugyan oklevelekből való, és az okleveles adalékok számához viszonyítva a szótári adatoknak csak viszonylag csekély hányada került rá más, nem oklevéljellegű levéltári darabokból az OklSz. anyagának céduláira, a magam szótörténeti gyűjtésével, illetőleg a gyűjtés alapjául szolgáló levéltári anyag jellegével kapcsolatban éppen fordított a viszony: gyűjtésemben csak elenyészően csekély számú adalék származik oklevelekből, legtöbb szótörténeti adatot vallomásokból, ingóság-leltárakból, összeírásokból, számadásokból, bizonyosság-levelekből, misszilizésekből, a hivatali és a magánírásbeliség változatos iratféleségeinek szinte végtelen sorából böngészgettem ki és rovogattam rá céduláimra. Magam éppen ezért úgy látom, nem felesleges tanácsot kérnem abban a kérdésben, hogy az oklevélszótári megjelölés feltétlen figyelmen kívül hagyásával a készülő szótár címében a szótörténeti tár vagy esetleg általánosabban a nyelvtörténeti adattár jelleget domborítsam-e ki. A cím persze nem egyszerűen címke-kérdés, mert hiszen a pusztán szótörténeti szempontú szerkesztés jelentősen más feldolgozásmódot sugalmaz, mint az általánosabb nyelvtörténeti adattár szerkesztésének célkitűzése. Ez utóbbi esetben ugyanis a szerkesztőnek nemcsak merő szótörténeti mozzanatokra, hanem az alak- és mondattan körébe vágókra is kiemelten tekintettel kell lennie. Másfelől a szótörténeti feldolgozásban jóval kevesebb adalék felhasználása is elégséges, míg az alak- és mondattani jelenségekre is ügyelő nyelvtörténeti jellegű szerkesztésnek az alak- és mondattani jelenségek egymással való félezer éves küzdelme szemléltetésére mentől több adalékot kell az adattárba besorolnia.

5. Mikor most a rendelkezésre álló szó-, illetőleg nyelvtörténeti anyag adattárrá való szerkesztésének néhány bennem felőtlő kérdésére feleletet igyekeztem keresni, illetőleg adni, válaszolnom kell arra a bennem, sőt talán az olvasóban is felvillanó kettős kérdésre is: Mikor kezdődik hát meg a szerkesztés, és mikorra várható a munka befejezése? Sajnos, e kérdésekre — saját erőm és életem végességére gondolva — csak meglehetősen bizonytalankodva és borúlátóan válaszolhatok. Mínthogy ezt az erőmet messze túlhaladó tervet teljesen egyedül

vállaltam, csak ennyit ígérhetek: mindent megteszek, hogy a szerkesztésnek máris megkezdett munkáját még hátralevő éveimben folytassam.

Mindezek alapján talán nem vaskos szerénységtelenség azt hinnem, hogy ez ígéret valóra váltása nem merőben magánügy, hanem legalább egy kissé a romániai magyar nyelvtörténeti kutatás közügye is.

PROBLEMELE DE REDACTARE A UNUI DICȚIONAR ISTORIC MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

(R e z u m a t)

După o activitate de cercetare de trei decenii în domeniul arhivei, autorul a făcut cunoscut în anul 1956 planul său individual referitor la redactarea unui dicționar istoric al limbii maghiare din Transilvania. În momentul de față, după un nou deceniu de adunare de material și după redactarea articolelor de cuvinte aparținând primei litere din alfabet, schițează scopul dicționarului, caracterul materialului, proporțiile lui, precizează perioada istorică din care provine materialul și fixează principiile de redactare.

Materialul dicționarului a fost adunat de către autor exclusiv din surse arhivistice cuprinzând perioada dintre sfârșitul secolului al XV-lea și a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Datele dicționarului sînt extrase din materialul arhivistic provenit de pe teritoriul Transilvaniei propriu-zise. Culegerea materialului s-a extins asupra teritoriilor din afara Transilvaniei numai în cazul împrumuturilor române sau slave și numai atunci cînd ilustrarea extinderii geografice a pretins acest lucru.

În privința volumului materialului care i-a stat la dispoziție la începerea redactării, autorul arată că s-a ajuns la o jumătate de milion de date istorice. Includerea în întregime a acestui material imens ar duce la mărirea extraordinară a volumului dicționarului. Din această cauză autorul se simte nevoit ca în cursul redactării să selecționeze materialul în așa fel ca să fie inclus în dicționare numai o cincime din el. Datorită faptului că autorul în cursul adunării materialului a trecut pe fișă și locul originii documentului, s-a creat posibilitatea întocmirii hărților lexicale istorice. Numeroase astfel de hărți au fost publicate și pînă acum de autor cuprinzînd cuvinte împrumutate din limba română în limba maghiară din Transilvania (vezi Studia UBB. Phil., Fasc. 2, 1962). Materialul dicționarului cuprinde date istorice privitoare la peste 800 de cuvinte de origine română din epoca feudalismului intrate în limba maghiară din Transilvania.

Autorul subliniază faptul că materialul adunat pentru acest dicționar este important nu numai pentru cercetările de istorie a limbii maghiare din R.S. România, dar este un ajutor prețios și pentru celelalte științe în clarificarea anumitor referiri istorice la problematica lor.

ПРОБЛЕМЫ РАДАКТИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ ВЕНГЕРСКОГО ЯЗЫКА ТРАНСИЛЬВАНИИ

(Р е з ю м е)

После тридцатилетнего архивного исследования автор объявил в 1956 г. свой личный план, касающийся редактирования исторического словаря венгерского языка Трансильвании. В настоящее время, после ещё одного десятилетия сбора материала и после редактирования статей слов, принадлежащих к первой букве алфавита, автор показывает цель словаря, характер материала, его размеры, уточняет исторический период, из которого происходит материал, и устанавливает принципы редактирования.

Материал словаря был собран автором исключительно из архивных источников, охватывающих период с конца XV-го века по вторую половину XIX-го века. Данные словаря взяты из архивного материала, происходящего из собственно Трансильвании. Сбор материала распространился и на территории, расположенные вне Трансильвании, лишь в том случае, когда речь шла о румынских или славянских заимствованиях и лишь тогда, когда это требовалось для иллюстрации географического распространения.

Что касается материала, имеющегося в начале редактирования, автор показывает, что было собрано полмиллиона исторических данных. Включение всего этого обширного материала привело бы к чрезмерному увеличению объема словаря. По этой причине в ходе редактирования автор вынужден был отбирать материал таким образом, чтобы в словарь была включена лишь одна пятая этого материала. Так как во время сбора материала автор записывал на карточке и место происхождения документа, создавалась возможность составления исторических лексических карт. Большое число таких карт уже опубликовано автором. Эти карты содержат слова, заимствованные венгерским языком Трансильвании из румынского языка (см. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Phil.*, 1962, выпуск 2). Материал словаря содержит исторические данные, касающиеся свыше 800 слов румынского происхождения эпохи феодализма, вошедших в венгерский язык Трансильвании.

Автор подчёркивает, что материал, собранный для этого словаря, имеет значение не только для исследования истории венгерского языка Социалистической Республики Румынии, но он оказывает большую помощь и остальным наукам в разъяснении отдельных исторических вопросов.

ON THE ELABORATION OF A HISTORICAL DICTIONARY OF TRANSYLVANIA

(S u m m a r y)

After a three decade research activity in the field of archives, in 1956 the author made know his plan about the elaboration of a historical dictionary of the Hungarian language from Transylvania. At present, after a decade in which the author gathered the material and elaborated the title words belonging to the first letter of the alphabet, he outlined the aim of the dictionary, the character of the material, its proportions. He specified the historical period to which the material belonged, establishing also the principles of elaboration.

The material of the dictionary was drawn together exclusively from archive sources and referred to the period between the end of the XVth century and the second half of the XIXth century. The data of the dictionary were extracted from the archive material proceeding from the territory of Transylvania. The author extended his researches outside Transylvania only in the case of Romanian and Slav borrowings. At the beginning of the elaboration of the dictionary the author possessed half a million of historical data. A total including of the material in the dictionary would lead to an extreme increase of its volume. The author selected the material so that only a fifth part should be included. Due to the fact that during the drawing together of the material the author specified on the card note the place of the origin of the document, there appeared the possibility to draw up historical lexical maps. The author published numerous maps comprising words borrowed from Romanian into the Hungarian language of Transylvania (*Studia Universitatis Babeş-Bolyai, ser. Philologia*, 1962, fasc. 2). The material of the dictionary comprises historical data on more than 800 words of Romanian origin from the epoch of feudalism, which entered the Hungarian language of Transylvania.

The author pointed out that the material gathered for this dictionary is important not only for the historical investigations of the Hungarian language from the Socialist Republic of Romania, but also as a precious help in clearing up certain historical references to the problems of other sciences.

SZÉKELY NYELVJÁRÁSI CSAKLYÁZIK : GILICSEZIK
'KORCSOLYÁZIK'

MÁRTON GYULA

1. Egyik cikkemben az *iszánkodik* 'jégen csúszkál' alakváltozatait és elterjedését mutattam be a székely nyelvjárásban (NyIrK. X, 334—7). Most, ugyanebben a fogalmi körben maradvá, a 'korcsolyázik' igei fogalom megnevezésére szolgáló szavakat teszem vizsgálat tárgyává ugyancsak a Székely Nyelvjárási Atlasz anyaga alapján (az atlaszról l. Gálffy—Márton: A Kolozsvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei. TársTudSor. I—1956, 1—2. sz. 253—79+12 térképmelléklet).

2. Az 1954-ben megkezdett és 1967-ben befejezett terepmunka során mindjárt az elején megfigyeltem, hogy a háromszéki tájszólásban a beszélők különbséget tesznek a kezdetlegesebb, fából, illetőleg állati csontból készült eszközzel való korcsolyázás (a két korcsolyát l. A magyarság néprajza IV, 395, 409), valamint a gyárilag készült vaskorcsolyával való korcsolyázás között: az első megnevezésére a *csaklyázik*, a másodikra pedig a *gilicsezik* igét használják. Ezt látva kiegészítettem a kérdőív rám eső, inkább szóföldrajzi jellegű I. részét, külön kérdést iktatva be a kétféle csúszóeszközzel történő korcsolyázás népi nevének meg tudakolására. A gyűjtés során bebizonyosodott, hogy a két kérdés beiktatása nem volt felesleges, kikérdezése révén nemcsak nyelvjárasi, hanem néprajzi szempontból is értékes adatok birtokába jutottunk.

A felszínre került nyelvjárasi anyag a következő:

a) h á r o m s z é k i t á j s z ó l á s : α) *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik* ~ *csakjázik*; <*csüdözik*; *faigli-csuzzik*; *glicsuzzik*>; <*körcsi-jázik* : *csakjázik*>; öt kutatóponton adatközlőink nem ismerték a hagyományos fa-, illetőleg csontkorcsolyát, sem a vele történő cselekvés nevét || β) *glicsuzik* ~ *glicsuzzik* ~ *glicsuzik* ~ <*licsuzik* ~ *lucsizzik* ~ *gricsuzik* ~ *gricsuzzik*>; *glicsujozik* ~ *gricsujozik* ~ *gricsujozik* ~ *gricsujozik*; *körsojázik* ~ *körsojázik* ~ *körsojázik* ~ *korcsójázik* ~ *körcsi-jázik*; <*vazsglicsuzzik*>.

Az adatokból látható, hogy a háromszéki tájszólásban a fából, illetőleg állati csontból készült korcsolyával történő korcsolyázás meg-

nevezésére öt szót használnak. Közülük a tájszólás jelentős részében a *csákjázik* és alakváltozatai vannak elterjedve, a másik négy szót mindössze egy-egy kutatóponton jegyeztük le. Ugyanakkor a gyárilag készült vaskorcsoyával való korcsolyázás neveként másik négy szót jegyeztünk le. Ezek közül a tájszólás jelentős részében a *glicsuzik* és alakváltozatai élnek (67 ponton talákoztunk velük), a másik hármat lényegesen kevesebb adat képviseli (*glicsujozik*: 6, *korcsojázik*: 8, *vazsglicsuzik*: 1). Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a *korcsojázik* szót önállóan csak egy ponton hallottuk, a többi helységben még csak a *glicsuzik* szinonimájaként él, a *vazsglicsuzik*-ot pedig egyetlen előfordulási helyén is csak a *glicsuzik* dublettjeként, bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy a háromszéki tájszólásban a *glicsuzik*: <*glicsujozik*> tájszó szolgál a szóban forgó igei fogalom megnevezésére.

b) Csíki tájszólás: α) *csákjázik* ~ *csákijázik* ~ *csákjazzik* ~ <*csákjádzdik*>; nincs adatunk a gyimesi tájszólásrész három pontjáról || β) *glicsézik* ~ <*glicsézik*> ~ *glicséz* ~ *glicsozik*; <*glicsel*>; <*gilizik*>; <*gilincsézik*>; *körcsojázik* ~ *körcsovázik* ~ *körcsováddzik*.

c) Gyergyói tájszólás: α) *csákjázik* ~ *csákjázik* ~ <*csákjazzik* ~ *csákjádzdik*> || β) *glicsézik* ~ *glicsozik* ~ *glicséz* ~ *glicsel* ~ *glicsozik* ~ *glicsézik* ~ *gliccsézik* ~ *glicsézik* ~ *glicsézik* ~ *gliccsézik*; <*bilincsézik*>; <*gilincsézik*>; <*csákjázik* ~ *csákjázik*>; <*láp körcsojázik*>.

Ezek szerint a szóföldrajzi kép Csíkban és Gyergyóban egyaránt egységes, jól áttekinthető. Az eszköz régi, kezdetlegesebb változatával történő korcsolyázás megnevezésére mindkét nyelvjárási alakulatban a *csákjázik* szót és alakváltozatait használják, a vaskorcsoyával való jégen csúszás megnevezésére pedig elsősorban a *glicsezik* ige és alakváltozatait. A vele egy töről sarjadt *gilizik*: *glicsel*, valamint a népetimológiával keletkezett *gilincsezik* és *bilincsezik* jelentkezése ugyanis egészen szórványos, a csíki részeken 6 ponton lejegyzett irodalmi nyelvi *korcsolyázik* pedig két helység kivételével a nyelvjárási *glicsezik* dublettjeként került felszínre. Egyetlen helységben jegyeztük le a kissé szokatlan *láp körcsojázik* szót, három ugyancsak gyergyói ponton figyeltük meg azt, hogy a fa-, illetőleg csontkorcsolyával, valamint a vaskorcsoyával történő korcsolyázás megnevezésére egyaránt a *csákjázik* szó használt.

d) Udvarhelyszéki tájszólás: α) *csákjázik* ~ *csákijázik* ~ *csákjázik* ~ *csákjázik* ~ *csákjázik* ~ *csákjázik* ~ *csákjazzik* ~ *csákjazzik* ~ *csákjazzik* ~ *csákjazzik* ~ *csákijázik* ~ *csákjádzdik* ~ *csákijádzdik* ~ *csákjádzdik* ~ *csákjádzdik* ~ *csákjádzdik* ~ *csákjádzdik*; <*csáklizik*; *csoszonkázik*; *csúszkál*; *facskájjázik*; *körcsijazzik*>; nem ismerték adatközlőink a tárgyat és a vele történő korcsolyázás nevét hat ponton || β) *csákjázik* (és fenti alakváltozatai); <*csoszonkázik*; *griccsözik*; *gricsújozik* ~ *gricsújozzik*>; *körcsojázik* ~ *körcsojázik* ~ *körcsojazzik* ~ *körcsojádzdik* ~ *körcsojádzdik*.

dzik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik ~ kőrscijázik; nem ismerték adatközlőink az igei fogalom nevét két ponton¹.

A felsorolt adatokkal kapcsolatban mindenekelőtt azt kell megjegyeznünk, hogy a háromszéki, csiki és gyergyói tájszólástól eltérőleg az udvarhelyszéki részeken a *csáklyázik* ige szolgál a mindkét fajta korcsolyával történő korcsolyázás megnevezésére. Ha ehhez hozzátesszük azt is, hogy ezt mintegy 80—85 ponton tapasztaltuk, a fenti megállapítás a székely nyelvjárás e részlegének jelentős részére vonatkozatható. A többi α és β alatt felsorolt szók előfordulása egyaránt szórványos, egy-két pontra szorítkozik, mindössze az irodalmi nyelvi *korcsolyázik*-ot jegyeztük le több, mintegy 24 helységben (ebből csak 14-ben egymagában, a többiben a *csáklyázik* dublettjeként). A székely nyelvjárás előző részlegeiben oly elterjedt *gilicsezik* itt mindössze négy kutatóponton fordul elő, a tájszólás háromszékivel érintkező peremén.

A felsorolt adatokat összegezve megállapítható, hogy a fa-, illetőleg csontkorcsolyával történő korcsolyázás megnevezésére a székely nyelvjárás itt vizsgált részlegeiben a következő 8 szó szolgál: *csáklyázik* (nagyon sok adat): *csoszonkázik* (1) : *csúszkál* (1) : *csüdözik* (1) : *facsáklyázik* (1) : *fağlicsuzik* (1) : *glicsuzik* (1) : *korcsolyázik* (3). A vaskorcsolyával történő korcsolyázás megnevezésére használt szók: *bilincsezik* (1) : *csáklyázik* (90) : *csoszonkázik* (1) : *gilicsezik* (135) : *glicsel* (1) : *gilincsezik* (5) : *gilizik* (1) : *korcsolyázik* (42) : *lábkorcsolyázik* (1) : *vasglicsuzik* (1).

Az adatok után álló számokból könnyen megállapítható, hogy az eszköz kezdetlegesebb változatával történő korcsolyázás megnevezésére szolgáló szavak közül főleg a *csáklyázik* van elterjedve, a másik hét összesen 9 ponton fordul elő. A vaskorcsolyával történő korcsolyázás nyelvi kifejezéseként lejegyzett 10 szó közül a *gilicsezik* áll első helyen elterjedtség szempontjából. Eléggé elterjedt a *csáklyázik*, sőt a *korcsolyázik* is, ez utóbbi azonban egyelőre inkább csak a nyelvjárás szók szinonimájaként jelentkezik. A többi szó jelentkezése egészen minimális, egy-két kutatópontra korlátozódik. A szavak elterjedését és jelentését egyaránt figyelembe véve megállapítható, hogy fontosság szempontjából első helyen a *csáklyázik* áll. Mind a négy tárgyalt nyelvjárás alakulatban el van terjedve, s az udvarhelyszéki tájszólás elég tekintélyes részében a mindkét korcsolyával történő korcsolyázás neveként él. A *gilicsezik* is elterjedt szó, izoglosszája azonban csak a háromszéki, csiki és gyergyói tájszólásra terjed ki, az udvarhelyszékiben alig fordul elő. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy jelentéstartalma sem olyan gazdag, mint a *csáklyázik* igéé, mindössze a vaskorcsolyával történő korcsolyázás fogalmát jelöli.

¹ A háromszéki és udvarhelyszéki tájszólásból származó adatok egy részét a gyűjtésben, illetőleg a kiegészítő és ellenőrző kiszállásokon részt vett munkatársaink jegyezték le: Balogh Dezső, Murádin László, Teiszler Pál, Vámszer Márta, Vőő István és Zoltán Ildikó.

lentése mindenütt '(vaskorcsolyával) korcsolyázik', mindössze néhány háromszéki helységben jegyeztük le 'csáklyázik' jelentését is.

A háromszéki tájszólás egyetlen pontján (Nagyajtán) jegyeztük le a *csüdözik* 'csáklyázik' szót. A MTsz-ban is megtalálható 'lócsonton korcsolyázik' jelentésben Háromszék megjelöléssel (ugyanígy az EtSz). A mi gyűjtésünk mellett szól, hogy a szóban forgó igei fogalom e neve, melynek alapszava a 'lónak v. csikónak lábszárcsontja, melyet korcsolyának is használnak' jelentésű *csüd* (EtSz), nincs elterjedve a háromszéki tájszólásban. Mivel eddig sem a magyar, sem a székely régiségből nem mutatták ki (vö. NySz; EtSz; TEtSz; Bogáts; Háromszéki Oklevélszójegyzék), nem valószínű, hogy régen elterjedtebb lett volna.

A 'csáklyázik' és 'korcsolyázik' jelentésű szavak közt van néhány olyan is, amelyekről úgy látszik, hogy adatközlőink alakalmi szóhasználatból mondták. Ilyennek kell tekintenünk az egyetlen udvarhelyszéki helységben feleletül kapott *csúszkál*-t, de ilyen a *csicsonkázik* alakváltozatai közé tartozó, a MTsz-ban nem szereplő *csoszonkázik* is, melyet szintén az udvarhelyszéki tájszólás egyetlen pontján jegyeztünk le. E két, 'csúszkál; jégen: csúszkál' jelentésű szót adatközlőink azért használhatták, mivel nem mindenütt emlékeznek már a csáklyázás eredeti módjára, az eszközre, valamint a segítségével történő korcsolyázás nevére. A tanulmányozott nyelvjárási részlegek több, elsősorban háromszéki és udvarhelyszéki pontján adatközlőink arról tájékoztattak bennünket, hogy a korcsolyázás e hagyományos módja már rég kiment náluk divatból, a nevére sem emlékeznek. A fenti két adat ilyen pontokról való. Az adatközlő nem emlékezett már a kérdéses igei fogalom nevére, azonban nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy nem tud válaszolni a kérdésre, ezért egy másik, tőle jól ismert, hasonló jelentésű szóval válaszolt.²

Végül figyelemre méltó jelenség, mint láttuk, az irodalmi nyelvi *korcsolyázik* szónak mintegy 40 kutatóponton való jelentkezése. E szónak a MTsz. mindössze *korcsiázik* alakját közli a székely nyelvjárásból. A rá vonatkozó ismeretek bővítése terén első helyen a felszínre került alakváltozatok nagy számát kell említenünk. Közülük az irodalmi nyelvi szó helyi ejtésbeli változatai mellett (*körccsojázik* ~ *körccsojázik* ~ *körccsojázik* ~ *körccsojádzik* ~ *körccsojádzik* ~ *körccsojádzik*), az alakszerinti tájszó számba menő *körccsovázik* ~ *körccsovázik* ~ *körccsovádzik*, valamint a *korcsiázik* alakváltozatai (*körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik* ~ *körccsijázik*) említethetők meg.

A szó jelentése a MTsz. szerint a székely nyelvjárásban 'kézi szán-

² A Sóvidékhez tartozó Parajdon adatközlőnk a *sinözik* szóval válaszolt kérdésünkre. Barrabás László parajdi születésű magyar szakos hallgató arra figyelmeztetett, hogy a szót nem hallotta szülőfalujában, szerinte ott is a *csákjázik* szót használják a mindkét fajta korcsolyával történő korcsolyázás megnevezésére, akárcsak a többi sóvidéki faluban. A Felsősófalván lejegyzett *macskázik* szóval kapcsolatban azt a felvilágosítást nyújtotta, hogy nem a szóbanforgó igei fogalom, hanem a jeges úton lábbelire kötött recés vaspántok segítségével történő kapaszkodás, járás megnevezésére szolgál.

kóval szánkózik v. ereszkedik le a hegyoldalon'. A mi megfigyeléseink is amellet szólnak, hogy ma is ez a fő jelentése, azonban a köz- és irodalmi nyelv hatására kezdi fölvenni a 'korcsolyázik, elsősorban vas korcsolyával korcsolyázik' jelentést is. Egyelőre tehát a 'korcsolyázik' igei fogalmat az irodalmi nyelvi *korcsolyázik* mellett több kutatóponton a nyelvjárási *korcsádzik* ~ *korcsovázik* fejezi ki.

4. A Nyr-ből idézett kis cikk szerint a korcsolya eredeti neve a székely nyelvjárásban a *csáklya* szó volt, a *gilics* újabb keletű szász kölcsönszó. E megállapításban nincs miért kételkednünk, hisz a vaskorcsolya Európában csak 1850 táján kezdte fölvaltani a régi, kezdetlegesebb fakorcsolyát, folyamat, melyre a székely nyelvjáróterületen később került sor. E néprajzi szempontból is fontos mozzanat napjainkban van a szóban forgó vidéken lezárulóban, azaz még majdnem minden székely településen emlékeznek az öregek a régi fa-, illetőleg csontkorcsolyára, sok helyen ismerik még a *csáklyapálca* szót is, azonban megfigyeléseink egyöntetűen amellet szólnak, hogy a régi módi csáklya már inkább csak az emlékezetben él, a valóságban alig használják, a gyárilag készült vaskorcsolya foglalta el a helyét. Amint az a szavak és dolgok módszere alkalmazásának történetéből számos példával illusztrálható, a székely nyelvjárás jelentős részében is bekövetkezett az a nyelvtudományi szempontból érdekes mozzanat, hogy a tárgy modernebb, tökéletesebb változatának megnevezésére egy új szó került forgalomba. A mi esetünkben ez a *glicsu* ~ *gilics* volt, ami amellet szól, hogy a modern vaskorcsolyát a székelység szász iparosok, kereskedők, általában szász városi, kisebb mértékben falusi lakosság révén ismerte meg. Abból a tényből, hogy a kölcsönszó elsősorban a háromszéki, csiki és gyergyói tájszólásban él, arra következtethetünk, hogy inkább a brassói szászok lehettek az eszköz közvetítői, a segesváriak kevésbé, hisz a Segesvárhoz közel eső udvarhelyszéki részeken nem terjedt el a szó.³

A nyelv jövő fejlődésének kérdésében nyilatkozni nehéz, annyit mégis megkockáztathatunk, hogy a vaskorcsolyával történő korcsolyázás három, jelenleg élő megnevezése (*csáklyázik* : *gilicsezik* : *korcsolyázik*) közül az irodalmi nyelvi szó fog végül is elterjedni, a másik kettő rendre ki fog szorulni a nyelvjárás szókincséből. Igaz ugyan, hogy a *korcsolyázik* egyelőre inkább a nyelvjárási szó (a legtöbb esetben a *gilicsezik*, Udvarhelyszéken pedig a *csáklyázik*) dublettjeként jelentkezik, azonban mégis mintegy 40 ponton találkoztunk vele, s nem is a fiatalok, hanem az idősebb nemzedék nyelvhasználatában. Nem jelentéktelen körülmény az sem, hogy a székely nyelvjárásnak mind a négy alakulatában feltűnik. A minden szempontból archaikusabb Csikban és

³ A brassói és szebeni szász köznyelvben ma is *Glittschuh* a korcsolya neve. A segesvári és Segesvár környéki szász nyelvjárásban több hangalakban él a szó: *Glittsaxa*, *Jalittsaxe*, *Jalittsenje* (Az adatok Sill Evemarie német szakos kollégám szíves szóbeli közléséből és *Dialectul săsesc din Șaeș. În comparație cu alte cincî comune* című kéziratot államvizsgai dolgozatából valók. Az adatok rendelkezésemre bocsátásáért fogadja ezúttal is hálás köszönetem.)

Gyergyóban ritkábban (7, illetőleg 1 ponton), Háromszéken és Udvarhelyszéken gyakrabban (11, illetőleg 21 ponton).

Minden körülmény amellet szól, hogy az irodalmi nyelvi szó elterjedése nem mehet végbe máról holnapra. Nem egyrészt azért, mivel a *gilicsezik* a székely nyelvjárás meglehetősen életeres tájszava, de nem azért sem, mivel a *korcsia* ~ *korcsova* ~ *korcsója* hagyományos jelentése a székelyben 'szánkó', a belőle képzett igéé pedig 'szánkózik'. Szórványosan megfigyelhető ugyan az, hogy a tájszó hagyományos jelentése mellett kezdi fölvenni a 'korcsolyázik' jelentést is, e folyamatnak azonban valószínűleg gátat vet az a körülmény, hogy ez a nyelv érthetőségének rovására menne. Minden jel arra utal, hogy a nyelvjárás szókincse e kis részrendszerében megfigyelhető ellentmondás (másképp feszültség) úgy fog feloldódni, hogy a *szánkó* és *ródl*i szó elterjedése (a jelenség jól megfigyelhető a székely nyelvjárásban is) következtében a hagyományos *korcsia* ~ *korcsova* nemcsak mint alakszerinti, hanem mint jelentésszerinti tájszó is háttérbe fog rendre szorulni, s helyét az irodalmi nyelvi *korcsolya*, illetőleg *korcsolyázik* fogja elfoglalni.

REGIONALISMELE CSAKLYÁZIK ŞI GILICSEZIK ÎN GRAIUL SECUIESC

(R e z u m a t)

Dintre cele două cuvinte din titlu, primul a fost atestat în repetate rânduri din graiul secuiesc cu sensul de 'a patina'. Cel de-al doilea cuvânt, avînd acelaşi sens, a fost atestat doar o dată din împrejurimile oraşului Gheorgheni. Lucrările atlasului graiului secuiesc au scos la iveală şi în privinţa aceasta rezultate neaşteptate. În urma anchetelor ce au avut loc între anii 1954—1967 s-a constatat că primul cuvînt (*csáklyázik*) se referă mai mult la patinajul executat cu ajutorul unei patine făcute din lemn sau din ciolan, iar al doilea la patinajul exersat cu ajutorul patinei moderne fabricată din metal. În linii generale aceasta este situaţia în subgraiul din actualul judeţ Covasna (subgraiul din Trei-Scaune), în subgraiul din Ciuc şi Gheorgheni, pe cînd în subgraiul din Odorhei cuvîntul *csáklyázik* se foloseşte pentru denumirea acţiunii patinajului cu ambele variante ale obiectului.

Fenomenul acesta lingvistic îşi are explicaţia în faptul că paralel cu răspîndirea patinei de metal s-a răspîndit şi numele acesteia *gilics*, din care s-a format prin derivare verbal *gilicsezik*. Cuvîntul *gilics* este de origine săsească. El se poate identifica cu cuvîntul *Glittschuh*, folosit şi astăzi de către saşii din Braşov, Sibiu şi Sighişoara. Este foarte probabil, concludé autorul, că varianta modernă a patinei secuiei au cunoscut-o prin intermediul meseriaşilor, comercianţilor, în general prin intermediul populaţiei orăşeneşti. Deoarece cuvîntul, în subgraiul din Odorhei nu e cunoscut, intermediarii au fost saşii din Braşov, oraş care are legături strînse cu populaţia secuiască din judeţul Covasna.

În afară de aceasta articolul cuprinde şi o serie de explicaţii privitoare la naşterea variantelor actuale ale cuvîntului.

⁴ A 'szánkó' jelentésű *korcsia* ~ *korcsova* szó háttérbe szorulása is szorosan összefügg az eszköz két tökéletesebb változatának, a szánkónak és a ródlinak, valamint ezek nevének terjedésével.

РЕГИОНАЛИЗМЫ *CSÁKLYÁZIK* И *GILICSEZIK* В СЕКЛЕРОВСКОМ ГОВОРЕ
(Резюме)

Из двух слов заглавия первое неоднократно засвидетельствовано в секлеровском говоре со значением „кататься на коньках”. Второе слово, имеющее то же самое значение, лишь один раз засвидетельствовано в окрестностях города Георгень. Работы по атласу секлеровского говора выявили и в этом отношении неожиданные результаты. В результате анкет, имевших место в 1954—1967 гг., установлено, что первое слово (*csáklyázik*) относится больше к катанию при помощи коньков, изготовленных из дерева или из кости, а второе — к катанию при помощи современных коньков, изготовленных из металла. В общих чертах это положение существует в подговоре современного уезда Ковасна (подговор из Трей-Скауне), в подговоре из Чука и Георгень, в то время как в подговоре из Одорхей слово *csáklyázik* употребляется для обозначения действия катания на коньках при помощи обоих вариантов предмета.

Это лингвистическое явление объясняется тем, что наряду с распространением металлических коньков распространилось и их название *gilics*, из которого путём словообразования получился глагол *gilicsezik*. Слово *gilics* сакского происхождения. Его можно отождествить со словом *Glittschuh*, употребляемым и ныне саксами из Брашова, Сибиу и Сигишоары. По всей вероятности, — заключает автор, — современный вариант конька известен секлерам посредством ремесленников, купцов, вообще посредством городского населения. Так как слово неизвестно в подговоре из Одорхей, посредниками были саксы из Брашова, города, имеющего тесные связи с секлеровским населением уезда Ковасна.

Статья содержит и ряд объяснений, касающихся возникновения современных вариантов слова.

THE REGIONALISMS *CSÁKLYÁZIK* AND *GILICSEZIK* IN THE SEKLER DIALECT

(Summary)

The word *csáklyázik* has been often attested in the Szekler dialect with the meaning "to skate". The second word, having the same meaning was attested only once in the neighbourhood of Gheorgheni. The works of the Szekler dialect Atlas brought to light some unexpected results. The inquiries made between 1954—1967 found that the word *csáklyázik* referred especially to the skating performed with modern metal skates. Generally, this is the situation in the sub-dialect of Covasna district (sub-dialect of Trei-Scaune) as well as in the sub-dialect of Ciuc and Gheorgheni, while in the Odorhei sub-dialect the word *csáklyázik* is used to name the skating done with both variants of the object.

The explanation of this linguistic phenomenon is that at the same time with the spreading of the metal skate, its name *gilics* also spread, and from this, by derivation, the verb *gilicsezik* was formed. The word *gilics* is of Transylvanian Saxon origin. It may identify itself with the word *Glittschuh* used nowadays by the Transylvanian Saxons from Braşov, Sibiu and Sighişoara. The author concludes that, probably, the Szeklers knew the modern skate through the agency of the handicraftsmen and merchants or, generally, by the Transylvanian Saxons of the towns. Since the word is unknown in the Odorhei sub-dialect, the Transylvanian Saxons from Braşov were the intermediaries, the mentioned town having close relations with the Szekler population from Covasna district.

Finally, the paper comprises a lot of explanations regarding the appearance of the existing variants of the word.

SEMNIIFICAȚIA PRIMEI TRADUCERI ROMÂNEȘTI A PIESEI *HAMLET*

de

AUREL CURTUI

Opera lui Shakespeare începe să fie răspîdită în traduceri românești și cunoscută la noi în a doua jumătate a secolului trecut. Momentul inițial al acestui proces poate fi însă situat în primele decenii ale secolului al XIX-lea, perioadă de formare a unei tradiții și orientări în cultura noastră, caracterizate și printr-o efervescentă de căutări literare. Este, de fapt, momentul cînd se conturează climatul spiritual care reclamă extensia și aprofundarea cunoașterii valorilor universale, iar în acest context interesul pentru Shakespeare înregistrează o linie constant ascendentă.

O însemnată contribuție are în acest sens revista *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, publicație importantă a vremii, în paginile căreia apare în 1840 traducerea unui fragment din *Iulius Cezar*, prima tălmăcire românească din Shakespeare, semnată de G. Bariț.

În același an, Ioan Barac, brașovean erudit, traducător și literat, fondatorul revistei *Foaia de Duminecă*, om cu preocupări constante pentru teatru, se încumetă să explice prin cuvinte românești sensurile capodoperei *Hamlet*. Evenimentul literar este fără îndoială un act de cultură major, fiind prima încercare de traducere a dramei engleze, operă adesea considerată îndepărtată, intangibilă, datorită materialului dens pe care îl cuprinde. Chiar dacă autorul acestei traduceri n-a fost pătruns de suflul atmosferei shakespeariene, importantă este, la el, spontaneitatea admirației lui, convingerea că îndeplinește un lucru mai mult decît necesar pentru cultura țării sale, dorința lui sinceră de a propaga o mare valoare literară în limba română.

Demne de amintit fie și fugar, sînt lucrările care s-au ocupat mai substanțial de această traducere. În acest sens, prezintă interes studiul istoricului literar Ion Colan, *Viața și opera lui Ioan Barac*, 1928, după opinia căruia, deși „spiritul shakespearian nu e redat decît foarte palid”, traducerea merita să fie tipărită.

Referiri demne de reținut se fac apoi de către G. Bogdan-Duică în studiul monografic *Ioan Barac*, 1933, în cadrul căruia se acordă un capitol aparte traducerii piesei *Hamlet*.

Analizînd versiunile germane ale dramei shakespeariene în tălmăcirea lui Franz Heufeld și Friedrich Ludwigh Schröder, fostul profesor clujean precizează factorii care au determinat apropierea lui Barac de piesa *Hamlet*, cît și scăderile versiunii lui. Iar mai recent cercetătorul C. S. Checkley îi acordă spațiu relativ întins în lucrarea *Roumanian Interpretations of Hamlet*, cu meritorii observații, deși bazate pe un text limitat.

Analiza textului păstrat în Biblioteca Academiei (Mss. 209) arată însă că semnificația acestei traduceri este mai profundă decît s-a arătat pînă în prezent, conținînd implicații mai ample, care fac să merite luarea ei în discuție. După cum s-a mai arătat, textul lui Barac nu este o traducere după original, ci după cea de-a doua ediție a piesei *Hamlet*, adaptată pentru scenă de către actorul Friedrich Ludwigh Schröder, publicată la Hamburg în 1778. Versiunea lui Schröder este o transpunere după traducerea lui Christoph Martin Wieland, inclusă în *Shakespeare's Theatralische Werke*, 1766, adaptată ulterior de către Franz Heufeld fără referire la textul original.

Forma exterioară a adaptării celui din urmă relevă mari eforturi pentru concentrare și unitate, caracteristice dramei clasice franceze. Există o deliberată excludere a tuturor incidentelor care nu sînt indispensabile subiectului principal. Astfel, episodul Fortinbras, rolul lui Laertes și cel al Ofeliei lipsesc, în timp ce Rosenkranz, ca și groparii și actorii, sînt alte omisiuni notabile.

În interpretare, versiunea lui Heufeld este în esență o „Familien-tragödie” germană din secolul al XVIII-lea. Într-o atmosferă de falsitate, gelozie îngustă, intrigă adulteră, nemulțumitul Hamlet se ridică deasupra adversarilor săi vicioși și evadează triumfător ca un campion al virtuții și simbol al speranței. Suprimarea incidentelor minore și eliminarea personajelor secundare practică de Heufeld sporește rolul principal al lui Hamlet. Deși un caracter sensibil, el nu mai este nehotărîtul, îndoielnicul din originalul englez ci un puternic și hotărît răzbunător, demn fiu al tatălui său războinic, animat de o neînduplecată hotărîre de a nu pune în umbră insulta memoriei părinților săi. În redarea lui Heufeld, părțile care dau piesei acea binecunoscută tensiune dramatică, de încordare, de tonalitate artistică, atît de caracteristică tragediei shakespeariene, sînt atenuate considerabil. Astfel este, în esență, piesa luată ca model de către Schröder. Modificările făcute de el la versiunea lui Heufeld vizau îmbunătățiri pentru montarea scenică a dramei, iar în acest scop el a reîncadrat rolurile lui Laertes și al groparilor. Rezultatele unor astfel de revizuiuri se găsesc și în a doua ediție a lui Schröder, care conține unele îmbunătățiri față de prima, dar nu cuprinde nici o trăsătură dramatică nouă. Cu toate acestea, însă, ea a înregistrat un succes deosebit atît pe scena germană cît și pe cea străină, fiind reprezentată în 1781 la Viena, iar în 1790, la inau-

gurarea Teatrului Național din Pesta, unde scriitorul Ferenc Kazinczy a prezentat drama lui Shakespeare într-o traducere maghiară după aceeași versiune germană.

Trebuie să subliniem că în aceeași perioadă trupe teatrale germane conduse de actori renumiți ca Christoph Ludwigh Seipp, Franz Kaver Felder, J. Gerger și alții au prezentat o serie de spectacole shakespeariene pe scenele din Transilvania, printre care și Hamlet.

După cum atestă istoricul literar Bogdan-Duică, în astfel de împrejurări Barac a avut prilejul să vizioneze piesa pe scena brașoveană, iar cu acest prilej, mișcat de efectul ei, s-a hotărât s-o traducă.

De fapt, succesul remarcabil al piesei în versiunea lui Schröder pe scenele din Germania, Austria și Ungaria, a fost o recomandare suficientă pentru orice traducător care intenționa să se abțină de la modificări radicale ale structurii dramatice.

Împletirea factorilor de mai sus a determinat apariția în 1840 a traducerii lui Barac sub titlul: *Amllet, Prințul de la Dania, Trageie în cinci perdele, După Shakespeare*. Urmează apoi lista personajelor: Craiul de la Dania, Crăiasa mama lui Amllet, Amllet, Duhul tatălui lui Amllet și celelalte, lipsind cu totul mai multe personaje principale, prelucrarea fiind, așadar, de la început evidentă.

În munca sa spinoasă și îndrăzneată, Barac s-a ghidat după simțul său artistic, dar propria-i fire îl duce la exaltări ce n-au un suport obiectiv. Ceea ce e emoționant în aceste trăiri ale traducătorului e senzația de vrajă pe care el a încercat-o, cazna lui neostenită de a da textului său o formă cât mai fluidă și aleasă, iar dacă n-a reușit, acest lucru se datorează evident talentului său poetic mărunț, adesea strivit de geniul poetului englez.

O trăsătură originală în traducerea lui Barac este redarea unui număr de pasaje, în special monologurile lui Hamlet, în formă metrică, în timp ce versiunea germană este în întregime în proză. Se mai poate observa că în aceste părți în versuri, Barac renunță la urmarea fidelă a intermediarului german și își satisface propriile capricii de expresie și imaginistică poetică. În consecință, discursurile redade în vers adoptă temele lui Schröder și dezvoltarea lor, dar ele sînt însoțite de parafrazări cu frecvență interpolări introduse după inspirația talmăcitorului. Marea discrepanță care uneori apare între textul german în proză și transpunerea rimată în română este ilustrată în mod tipic în cazul monologului „Now I am Alone”. Aici tehnica amplificării și interpolării aplicate este caracteristică redărilor metrice ale lui Barac. Adjectivalele din germană au fost diluate în expresii frazeologice: „blutig” apare ca „mestecătoriu de sînge”, „gewissenlos” este redat „fără suflet”.

În unele locuri apar chiar contribuții personale ale lui Ioan Barac. În acest sens sînt ilustrative versurile: „Nu te temi că te vor strînge / Pentru tîlhăria ta? / Om rău și fără simțire /, Făr' de lege preste fire / Care grea seamă vei da”, reintregind sentimentele din versurile anterioare. Astfel de amplificări sînt caracteristice redării metrice a lui Barac și ele vin să dovedească procesul de asimilare a materiei poetice de

către traducător. În acest sens putem spune că el s-a apropiat de substanța vibrantă și densă a dramei engleze, dar nu s-a ridicat la potența exprimării ei totale, ceea ce determină pierderea tensiunii poetice prin apropierea unor cuvinte banale, plate: „Voiu să le dau înainte / Cuvînt la acești cuminte tetraliști a juca“.

Că Barac are părți reușite, e un merit al firii sale poetice. Uneori este foarte apropiat de intermediar, iar ocazional traducerea este neașteptat de literală. În alte pasaje apar însă chiar schimbări de structură față de intermediar. Barac aduce mai aproape noțiunea de cursă pentru captarea conștiinței regelui, mai devreme decît versiunea lui Schröder, care îl urmează pe Shakespeare.

Barac insistă asupra acestei idei în șase versuri, înainte de a apărea mai certă proba vinovăției lui Claudius decît acuzațiile fantomei: „Așa cursă-i voiu întinde / Prin care eu îl voiu prinde / Și îi voi descoperi / Cunoștința sufletului / Cu prihana cugetului / Precum se va nimeri“.

Neajunsurile traducerii bazate pe un intermediar sînt evidente. Nereușind să redea concizia și flexibilitatea versului alb shakespeareian, Barac, cum e și firesc, abia putea să aspire la reproducerea acestor calități în forma sa metrică. Versurile sale naive, scurte și rimate, produc mai degrabă intonația unui cîntec liric, tonalitate nepotrivită pentru teme grave ale tragediei.

Izbucnirea vehementă, tulburată, a lui Hamlet, după întîlnirea cu fantoma, este în originalul englez, după cum se știe, brodată pe coardele unui suflet vulcanic, în fierbere, răzbunător.

Versiunea lui Barac redă substanța acestei erupții vehemente a lui Hamlet ca o lamentație difuză, lipsită de intensitatea consumării ei:

*O cete cerești cu gloate
O pămînte mari și toate
Dar tu ce zici iadule?
O inima mea cea mare
Ține-te în vine tare... etc.*

În timp ce traducerea germană a lui Schröder urmează strîns textul original.

Exemplele se pot înmulți, dar dorim să subliniem faptul că traducerea liberă, cu parafrizarea specifică ei, la care Barac recurge ca un substituent pentru redarea textului, introduce deviații noi de la expresia artistică a versurilor shakespeareiene și a textului german. Ele relevă diluarea intensității emoționale a originalului, o diminuare a trăsăturilor etice ale rolului principal. Forma metrică de transpunere de care se folosește Barac pare a fi cauza principală a acestei pierderi de vitalitate. Versurile scurte, într-un model de rimă regulat, sparg perioadele sonore care contribuie la efectul cumulativ al originalului, încît Barac în astfel de cazuri nu poate oferi decît o transparentă încercare în acest sens.

Reflecțiile compasionale ale Ofeliei asupra nobleței lui Hamlet după tortura spirituală din scena de la mănăstire sînt redade de către Barac în proză: „Oh, ce suflet nobil s-au stricat aici. Ochiul unui bărbat de curte, limba unui învățat, sabia unui viteaz, așteptarea ca să înflorească, nădejdea statului”. Din punct de vedere dramatic, pasajul împlinește același scop ca și originalul lui Shakespeare. Calitatea lirică esențială a fost însă în parte pierdută, dar licăriri evidente ale acesteia apar totuși.

Valoarea literară e greu să atribuim acestei traduceri, dar ca marcă a unei perioade de cultură intensă, această încercare a lui Barac are — neîndoiește — o importanță deosebită. E prima traducere, e afirmarea cu sinceritate și cu entuziasm a unui poet inaccesibil cititorilor români de atunci, e propagarea cu generozitate în românește a înaltelor valori artistice ale lumii.

Prin această realizare, pasionatul literar brașovean dorește să încadreze țara sa în rîndul națiunilor care asimilează și își spun părerea despre valorile universale, să o ridice deci la un nivel de cultură mai înalt. Pe de altă parte, efortul său dovedește atît pasiunea sa pentru capodopera lui Shakespeare, cît și convingerea că pentru orice națiune cunoașterea acesteia este un element fundamental al culturii sale. Traducerea sa, deși nepublicată, are valoarea semnificativă a unei picături scînteietoare din geniul dramaturgului englez, în ciuda faptului că prezentarea piesei de către Barac e lipsită de nerv și articulație, care nu numai că nu emoționează, dar în unele părți chiar nedumerește. Oricum însă, din punct de vedere estetic, ea rămîne un document cu un conținut literar, ce-i drept limitat, de un mai mare interes sub aspectul limbii.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРВОГО РУМЫНСКОГО ПЕРЕВОДА ПЬЕСЫ „ГАМЛЕТ”

(Резюме)

Автор статьи занимается первым румынским переводом пьесы „Гамлет” и подчеркивает его значение. Он исходит из критических комментариев, касающихся этой пьесы и выявляет особенности перевода Иоана Барака, сделанного по немецкому посреднику, а также его попытку глубже понять пьесу. Хотя переводчику удалось передать идеи пьесы лишь отчасти, всё же он заслуживает уважения за старание, с которым он перевёл в то время на румынский язык выдающийся шедевр мировой литературы.

THE SIGNIFICANCE OF THE FIRST ROMANIAN TRANSLATION OF *HAMLET*

(Summary)

The author deals with the first Romanian translation of *Hamlet* emphasizing its manifold significance. In dealing with such a subject the author starts from previous critical comments on this translation done after a German intermediary. He outlines the translator's effort to render the content of the play in a language as polished and accurate as possible. Ioan Barac deserves credit for calling attention, at that time, to a great masterpiece of world literature.

EMINESCU ȘI BYRON. UN PARALELISM LITERAR (I)

de
VASILE VOIA

Confruntările internaționale de literatură comparată din ultimii ani au subliniat necesitatea cercetărilor comparative complexe. În virtutea acestui fapt s-a constatat, după cum se știe, că studiul influențelor este insuficient pentru urmărirea și înțelegerea procesului literar și de aceea se impune cu precădere studiul analogiilor „tipologico-istorice”. O literatură națională asimilează numeroase cuceriri ale literaturilor străine, dar acest fenomen nu se produce la întâmplare, ci în baza unor nevoi și aspirații proprii literaturii respective și în raport cu procesele social-istorice reflectate. Se reclamă, așadar, studierea nu strict documentaristă cât de profunzime, analitico-estetică, a anumitor elemente selectate dintr-o literatură națională sau a carierei literare a unui scriitor într-o literatură. Așa este, bunăoară, cazul urmării lui Byron la noi, temă plină de seducții, nu o dată abordată, dar nerezolvată deplin nici astăzi.

Ne vom opri însă la o etapă din lunga călătorie a scriitorului englez în România, momentul Eminescu, desprinzând și aici doar un aspect pe care-l considerăm revelator, paralelismul dintre *Manfred* și *Mureșanu*, tipuri de poeme faustiene, apropiate dar mai ales delimitate de capodopera lui Goethe. Vom vorbi deci nu de izvor sau influență literară ci de o analogie, de un paralelism, așa cum l-a definit Tudor Vianu, „similitudine a unei situații literare cu o alta aparținând unei literaturi străine și care se explică nu întotdeauna printr-un izvor literar, dar în tot cazul prin analogia condițiilor sociale, intelectuale și morale care au generat-o. Cu alte cuvinte, un paralelism marchează, între două situații literare, o afinitate mai profundă decât cea care decurge din existența unui izvor”¹.

Exegeții ai operei eminesciene au semnalat aspecte plurale ale unei posibile apropieri între *Manfred* și *Mureșanu*. Petre Grimm în *Traduce:ii și imitațiuni românești după literatura engleză (Studiu de literatură comparată)*² pornește de la constatarea, întemeiată parțial, că la Junimea

¹ *Studii de literatură universală și comparată*, ed. a II-a, 1963, p. 569—570.

² În „Dacoromania”, III (1922—1923), Cluj, 1924, p. 284—377.

romantismul, cu toată afecțiunea unora, nu intra în sfera de preocupări a edecilor vestitului cerc. „Ne-am fi putut aștepta, în special la Eminescu, notează Grimm, la oareșicare simpatie pentru Byron, avînd în vedere felul lui de a gîndi, înrudit pînă la punct cu acesta”³. Explicația o găsește în formația germană a poetului nostru, iar Byron influențase puțin această literatură față de cea franceză.

Totuși, nu pare lipsit de interes faptul că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd afluxul de tîlmăciri din poetul englez scade în comparație cu elanul heliadist anterior, un timp doar *Convorbirile* și *Literatorul* publică poeme byroniene. Ștefan G. Virgolici, Nicolae Xenopol, chiar Titu Maiorescu traduc fie după intermediarul francez al lui Benjamin Laroche, superior celui al lui Amédée Pichot și Eugène de Salle, fie prin filieră germană. Dar astfel de traduceri mediocre, alese la întîmplare nu i-au atras atenția lui Eminescu. Nu sînt decît ecouri întîrziate, căci în epoca junimiștilor Byron devenise un oaspete indezirabil, ca și alți romantici. Voga sa continentală se stinsese, preocupările byroniste scăzuseră treptat. În Franța Barbey d’Aurevilly încheia o pleiadă de fideli susținători.

În 1925, la editura „Cultura Națională”, apărea în volum excelenta traducere a lui *Cain* de către Petre Grimm. În prefața volumului, „Byron și byronismul”, profesorul făcea remarca, ocupîndu-se în treacăt de soarta lui Byron în România, că Eminescu în fragmentul dramatic *Mureșanu* fusese influențat de *Manfred*.

În acest sens atrăgea atenția și D. Caracostea în cursul *Opera lui Mihail Eminescu*, ținut la Universitatea din București în anul 1931—1932. *Mureșanu, Împărat și proletar*, mai puțin *Gemenii* întreprind o aspră critică „a valorilor morale” căreia i se adaugă „duhul de răzvrătire a eroilor” denotînd „un viu contact cu Byron la această dată”⁴. Stabilirea afinităților sporește: „Prin largă viziune cosmică, prin duhul de răzvrătire contra a tot ce e convențional și prin reabilitarea prometeiană a marelui răzvrătit — nu mai încape îndoială: rădăcinat în situația vremii și în simțirea românească, Mureșanu, titanul care scutură lanțurile (Caracostea are în vedere prima versiune din 1869) este, pînă aici, un erou byronian. După cum eroii lui Byron se revoltă contra valorilor curente, contra tiraniilor nedrepte, contra destinului orb, sfidînd lumile și pe Dumnezeu, tot astfel acest Manfred și Cain al simțirilor naționale — Mureșanu. Pînă aici tabloul dramatic vădește influența de netăgăduit a lui Byron”⁵, afirmă categoric Caracostea.

Sugestii interesante aduce E. Turdeanu. „Mureșanu” este „scrierea cea mai impregnată de influența lui Byron”, „mai mult decît oriunde, aici se simte clocotul lecturilor proaspete din Byron”⁶. Constată iden-

³ *Ibid.*, p. 310.

⁴ Caracostea, D., *Opera lui Mihail Eminescu*, curs ținut în anul 1931—1932, p. 481—482.

⁵ *Ibid.*, p. 485.

⁶ Turdeanu, E., *Oscar of Alva de Lord Byron. Izvoare apusene și reflexe românești*, în „Studii literare”, vol. II, Sibiu, 1944, p. 64.

titatea cadrului romantic de desfășurare a celor două poeme, meditația, revolta, invocarea lui Lucifer, perspectiva cosmică, afinitatea tematică, similitudinea unor imagini etc., înserându-le fugitiv spre a se stabili în zona corespondențelor dintre *Gemenii* și motivul din *Oscar of Alva*.

D. Popovici în cursul litografiat din 1948, *Poezia lui Mihai Eminescu*, invitase la un extins program de preocupări privind relația Byron—Eminescu. Fostul profesor clujean dezbătea organizarea titanismului eminescian proiectată în plan uman, mitologic și la interferența umanului cu mitologicul. În această ultimă categorie titaniană se înscrie *Mureșanu*. Analizând poemul consideră oportun „prilejul unei apropieri în amănunt de «Manfred» al lui Byron”⁷, neavînd însă răgaz pentru o asemenea dezvoltare.

În fine, studiile din anul 1964 despre Eminescu, capitale prin perspectiva, optica lor superioară au semnalat din nou posibilitatea acestei apropieri. După Vladimir Streinu, *Mureșanu* ar fi „ipostaza autohtonă a lui Manfred trecut prin Faust și pe lângă Lohengrin”⁸.

Mureșanu e rodul cîtorva ani de meditație a poetului. Cuprinde trei versiuni, a căror succintă comparare pare instructivă: prima din 1869, *Mureșanu*, tablou dramatic, a doua din 1871 sau 1872, *Andrei Mureșanu*, tablou dramatic într-un act, iar cea finală, *Mureșanu*, datează din 1876. Elaborarea poemului, dispoziția sufletească ni le comunică însuși poetul în două scrisori adresate lui Iacob Negruzzi⁹ și într-o adnotare pe marginea manuscrisului. Această din urmă mărturisire, transcrisă de Perpessicius, vădește echilibrul interior, optimismul, încrederea tonică în viață în momentul cînd Eminescu compunea poemul, contrastînd violent cu zbaterile dramatice ale eroului torturat de perpetuarea durerii și de aspirația titanică: „Am scris-o într-un timp cînd sufletul meu era pătruns de curățenia idealelor, cînd nu eram rănit de îndoială. Lumea mi se prezintă armonioasă cum i se prezintă oricărui ochiu visionar, netrezit încă, oricărei subiectivități ferice în grădina înflorită a închipuirilor sale”¹⁰. Dar poetul proaspăt zvicnit din adolescență acumulasese deja o experiență amară de viață. Momentul psihologic nu era decît temporar unul de beatitudine și incantație nostalgică în fața armoniilor lumii prin contemplativitate și imaginație.

Tabloul dramatic din 1869 se organizează polemic, angajînd lupta între două spirite puternice, poetul vizionar și Anul 1848, simbol cam nefericit ales pentru întruchiparea forțelor oarbe și retrograde. Din această dezbatere se nasc accente de titanism, însoțite de ideea rolului mesianic al poeziei. Dincolo de poetul profet al neamului și al omenirii, *Mureșanu* se zbate în năzuințe cosmice. Clamîndu-și torentul lăuntric

⁷ Popovici, D., *Poezia lui Mihai Eminescu*, curs litografiat, Cluj, 1948, p. 421—422.

⁸ Streinu, Vladimir, „Floare albastră” și lirismul eminescian, în „Viața românească”, XVII (1964), 4—5 (apr.—mai), p. 257.

⁹ Vezi Toroușiu, E. I. și Cardaș, G. h., *Studii și documente literare. I, Junimea*, Buc., 1931, p. 317 și 322.

¹⁰ Eminescu, M., *Opere*, V, p. 252.

în gesturi de revoltă și negație, el aspiră în același timp la împlinire, cu acel dor romantic de ilimitare. Este un titan reverberat mereu în autohton, deși acesta îi apare de multe ori neîncăpător. Atunci devine trufaș, ca eroii byronieni și tot ca aceștia se consideră deopotrivă divinității:

*„Eu stelele le spulber ca frunze-ngâlbenite, Astup cu a pustiei nisipuri mări cumplite
Eu îmi lu răsullarea vulcanului măreș, Și-ngrop fără înflorite sub oceanul creș —
Înmormintez sisteme în spații nesfirșite, Desmint secol de secol, sdrobesc eră de eră
Eu munții îi cutremur și mările le-ngheș, Fac din a vieții laptă lucire eiemeră”¹¹.*

Rar alți romantici, afară de Byron și Eminescu, au exprimat cu atita vigoare energia răzvrătirii, afirmarea puterii demiurgice, îmbrățișarea universului în elanul titanice, demonica pornire spre extincție sau gestul destructiv.

Andrei Mureșanu este un monolog amplificat. Lipsește organicitatea internă și, în general, e multă nebulozitate în acest poem încît *Perspicuus* va conchide că „e o versiune neomogenă, compozită”¹². Critica valorilor, răzvrătirea „vite inițial din sentimentul patriotic manifestă acum tendința de generalizare filozofică a istoriei, cu concluzii pesimiste, dar de simboluri grandioase.

Varianta finală vine ca o completare și ca o concluzie. În răstimpul celor șapte ani înțelegerea vieții s-a adâncit și s-a schimbat. Nu e locul aici de a întocmi biografia psihologică a poetului. Sensibilitatea eminesciană a fost grav rănită de spectacolele brutale pe care i le oferea societatea vremii. În primele două tablouri dramatice eroul se salva prin încrederea în steaua mereu incandescentă a neamului. Dezbateră polemică îl angaja pe *Mureșanu* în lupta cu forțele restrictive pe care le desființa fortificându-și conștiința morală. Aici spiritul polemic a câștigat în vastitatea observației, dar soluția este refugiul, renunțarea, claustrarea în anahoretismul propovăduit de Schopenhauer, ca rezultat al suferinței morale. În primele două variante ideea că răul este principiul pe care e clădită lumea nu anula credința într-o viitoare schimbare. În varianta finală profetismul vizionar a dispărut. *Mureșanu* nu mai este „vates” al neamului, a câștigat în universalitate. Ca atare mobilurile patriotice de alcătuire a poemului sînt disparente. Critica valorilor și răzvrătirea determinau o tensiune de nimicire și negație. Altruismul și profetismul primelor două versiuni alunecă în cea din 1876 în individualism și integrarea în natură. Titanul trece printr-o transformare în plan spiritual și într-unul nou, erotic. Celelalte două poeme se consumau strict terestru, indiferent că fabulația cuprindea și mitologicul; aici retrogradarea din teluric ce e pe cale să se săvîrșească prin condiția superiorității îl structurează pe *Mureșanu* în două direcții: îl plasează mai bine la interferența umanului cu mitologicul, titanismul spiritualizat e pe punctul de a converge spre geniu.

¹¹ Eminescu, M., *Opere*, IV, p. 472.

¹² Eminescu, M., *Opere*, V, p. 254.

Structura de poem faustian se cristalizează abia în varianta finală sporită prin revelarea sentimentală a lui Mureșanu. Dar poemul a rămas nedesăvârșit și imperfecțiunile sînt numeroase. A atras atenția asupra lui G. Călinescu în *Opera lui Mihai Eminescu și în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, l-a discutat mai apoi D. Popovici în cursul din 1948. La o analiză în cîmpul literaturii comparate se constată că *Mureșanu* nu prezintă corespondențe numai cu *Manfred*, ci reține accente din *Faust-ul* lui Goethe (mărturisea chiar poetul), din Wagner și chiar din Grillparzer sau Schiller.

O suprapunere a celor două texte este aproape imposibilă. Paralelismul rezidă mai mult în planul ideatic și nu al fabulației literare. Există o identitate funciară de cadru, motive, pendularea în zonă umană și mitologică, dezbateră interioară titanică, schițarea cuplului romantic etc., însă cu necesitatea disocierilor față de alte exemple înrudite ale romantismului și relevarea deosebirilor specifice ale celor două opere.

Drama lui Manfred se desfășoară în cea mai mare parte într-un decor specific romantic, pe fundalul unui peisaj muntos sugerînd grandoare. Pentru romantici sentimentul alpestrului devine coplesitor traducînd aspirația sufletească spre infinit. Dar această nostalgie contrabalansată de obsesia lăuntrică devine suferință o dată cu reangajarea terestră. Fragmentul dramatic eminescian debutează de asemenea cu un tablou romantic: o pădure, o creastă de deal, o biserică. În miez de noapte, într-o atmosferă de mister cei doi eroi, ca și Faust, se confesează în cîte un monolog liric, specific titanic. Somnului i-a luat locul chinul obstinat al gîndirii și întreaga viață s-a retransat pentru Manfred în obsesie spirituală, încît identitatea cu semenul a rămas mai mult exterioară. În *Mureșanu*

„Cînd totul doarme-n zvonul izvorului de pace,
Un ochi e treaz în noapte, o inimă nu tace” (p. 434)¹³.

Ambele poeme deocamdată stau sub zodia lui *Faust*. Cunoașterea înseamnă pesimism, nemulțumire. Știința, filozofia nu satisfac întrucît răspund evaziv unor capitale întrebări. Ei au rupt relația cu semenii prin superioritatea intelectuală. Manfred ridicat deasupra condiției terestre prin energie intelectuală se înstrăinează de sentimentele umane. Într-un proces de introverșiune titanul devine geniul esențializat în izolare. Geniul romantic tinde spre îndepărtarea de oameni, fie ca rezultat al inadapării ceea ce implică atitudinea protestatară și demonul polemic, fie ca rezultat al superiorității și suferinței morale. Romantismul european a creat tipologia geniului nefericit, cu acorduri dincolo de limitele temporale ale curentului. Luceafărul eșuase în excepționala sa experiență erotică, aidoma demonul lermontovian. Moise imploră zădărnice reintegrarea în teluric. A devenit celebru laitmotivul poemului lui

¹³ Pentru exemplificările cu versuri din Byron profităm de ediția *Opere alese*, în românește de Virgil Teodorescu, E.L.U. (1961); iar pentru citatele din Eminescu apelăm la ediția bibliofilă îngrijită de Perpessicius, *Poezii*, E.S.P.L.A., 1958.

Vigny: „Laissez-moi m'endormir du Sommeil de la terre“, vers regăsit într-o formă asemănătoare la Eminescu în *Apari să dai lumină*:

„Sint însetat de somnul pământului s-adorm“.

Toți naufragiază în nefericire și singurătate. Nefericiți și izolați sint și Manfred, Mureșanu, chiar și Faust, însă spre deosebire de Moise ei au dobândit atât forța titanică cât și suferința pe cale speculativă, ca rezultat al propriului lor efort de cunoaștere.

În poemul englez dezvoltarea dramatică se grefează pe un puternic conflict sufletesc, determinat de aberația sentimentală a lui Manfred. Eminescu îl lasă pe erou mai departe în cîmpul meditației filozofice. Václav Černý observă că revolta constituie doar aparent trama esențială a acțiunii din *Manfred* întrucît Byron închide în ea o semnificație strict personală¹⁴ (impulsul erotic către sora sa, Augusta). Departe de a fuziona cu comunul, „cazul Manfred“ nu este tipic, ci unic, remarcă V. Černý. Dar peste stratul primar latura fundamentală a caracterului este titanismul. Insatisfacția, revolta îl determină să apeleze la geniile naturii cărora le cere uitarea. El a devenit victima fantasticului lăuntric, iar conștiința îngroașă într-o expresie paroxistică conflictul sufletesc. Mureșanu — pune întrebări și caută răspunsuri. Viața împlinește un sens, are vreo finalitate, „vreun scop al mîntuirii?“ (pag. 435), este ea sacrificiu în slujba omenirii? Dacă efortul gîndului și al inimii pot ridica omul din condiția sa mizeră? Aceste întrebări de largă claviatură filozofică și etică depășesc optica egotistă manfrediană. Manfred, cu conștiința incendiată de o iubire incestuoasă n-a găsit sens vieții pe care vrea s-o abandoneze, pe cîtă vreme titanul eminescian caută „Ca viața-mi preț să aibă și moartea-mi s-aibă preț“ (p. 435). Ambii eroi ies din comun prin sentimente titaniene, mai cuprinzătoare la Mureșanu, la Manfred mereu contracarate de obsesia erotică. În ambele poeme există acea tentație romantică spre absolut și întoarcerea dramatică la condiția minoră a realității vieții. Mureșanu întreabă „pîrghia lumii“, adică principiul cosmic, „cine-i suflet al lumii? Dumnezeu? Orbirea, nepăsarea? e binele — e răul?“ (pag. 435). Pe un ton de persiflare se întreprinde filozofia vieții și istoriei alături de critica acidulată a valorilor. Atît Byron cît și Eminescu constată și critică din unghiul contemporaneității. În *Manfred* e ilustrativă tirada lui Nemesis, cea care în mitologia greacă era zeița răzbunării și a justiției:

„... am dres, întii,
Un șir de tronuri sparte, după care
Am cununat nefoji, restaurînd
Un șir de dinastii, apoi pe unii
I-am pus să se răzbune pe vrăjmași,
Pe alții i-am împins să se căiască,
Din înțelepții făcui nebuni, din proști
Făcui proteji, spre-a stăpîni mulțimea
Cu noi minciuni, căci cele vechi pesneau,
Mulțimea începuse să gîndească

Pe regi să-i pună pe cîntar, ba chiar
Să murmure despre-acel fruct oprit
Al libertății“ (p. 322).

Sau:

„... de vrei
Să stăpînești și, peste cei mărunți,
S-ajungi puternic, trebuie să fii
Șupus, lingusitor și-nngenunchiat,
Să nu scapi un prilej, să iscodești,
Să fii minciună vie...“ (p. 338).

¹⁴ Černý, Václav, *Essai sur le Titanisme dans la Poésie Romantique Occidentale entre 1815 et 1850*, Praga, 1935, p. 30.

Textul eminescian se apropie de cel englez. Falșii eroi distrug tihna și fericirea popoarelor. Infatuarea, trufia, aliura de sanctificat induc mulțimea oarbă în eroare. Viciile ridicate la rangul de virtuți, specularea direcției de gândire și simțire a mulțimii, demagogia, minciuna organizează popoarele înșelate.

*„Invie, măgulește tu patimi dușmănoase,
Invidia și ura botează-le virtuți,
Numește brav pe gîde, isteți pe cei astuți,
Din patimi a mulțimii fă scară de mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire.
C-o frază lingusește deșertăciunea lor,
Din risipite roiuri atunci faci un popor.
Fii dinainte sigur, la rele el urma-va,
Cu sînge și cenușe pămîntul presăra-va.
Ferește-te de una... Să te ferească ceriul
Ca-ntr-un moment de-uitare să li spui adevărul...
Te-or răstigni pe cruce, te-or huidui cu pietre,
Vor risipi cenușa iubitei tale vetre...” (p. 437).*

Istoria societăților se derulează după principiul răului, „rău și ură / Dacă nu sînt, nu este istorie /” (pag. 437). Omenirea chiar apare „sperjură / Invidioasă, crudă, de sînge însetată / ... O rasă blestemată, / Făcută numai bine spre-a stăpîni pămîntul... / Căci răutății sale îi datorește-avîntul / Ce l-a luat pe scara ființelor naturei /” (pag. 437). Constatînd și persiflînd succesiv pe planul vast al istoriei morale a lumii ajunge la concluzia sumbră „Că simburele lumii e — eterna răutate!!” (p. 438). Nu este vorba de o speculație metafizică, ci de durerea pricinuită de dărîmarea tuturor iluziilor, de destinul tragic al popoarelor ale căror aspirații revoluționare fuseseră înăbușite. Același protest împotriva nedreptății vieții, aceeași filozofie amară proiectată pe un fundal cosmic răzbate în *Manfred*, *Cain*, etc. Eminescu se apropie de poetul englez prin acea filozofie byroniană a durerii, a suferinței și pesimismului, prin sentimentul universalității răului. Din tirada lui Nemesis se desprinde o concluzie similară cu cea eminesciană. Lucifer din *Cain* constată că răul „curge-ntr-una / Fiind o parte din făptuiri /” (p. 419), „Dospește-n tot ce-i viu precum și-n tot / Ce n-are viață /” (p. 420).

La ambii poeți este un rău moral despre al cărui rol istoric vorbea Engels într-o referire la Feuerbach și care a lezat sensibilitatea romantică, în general. Nu e locul aici de a căuta izvoarele de bază ale pesimismului romantic. Pesimismul lui Byron a fost expresia specifică a șirului de dezamăgiri care a cuprins lumea și cercurile literare după reacțiunea ideologică cauzată de înfrîngerea napoleoniană. La Eminescu, pe lângă substratul teoretic (filozofia lui Schopenhauer) cauza pesimismului său, cu multiple nuanțe, e determinată de retezarea iluziilor privind posibilitatea unor transformări sociale în urma înfrîngerii revoluțiilor burgheze sau burghezo-democratice europene, suferința în fața

trădării lozincilor de către burghezia de pretutindeni și mai ales de cea autohtonă. Pesimismul eminescian însă, spre deosebire de cel al poetului englez, manifestă o finalitate superioară pe care N. Tertulian o apreciază „rebelă, acuzatoare, vindictivă și polemică”¹⁵.

ЭМИНЕСКУ И БАЙРОН: ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПАРАЛЛЕЛИЗМ (I)

(Резюме)

Сравнительное исследование соотношения между Эминеску и Байроном ограничивается установлением параллелизма, существующего между двумя значительными произведениями — „Манфред” и „Мурешану”. С этой целью автор изложил историю вопроса по работам нескольких исследователей творчества Эминеску и изучил три варианта „Мурешану”. Отмечается таким образом, тождество окружения, мотивов, переход из человеческой плоскости в мифологическую, титанизм, как общая основная черта, и эволюция титана к гению и т. п.

EMINESCU AND BYRON. A LITERARY PARALLELISM (I)

(Summary)

A comparative literary study on Eminescu and Byron intends to establish the parallelism which exists between the two significant works "Manfred" and "Mureșanu". Having this aim in view, the author makes a history of the problem, pointed also by some famous specialists on Eminescu. The three variants of the work "Mureșanu" are studied as well. The author finds a resemblance of background, of motives, the transposition from the human plan to the mythological one, the presence of the erotic couple, the titanism as a common fundamental feature, as well as the evolution of the titan to genius etc.

¹⁵ Tertulian, N., *Semnificația critică și polemică a pesimismului eminescian*, în „Viața românească”, 4—5 (apr.—mai), 1964, p. 37.

OBSERVAȚII ASUPRA INTERPRETĂRII UNUI PROCES DE DEFONOLOGIZARE

de

A. BĂN

Modificările fonetice petrecute în substanța fonică care în mod direct sau indirect ating sistemul fonologic al limbii, în accepțiunea fonologiei diacronice, pot fi de două feluri: una de fonologizare și alta de defonologizare.

În diferite limbi fonologia contemporană înregistrează fapte atât pentru primul proces, procesul de fonologizare, cât și pentru demonstrația celui de al doilea, procesul de defonologizare.

În sfera modificărilor de defonologizare se încadrează schimbările care au avut loc în comportamentul funcțional al vocalelor [i] și [y] în limba rusă, începînd cu perioada încetării acțiunii legii silabelor deschise și cu cea de desăvîrșire a diferențierii fonologice a consoanelor dure și moi.

În cele ce urmează intenționăm să facem unele observații cu privire la interpretarea relațiilor stabilite între vocalele [i] și [y] în limba rusă contemporană, relații rezultate ca urmare a procesului amintit.

Dat fiind faptul că orice schimbare este, în ultima instanță, o schimbare a întregului sistem¹, examinarea fenomenelor trebuie să se facă în strînsă legătură cu acele elemente învecinate ale sistemului, cu care elementele analizate, în cursul evoluției lor, se află în interacțiune. Astfel, indiferent prin prisma cărei concepții fonologice și prin ce procedee de analiză se studiază starea actuală a acestor vocale, ele necesită o analiză sub aspectul legăturii lor cu categoria fonologică „dur—moale” a consoanelor de care, după cum se știe, este legată soarta acestor vocale.

Deși observațiile noastre se referă mai mult la interpretarea stării actuale a relațiilor existente între vocalele [i] și [y], considerăm utilă o succintă privire și asupra genezei lor.

¹ Andrei Avram, *Principiul continuității în fonologia diacronică*, P.L.G., vol. V, p. 191.

Fără a intra în complexitatea interacțiunilor acestor vocale cu dezvoltarea generală a categoriei fonologice „dur—moale” a consoanelor², un fapt, unanim acceptat de altfel, este de relevant: înaintea perioadelor sus-amintite, sau mai concret, înaintea palatalizării consoanelor semipalatalizate, vocalele în discuție reprezentau foneme distincte. În acea perioadă structura fonetică a limbii ruse cunoștea atât îmbinările simultane de tipul [ty], [t'i], cât și de tipul [t'i]³. Întrucât vocalele [i] și [y] puteau să apară într-o poziție identică (după o consoană dură, unde semipalatalizarea este condiționată de influența regresivă a lui [i]), existența opoziției fonologice „palatal-nonpalatal” a acestor vocale era evidentă.

În urma palatalizării consoanelor înaintea vocalelor anterioare, printre care și înaintea lui [i] (dacă nu s-a produs această palatalizare sau dacă consoana palatalizată a devenit dură, vocala [i] a trecut într-o vocală nonpalatală), în locul vechilor îmbinări de tipurile menționate au devenit posibile numai [ty] (la care se adăugau și fostele îmbinări în care consoana a rămas dură sau s-a durificat, iar [i] a trecut în [y]) și [t'i] (numărul cărora s-a multiplicat din sfera vechilor îmbinări de tipul [t'i], când s-a palatalizat consoana respectivă semipalatalizată).

Printr-o serie de procese și interacțiuni, atât de ordin fonetic, cât și de ordin morfologic⁴, palatalizarea consoanelor a început să îmbrace un conținut fonologic⁵ și în poziție antevocalică, incluzând aici și cea dinaintea lui [i] și [y], fapt care a determinat apariția unui proces invers, adică defonologizarea corelației /i/—/y/.

Problema în jurul căreia se poartă discuții de mult în fonologie, îndeosebi în cea sovietică, nu se rezumă la existența sau nonexistența fenomenului de defonologizare a acestor vocale⁶. Esența disputelor se referă mai ales la descrierea sincronică a repertoriului vocalic, adică la

² Vezi R. I. Avanesov, *Iz istorii russkogo vokalizma. Zvuki [i] i [y]*, în „Vestnik M.G.U.”, 1947, nr. 1, p. 48; L. E. Kalnyń, *Razvitie kategorii tverdosti-mjagkosti v russkom jazyke*, în „Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija”, T. XIII, 1956, p. 137; V. V. Ivanov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva, 1964, p. 92—95, 205—206 și altele.

³ Îmbinări de tipul [t'i] puteau să aibă numai consoanele [r], [l], [n], [s], [z]. Acestea reprezentau totodată și opoziția fonologică de tipul /ti/—/t'i/.

⁴ De ex. trecerea lui [e] în [o] înaintea consoanelor dure, dispariția ierilor în poziție slabă, interacțiunea paradigmatelor substantivale cu temele străvechi în -*ŭ*- și -*jŭ*-, -*ŭ*- și *ŷ*, precum și alte procese.

⁵ Vezi, în acest sens, paradigmele substantivale și adjectivale cu temele dure și moi, trecerea lui [i] în [y] la joncțiunea prefixului cu rădăcina, la joncțiunea elementului proclitic cu cuvântul, precum și trecerea lui [i] în [y] în poziția după [š], [ž], [c] depalatalizate. Trebuie să menționăm că cronologia relativă a proceselor sus-menționate și, în general, a proceselor care au contribuit la dezvoltarea categoriei fonologice „dur—moale”, pentru lămurirea problemei noastre, n-are importanță.

⁶ Existența tendinței de unificare funcțională a lui [i] și [y] este recunoscută și de acei specialiști, care susțin autonomia fonologică a acestor vocale. Vezi L. V. Ščerba, *Russkie glasnye v kačestvennom i količestvennom otnošenii*, Sankt-peterburg, 1912, p. 50; L. R. Zinder, *Obščaja fonetika*, Leningrad, 1960, p. 269—270.

faptul dacă în limba rusă contemporană există șase sau cinci foneme vocalice distincte⁷.

Reprezentanții teoriei fizic-relaționale a fonemului și, în primul rând, ai Școlii fonologice de la Moscova⁸ interpretează vocalele [i] și [y] ca fiind variante combinatorii (variații sau variante) ale unui singur fonem⁹. Aspectul de bază al fonemului îl reprezintă vocala [i] întrucât ea apare și în alte poziții, decît cea după consoanele moi. Vocala [y], în schimb, nu apare decît după consoane dure. Demonstrarea acestei teze se face, în primul rând, cu exemplele luate din joncțiunea prefixului cu rădăcina, al elementului proclitic cu cuvîntul (de ex. [sygrá-t']¹⁰, [sygló'j], în care rădăcina este *-igr-*, iar *iglá* — cuvînt fără element proclitic) și din joncțiunea temei cu desinența, mai ales în cadrul paradigmelor substantivale și adjectivale, confruntînd varianta dură și cea moale a paradigmelor respective (de ex. [ugl'ý], [úgl'i], [krásnym], [s'in'im], în care *ugol-*, *krasn-* sînt teme consonantice dure, iar *ugol'-*, *s'in'-* — teme consonantice moi). Dependența în desinență a vocalelor [i] și [y] de caracterul dur sau moale al temelor apare în mod evident. Bazîndu-se pe aceste relații, lingviștii Școlii din Moscova au ajuns la concluzia că în perechile minimale de tipul [b'it'] — [byt'] caracterul dur sau moale al consoanelor precedate de aceste vocale este o trăsătură distinctivă și în cadrul rădăcinilor, iar deosebirea dintre [i] și [y] are doar o valoare pozițională, determinată de trăsăturile amintite ale consoanelor¹¹.

Punctul de vedere menționat, după cum se știe, încă nu a fost acceptat unanim, el constituie și în prezent un obiect de discuție în fonologia limbii ruse.

Se cunoaște că, mai ales adepții teoriei fizicaliste a fonemului — căreia în fonologia sovietică îi corespunde și actuala Școală fonologică de la Leningrad — neagă concluzia sus-menționată, susținînd existența în limba rusă contemporană a fonemelor distincte /i/ și /y/. În același timp, această concepție este împărtășită și dezvoltată și de unii cercetători, care nu sînt adepți ai vreuneia dintre concepțiile existente în fonologia sovietică¹².

⁷ Contopirea funcțională a vocalelor [i] și [y] în limba rusă a fost sesizată pentru prima dată de I. A. Baudouin de Courtenay, *Otnošenie russkogo pís'ma k russkomu jazyku*, Sanktpeterburg, 1910, p. 62.

⁸ În denumirea diferitelor teorii fonologice utilizăm termenii adoptați de S. K. Šaumjan, *Problemy teoretičeskoj fonologii*, Moskva, 1962, p. 8.

⁹ Cf. R. I. Avanesov, N. S. Sidorov, *Očerki grammatiki russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva, 1945; R. I. Avanesov, *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva, 1956 și în alte lucrări.

¹⁰ Pentru a ușura citirea exemplelor, vocalele în cadrul cuvintelor citate sînt notate cu o transcriere simplificată.

¹¹ În lucrările citate termenii sînt diferiți: pentru [i] se folosește termenul „aspectul de bază”, iar pentru [y] — „variația” lui; [i] este numit „fonem forte”, iar [y] apare ca „varianta” lui.

¹² De pildă, T. V. Belinskaja, la care ne vom referi mai jos.

Fără îndoială că, din punctul de vedere al concepției fiziciste a fonemului, ideea despre autonomia fonologică a vocalelor în discuție este firească, deoarece diferența lor acustico-fiziologică, apartenența lor la diferite „sunete tip” este considerată indiscutabilă, ea fiind cercetată și experimental¹³. Din materialele consacrate pentru susținerea autonomiei fonologice a acestor vocale, reiese însă că concluzia menționată se argumentează nu numai prin prisma acestei teorii, ci și cu unele fapte rezultate dintr-o orientare propriu-zis funcționalistă¹⁴. Astfel, pe lângă argumentele mereu reluate în vederea demonstrării existenței fonemelor distincte /i/ și /y/ ca: deosebirea acustico-fiziologică evidentă a acestor vocale¹⁵, care este conștientă la vorbitori¹⁶; prin prelungirea vocalei [y], aceasta nu trece în [i] și, în ultimă instanță, [y] într-o serie de cuvinte este determinat nu numai de consoana dură precedentă, ci și de tradiție¹⁷ etc., sînt invocate și cele ce au un caracter strict funcționalist. Aici se încadrează încercarea de a dovedi existența opoziției /i/—/y/ la inițiala cuvintelor prin acele cazuri izolate ca: posibilitatea rostirii [y]-ului inițial în denumirea fonemului /y/ și a literei „ы” (care sînt considerate substantive)¹⁸, în cuvîntul [ýkat'] *ыкать*, (existența căruia a fost admisă prin analogie cu cuvintele *акать* *окать*, *экать*, *икать* de D. N. Ušakov)¹⁹ și în unele nume de loc și de persoană coreene, transliterate în limba rusă printr-un „ы” inițial, de pildă *Ыденцу*, *Ытык-кель* etc.²⁰.

Argumentele prezentate în rîndurile precedente, din punctul de vedere al concepției fonologice consecvent funcționale, nu pot fi concludente, nici chiar cel referitor la apariția vocalei [y] la inițiala unor cuvinte de tipurile menționate, deoarece fenomenul respectiv este periferic și nu caracterizează fondul lexical propriu-zis al limbii ruse contemporane.

Ne permitem să afirmăm că, în analizele efectuate în vederea stabilirii identității funcționale a vocalelor în discuție, în primul rînd

¹³ Observațiile noastre avînd un caracter fonologic, putem neglija analiza rezultatelor experimentelor efectuate asupra vocalelor [i] și [y]. Nu trebuie să uităm, însă, că nu toți aceia care au experimentat și studiat trăsăturile acustico-articulatorii ale acestor vocale au ajuns și la concluzia diferenței lor fonologice. În acest sens este interesant articolul lui M. Romportl, *Fonetická studie o ruském ы*, în „Slavia” XXII, p. 529—556.

¹⁴ Este semnificativ modul complex de analiză a lui L. V. Ščerba și a discipolului său L. R. Zinder. Vezi L. V. Ščerba, *Teorija ruskogo pis'ma*, în „Izbrannye raboty po russkomu jazyku”, Leningrad, 1957, p. 177—179; L. R. Zinder, *op. cit.*, p. 269—270. L. V. Ščerba mai ales manifestă o mare prudență și numai după o serie de rezerve ajunge la concluzia autonomiei fonologice a lui [y] față de [i].

¹⁵ A. N. Gvozdev, *O fonologičeskich sredstvach ruskogo jazyka*, Moskva—Leningrad, 1949, p. 35.

¹⁶ T. V. Belinskaja, *Čeredovanija v sovremenom ruskom jazyke*, Tbilisi, 1963, p. 128—129.

¹⁷ L. V. Ščerba, *Teorija ruskogo pis'ma*, p. 179.

¹⁸ L. R. Zinder, *op. cit.*, p. 64.

¹⁹ L. V. Ščerba, *Teorija ruskogo pis'ma*, p. 178; T. V. Belinskaja, *op. cit.*, p. 131.

²⁰ L. R. Zinder, *op. cit.*, p. 270; T. V. Belinskaja, *op. cit.*, p. 131.

nu cele menționate constituie puncte vulnerabile. Sînt, într-adevăr, unele cazuri aparent dificile, aceste poziții însă sînt dificile nu numai pentru urmărirea funcționării acestor vocale, ci și în ce privește comportarea fonemelor consonantice dure și moi. În acest sens ne referim la joncțiunea temei cu sufixul, care începe cu una din vocalele [i] și [y] în cadrul derivatelor cu asemenea sufixe. În urma unei analize efectuate prin procedeul identificării morfemelor într-o serie de derivate de acest gen — după cum vom vedea în continuare — rezultă aparenta independență fonologică a acestor vocale.

Trebuie să recunoaștem că poziția amintită în lucrările fonologilor moscoviți este ocolită într-o oarecare măsură. Încă L. V. Ščerba s-a referit la această poziție, ca fiind una din dificultățile în ce privește susținerea identității fonologice a acestor vocale²¹. T. V. Belinskaja, în cartea sa citată²², consideră referirea lui L. V. Ščerba ca un argument elocvent și indiscutabil (pe lîngă cele cunoscute, și o mare parte amintite și de noi) pentru fundamentarea independenței fonologice a vocalelor [i] și [y] în limba rusă contemporană.

Nu este cazul să intrăm în detaliile analizei autoarei menționate, ci e suficient să arătăm concluziile sale generale.

T. V. Belinskaja, în poziția postconsonantică, pentru /y/ stabilește o poziție forte înaintea sufixelor -yn'a-ыня, -yš -ыш, -yšk- -ышк- -yva- -ыва-²³. Totodată această poziție este forte și pentru consoana dură precedentă, pentru cea moale fiind însă slabă, întrucît se produce depalatalizarea ei sub influența regresivă a vocalei [y] de la inițiala sufixelor menționate. Spre exemplificare sînt date asemenea derivate ca: gn'ózdyška (tema gn'ozd-/o/), zaródyš (tema zarod'-/it'/), sudar-ryn'a] (tema sudar'-/-/), [atkúsyvat'] (tema otkus'-/it'/) și altele de genul arătat. Pentru /i/, poziția dinaintea sufixelor cu un [i] inițial este forte nu numai după o consoană moale a temei, ci și după una dură, deoarece această vocală nu se supune influenței progresive a consoanei dure respective (potrivit relațiilor stabilite de funcționaliști. De altfel, poziția respectivă este forte și în accepțiunea funcționaliștilor). Dimpotrivă, consoana dură a temei se palatalizează sub influența regresivă a lui [i]. Se fac referiri la exemplele de tipul [bajan'íst] (tema bajan-/-/), [syn'íška] (tema syn-/-/) etc.

S-ar părea că fenomenele analizate pun capăt tuturor îndoielilor cu privire la autonomia fonologică a vocalelor [i] și [y], deoarece chiar o analiză strict funcționalistă (identificarea morfemelor) dovedește acest

²¹ L. V. Ščerba, *Teorija ruskogo pis'ma*, p. 178.

²² T. V. Belinskaja, *op. cit.*, p. 124—134.

²³ Credem că modul de funcționare al sufixului -yva- dovedește chiar un fenomen invers. Nu poate exista nici o îndoială că sufixele -yva- și -iva- funcțional sînt identice, și că -iva- se folosește în cazul cînd tema se termină într-o consoană moale sau într-o vocală, iar -yva-, în marea majoritate a cazurilor, apare doar după consoana dură a temei.

lucru²⁴. Iar din punctul de vedere al fonologiei diacronice, s-ar putea trage concluzia că procesul de defonologizare a corelației /i/—/y/ a determinat o modificare esențială în distribuția acestor vocale, fără însă să schimbe și raporturile lor paradigmatică.

A ne ralia acestei concluzii obținute pe baza principiilor funcționaliste (dar care, printr-o privire mai atentă, este rezultat al unei analize atomistice) ar însemna, totuși, să neglijăm unele fenomene de structură, care în fond vin în contradicție cu esența tezei formulate. Se cere însă să precizăm mai întâi unele fapte care pot fi considerate axiomatiche: există opoziția fonologică „dur—moale” a consoanelor în poziția dinaintea vocalelor [a], [o], [u], iar sunetele rezultate sub influența consoanei moi ca [·a], [a·], [ä], [·o], [o·], [ö], [·u], [u·], [ü] sînt schimbări poziționale ale fonemelor /a/, /o/, /u/; existența opoziției „dur—moale” a consoanelor în poziția dinaintea fonemului /i/ într-o serie de cazuri se reliefează în mod evident (vezi p. 75) și în acele cazuri valoarea de variantă a vocalei [y] este neîndoieinică.

Urmărind pozițiile antevocalice la joncțiunea temei cu sufixul (am putea să includem aici și unele poziții anteconsonantice) se observă că aceste poziții sînt destul de deosebite în ce privește funcționarea unor serii de foneme consonantice. Aceste poziții sînt întrepătrunse de o serie de alternanțe corelative²⁵, printre care și cele ale fonemelor dure și moi, provenite din schimbări fonetice poziționale mai vechi și folosite, în prezent, ca mijloace auxiliare de derivare. În acest sens nici un fonolog nu pune la îndoială faptul că în cazurile de derivație ca [halas't·ák], [izb·ónka], [mátuška] (temele *holost-/oj/, izb-/a/, mat'-/-/*) consoanele t//t', b//b', t'//t sînt în relație de alternanță corelativă. Prin urmare nimeni nu se gîndește să caute vreun factor fonetic contemporan, vreo influență a vocalelor de la inițiala sufixelor existente în cadrul derivatelor menționate și nimeni nu poate să nege existența opoziției fonologice a consoanelor dure și moi în poziția dinaintea vocalelor [a], [o], [u].

Oare nu se ivește o contradicție dacă chiar poziția similară cu cea menționată o considerăm demonstrativă în vederea susținerii independenței fonologice a vocalelor [i] și [y], cînd în multe alte cazuri rezultă relația lor inversă, adică identitatea funcțională a acestor vocale? Credem că nimic nu ne împiedică să concepem situația schimbărilor consoanelor dure și moi înaintea sufixelor cu [i] și [y] inițiale ca pe un fenomen analog celui demonstrat în poziția dinaintea lui [a], [o], [u]. În acest sens, consoanele dure și moi de la sfîrșitul temelor, în cazul alternanței lor prin derivare, apar ca fiind în relație de alternanță corelativă, iar vocalele amintite sînt variante combinatorii ale

²⁴ Legat de cele spuse, autoarea face referiri și la joncțiunea temei cu desinența, unde, după părerea ei, asemenea cazuri ca: [sám'i], [ét'i], [ad'n'i] (după cum se știe aceste cuvinte au teme consonantice dure) la fel infirmă ideea identității funcționale a vocalelor în discuție în aceste poziții.

²⁵ Considerăm utilă folosirea termenului „alternanță corelativă” în sensul concepției lui I. Baudouin de Courtenay și a lui M. Kruszewski.

unui singur fonem. În această accepție a problemei, relația dintre vocalele [i] și [y] este identică cu relația dintre [a] și [·a], [o] și [·o] etc.

Pornind de la o serie de considerente ale fonologiei fizic-relaționale, nu ni se pare pripită concluzia reprezentanților Școlii fonologice de la Moscova cu privire la identitatea funcțională a vocalelor [i] și [y]. După convingerea noastră, concluzia amintită reflectă mai adecvat (decît cea leningrădeană și a lingvistei T. V. Belinskaja) relațiile statornicite între aceste vocale în urma procesului de defonologizare, chiar dacă nu-l considerăm încă încheiat. Astfel, schimbările în distribuția acestor vocale au determinat și transformări în relația lor pe plan paradigmatic. De altfel, nici procesul de diferențiere fonologică a consoanelor dure și moi nu poate fi considerat pe deplin încheiat. El continuă în direcția lărgirii și, totodată, a întăririi sferei acestor opoziții²⁶.

Pe un plan mai larg se poate afirma că evoluția limbii ruse continuă în direcția unică a întăririi caracterului consonantic, prin care se adîncește și mai mult dependența sistemului vocalic de cel consonantic. Desigur, nici vocalele analizate de noi n-au rămas și nu pot să rămîină în afara acestei dependențe generale.

ОТНОСИТЕЛЬНО ОДНОГО ПРОЦЕССА ДЕФОНОЛОГИЗАЦИИ

(Резюме)

Автор затрагивает вопрос о фонологическом соотношении гласных звуков [и] и [ы] в современном русском языке. Выявляются основные критерии, по которым одни лингвисты рассматривают эти гласные комбинаторными вариантами одной фонологической единицы, другие же находят, что в данном случае перед нами фонологическая оппозиция /и/—/ы/.

Показывается, что аргументы, приводимые в качестве доказательства наличия двух самостоятельных фонем /и/ и /ы/, с точки зрения последовательно функциональной фонологической теории не могут быть определяющими. На самом деле, существуют трудные, на первый взгляд, позиции для установления функционального тождества этих гласных. Имеется в виду стык корня и суффикса, начинающегося с одного из гласных [и] или [ы], в составе производных слов типа *бая* [н'] *ист* (*бая* [н']—), *заро* [ð] *ыш* (*заро* [д'] (—ить) и пр. Автор приходит к заключению, что мену твердых и мягких согласных перед [и] и [ы] при словообразовании нельзя считать позиционной. Подобная звуковая мена относится к сфере чередования твердых и мягких согласных фонем.

²⁶ Avem în vedere asemenea tendințe ca: tendințe noi de apariție a opozițiilor /k/-/k'/, /g/-/g'/, /x/-/x'/ în poziție antevocalică, a opoziției de tipul /t/e-/t/e/ în urma adaptării specifice a unor cuvinte împrumutate.

OBSERVATIONS SUR L'INTERPRÉTATION D'UN PROCESSUS
DE DÉPHONOLOGISATION

(R é s u m é)

L'auteur examine le problème des relations phonologiques entre les voyelles [i] et [y] dans la langue russe contemporaine; il présente les critères principaux suivant lesquels certains linguistes interprètent ces voyelles comme des variantes combinatoires d'un seul phonème, et d'autres soutiennent l'existence d'une opposition phonologique entre ces voyelles.

On constate que les arguments sans cesse repris pour démontrer l'existence des phonèmes distincts /i/ et /y/ du point de vue d'une conception phonologique fonctionnelle conséquente, ne peuvent pas être décisifs.

On montre en même temps qu'il existe en vérité certaines positions apparemment difficiles pour soutenir l'identité fonctionnelle de ces voyelles — telles sont les positions de la jonction des radicaux à suffixes commençant par [i] ou [y] dans les dérivés du type [bajan'ist] (*bajan*-(-)), [zaródys] (*zaród'*-(-)) etc. Mais l'auteur parvient à la conclusion que l'alternance des consonnes dures et molles dans les dérivés du type mentionné s'encadrent dans le groupe des alternances corrélatives et que, par conséquent, les changements respectifs ne peuvent être considérés comme positionnels.

INFLUENȚA LIMBII LITERARE ASUPRA LEXICULUI UNUI GRAI ÎN CONDIȚIILE BILINGVISMULUI

de
L. BALÁZS

Este recunoscut faptul că îmbogățirea vocabularului prin mijloace externe, adică prin împrumuturi și calcuri, este condiționată de bilingvism¹. Ne referim, evident, la efectuarea și nu la răspîndirea lor. Toate împrumuturile și calcurile sînt, la început, individuale. Dacă satisfac nevoi obiective de comunicare sau dacă au o deosebită expresivitate, ele se răspîndesc relativ repede.

În condițiile unui bilingvism bilateral, cînd cele două idiomuri în contact se află pe picior de egalitate, sînt posibile împrumuturi și calcuri în ambele direcții².

O dată cu intensificarea influenței limbii literare asupra graiurilor, acestea cedează încetul cu încetul și se varsă în limba comună. Ofensiva limbii literare începe în vocabular și de acolo se extinde asupra celorlalte compartimente³.

¹ H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a II-a, Halle, 1886, p. 338; K. H. Schönfelder, *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle (Saale), 1956, p. 60; Sulán Béla, *A kétnyelvűség néhány kérdéséhez*, în „Magyar Nyelv”, LIX (1963), p. 261; după L. Bloomfield, *Language*, Londra, 1935, p. 444 și urm., pentru efectuarea unui împrumut este suficientă o cunoaștere superficială a limbii din care se împrumută.

² A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 100 și urm. În recenzia asupra cărții lui J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, Vasile Bogrea scrie: „Cu voie sau fără voie, într-o măsură sau alta, influența a două limbi în contact e fatală și reciprocă”, vezi „Dacoromania”, II, Cluj, p. 772. Cf. și R. Todoran, *Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*, în „Omajiu lui Alexandru Rosetti”, Buc., 1965, p. 921.

³ Sistemul fonetic și structura gramaticală, fiind sisteme închise, opun o rezistență mai mare influenței limbii literare decît lexicul. Pentru rezistența foneticii, cf. O. Bloch, *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1929, p. 135; E. Petrovici, *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în „Cercetări de lingvistică” VI (1961), nr. 2, p. 239 și urm.; Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României*, în „Dacoromania” VII (1931—1933), p. 62—63. Toate acestea fac ca graiurile să nu se verse direct în limba literară, ci să se formeze un idiom intermediar numit de P. Sgall, în „Voprosi iazikoznaniia”, nr. 2, 1960, p. 15, „interdialect” (cf. B. Cazacu, *Probleme de dialectologie română*, Buc., 1966, p. 33—40).

Se pune întrebarea: Oare bilingvismul înlesnește sau frînează procesul de unificare în domeniul lexicului? Vorbind despre eliminarea din graiurile românești din Crișana a termenilor administrativi străini (de origine maghiară), Sever Pop a remarcat că tendința de a elimina din grai elementele lexicale maghiare este mult mai pronunțată în regiunile în care subiectele vorbitoare, fiind bilingve, recunosc ușor cuvintele de origine maghiară. În schimb, mult mai puțin refractare cuvintelor străine sînt regiunile din centrul Transilvaniei. Necunoscînd în suficientă măsură limba maghiară, vorbitorii din aceste regiuni nu consideră aceste cuvinte ca străine în graiul lor; prin urmare tendința de a le evita este aici mult mai slabă⁴.

Care sînt, deci, condițiile în care bilingvismul înlesnește eliminarea cuvintelor străine? — 1. Un grad înalt de bilingvitate care permite recunoașterea de către vorbitorul român a cuvintelor de origine maghiară; 2. Dorința de a elimina cuvintele străine (aceasta din urmă fiind un factor subiectiv determinat de momentul istoric și social-politic concret).

Scopul urmărit de noi este pe de o parte verificarea, în condiții sociale, economice și politice noi, a faptelor semnalate de S. Pop, iar pe de altă parte, lărgirea cîmpului de cercetare, înglobînd informatori români și maghiari, de vîrste și sexe diferite, care se află pe diferite trepte ale bilingvității.

Localitatea aleasă pentru cercetare este comuna Suatu (județul Cluj), situată la 35 km de orașul Cluj⁵. La data anchetei, în 1961, populația se împărțea astfel: 1/3 români, 2/3 maghiari. În comună funcționează o școală generală cu secție română și maghiară, un cîmin cultural și, în afară de aceasta, aproape în fiecare casă se găsește aparat de radio. Legătura cu orașul Cluj este asigurată prin autobuz.

Conviețuirea multiseculară a românilor și maghiarilor la Suatu a avut ca rezultat lingvistic apariția unui bilingvism popular bilateral. Efectele acestui bilingvism în domeniul foneticii le-am schițat într-un articol publicat în *Studia Universitatis Babeș—Bolyai*⁶. În privința lexicului, cum e și firesc, notăm un număr foarte mare de împrumuturi și calcuri. Aproape toate domeniile vieții materiale și spirituale (mai puțin viața religioasă) și aproape toate părțile de vorbire⁷ sînt reprezentate prin aceste împrumuturi.

Datorită bilingvismului activ bilateral cele două graiuri din Suatu s-au apropiat foarte mult unul de celălalt. În acest proces de interacțiune și apropiere a două graiuri cu structuri lingvistice diferite a inter-

⁴ Sever Pop, *art. cit.*, nota 2, la p. 62.

⁵ Date cu privire la condițiile anchetei, la informatori etc. se cuprind în L. Balázs, *Aspecte ale interacțiunii limbilor. Relații lingvistice româno—maghiare*, în „*Studia Universitatis Babeș—Bolyai*”, Ser. Philologia, fasc. 1, 1965, p. 81—82.

⁶ Cf. *ibid.*, p. 80—92.

⁷ Cele mai numeroase sînt totuși, și proporțional, substantivele. Cf. A. I. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc., 1954, p. 33—34; vezi și R. Todoran, *Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*, în „Ormagiu lui Alexandru Rosetti”, Buc., 1965, p. 925—927.

venit, cu o forță destul de mare, influența limbilor literare. Începe acum să se contureze tendința contrară, de separare a graiurilor unul de celălalt și orientarea lor către limbile literare respective. Notînd cu *a* graiul românesc, cu *A* limba română literară, cu *b* graiul maghiar și cu *B* limba maghiară literară, obținem următoarea schemă:

Cum se vede, asupra lui *a* acționează două forțe opuse: limba română literară și graiul maghiar. Asupra lui *b* acționează trei forțe: graiul românesc, limba română literară și limba maghiară literară. Putem deduce ușor că, în orientarea sa spre limba literară, graiul românesc are de învins mai puține obstacole decît graiul maghiar.

Influența limbilor literare se face simțită în primul rînd în vocabular. Astfel, alături de termenul regional apare și termenul literar, constituindu-se perechi de cuvinte⁸ sinonime. Iată cîteva:

1. În graiul românesc:

a) formate din două cuvinte românești: *cocioabă* — *hurubă*, *stomac* — *rînză*, *soție* — *muiere*, *curte* — *ogradă*, *se bărbierește* — *se rade*, *vansează* — *leagă*, *gravidă* — *groasă*, *scrisoare* — *carte* etc.

b) formate dintr-un cuvînt românesc și un împrumut din ungurește: *chirie* — *arîndă*, *tapșă* (=taxă), *saltea* — *strujac*, *surmujac*, *ficat* — *mai*, *spital* — *corhaz*, *pălărie* — *clop*, *bolnav* — *beteag*, *lac* — *tău*, *pantaloni* — *nădragi*, *farmacie* — *potică*, *fieraru* — *căuaciu*, *clește* — *hara-pău*, *pantofar* — *șuștăr* etc.

2. În graiul maghiar:

a) din două cuvinte maghiare: *lépcső* — *grádics* „scară”, *kerítés* — *kert* „gard”, *udvar* — *telek* „curte”, *parázs* — *szén* „jar”, *mellény* — *lájbi* „laibăr”, *kificamodott* — *kimorult* „scrîntit”, *szövetkezet* — *bolt* „cooperativă, prăvălie” etc.;

b) dintr-un cuvînt maghiar și un împrumut din românește: *kemence* — *kuptor*, *juhász* — *pakulár*, *derékszij* — *csintura*, *suhancok* — *kotíngányok* etc.

În graiul românesc, sub influența limbii literare, este tot mai evidentă tendința de eliminare a termenului regional, indiferent de proveniența acestuia, dacă termenii sînt într-adevăr sinonimi.

În graiul maghiar, înlăturarea, respectiv înlocuirea termenilor dialectali urmează aceeași cale. Se folosesc tot mai mult cuvintele literare. Dar, cum am semnalat, asupra graiului maghiar acționează și limba română literară. Din acest motiv, *páza* „paznic” elimină pe *bakter*, ter-

⁸ Termenul „perechi de cuvinte” l-am împrumutat de la Gy. Márton, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, Buc., 1958, p. 557—569. Despre formarea lor vezi și B. Cazacu, *op. cit.*, p. 38.

men învechit, și nu permite pătrunderea termenului literar *éjjeli ór*. Termenii literari *szérű* „arie” și *néptanács* „sfat popular” nu circulă de loc, deoarece în locul lor se folosesc *árija* și *szfát*, împrumuturi recente din limba română literară.

Referitor la factorii care, în condițiile bilingvismului, determină eliminarea sau menținerea termenilor dialectali notăm că sexul nu joacă, sau nu mai joacă, rolul de conservare a particularităților locale⁹. Femeile participă intens la viața comunei. În vorbirea lor sînt frecvente cuvinte ca *spital*, *gravidă*, *pansează*, *farmacie*, *președinte*, *secretar*, *sfat* etc.

Vîrsta, în schimb, este un factor important, mai ales că se leagă strîns și de calitatea și caracterul bilingvismului. Faptul că maghiarii vîrstnici cunosc limba română într-o măsură mult mai redusă decît cei tineri, iar românii vîrstnici, așa cum declară ei, nu mai știu așa de bine ungurește ca acum cîțiva ani (tinerii se află pe treapta bilingvismului pasiv, adică înțeleg limba maghiară, dar n-o mai vorbesc), demostrează clar că echilibrul între cele două graiuri este pe sfîrșite. Perioada de școlarizare a crescut, tinerii învață, cel puțin 7—8 ani, la școală, limba română literară (și la secția maghiară). Inovatorii, în materie de limbă, sînt, evident, tinerii. Ei își aduc aminte din ce în ce mai greu de termenii pe care îi folosesc bătrînii: *ștemper* „țimbru”, *ilest* „drojdie”, *ișpitai* „spital”, *sintare* „recrutare” etc. (în graiul românesc), *biró* „primar”, *grádics* „scară”, *kuptor* „cuptor” etc. (în graiul maghiar).

Cînd un tînăr (T) vorbește cu un alt tînăr (T 1), în graiul lor apar o serie de cuvinte noi, literare. Cînd discută doi oameni vîrstnici, (V) și (V 1), în vorbirea lor apar puțini termeni literari. În cazul cînd conversația are loc între (T) și (V), se ajunge la oarecare nivelare. Deoarece (T) cunoaște încă relativ bine graiul local, pentru a se face înțeles, evită un mare număr de termeni pe care (V) nu i-ar putea înțelege. E interesant de semnalat că tinerii din școlile tehnice profesionale, însușindu-și elementele limbii literare, sînt dușmani mai înverșunați ai regionalismelor decît absolvenții liceelor și ai facultăților.

Dacă (T) și (V) fac parte din aceeași comunitate lingvistică, contradicția, evident neantagonistă, între (a) și (A) — respectiv (b) și (B) — se rezolvă fără greutate. Datorită subordonării genetice și structurale a graiului față de limba comună (literară), procesul de înlocuire treptată

⁹ Despre rolul conservator al femeilor în materie de limbă vezi, între altele, B. Récatas, *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-roumains du Pinde et le rôle de la femme dans le langage*, Paris, 1934; Th. Capidan, *Limbă și cultură*, Buc., 1943, p. 77—79; B. Cazacu, *op. cit.*, p. 80 și urm.; C. Tagliavini, *Modificazioni del linguaggio nella parlata delle donne*, în „Scritti in onore di Alfredo Trombetti”, Milano, 1936, p. 87 și urm.

a graiului se face fără să aibă loc „schimbul de limbă” ca în cazul „morții” unei limbi prin părăsire¹⁰.

În condițiile schițate de S. Pop, bilingvismul cu cât este mai deplin cu atât contribuie mai mult la eliminarea din grai a cuvintelor străine. Realitatea lingvistică din Suatu ne oferă însă o imagine mult mai complexă a luptei dialectice dintre „vechi” și „nou”. În primul rînd trebuie notat că astăzi vorbitorii subordonează opoziția „termen românesc : împrumut din maghiară” (respectiv „termen maghiar : împrumut din românește”), opoziției mai largi „termen literar : termen regional”. Datorită creșterii prestigiului limbilor literare, termenii regionali sînt eliminați treptat și, împreună cu ei, dar nu printr-un regim special, sînt eliminate și împrumuturile devenite inutile. De pildă, raportat la *pantaloni*, *cioareci* are o poziție mai slăbită în grai decît *nădragi*.

În al doilea rînd nu trebuie uitat că populația românească și cea maghiară din comună nu formează două „caste” închise, rupte una de cealaltă, ci două părți componente ale unui întreg. Comunicarea între un român (R) și un maghiar (M) se face, grație bilingvismului, fie în românește, fie în ungurește, în funcție de împrejurări și mai ales de *gradul de bilingvitate*. De obicei se vorbește în graiul aceluia care cunoaște mai puțin limba a doua. În aceste împrejurări, în conformitate cu scopul și tema comunicării, cu vîrsta interlocutorului, cu gradul lui de cultură, cu limba lui maternă, pătrund în vorbire unii termeni literari și se elimină unii termeni regionali.

Am putea zice că bilingvismul total nu constituie o piedică în calea pătrunderii limbii literare, dar nu este nici un factor care să accelereze acest proces.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile cînd nici unul dintre cei doi interlocutori (R) și (M) nu se află pe treapta bilingvismului total. În acest caz, elementele lexicale comune celor două graiuri, născute din aceleași nevoi de comunicare, constituie adesea tocmai cuvintele „cheie” fără de care este imposibilă înțelegerea deplină a ideilor. Din acest motiv, cuvintele comune — împrumuturi reciproce sau dintr-o a treia limbă, precum și calcurile reciproce — circulă foarte des. Preocupați înainte de toate de eficiența comunicării, vorbitorii nu-și pot permite să elimine tocmai cuvintele care constituie veriga de legătură între cele două graiuri. De aceea sînt atît de frecvente și azi cuvintele ca *astăluș*, *beteg*, *clop*, *căuaci*, *fideu*, *firez*, *harapău*, *meșter*, *sabău*, *șogor*, *jinjirim* etc. în graiul românesc, *koľingány*, *krákáj*, *kruszkujak*, *fustěj*, *oblany*, *pakulár*, *pojána*, *sztunga* etc., în graiul maghiar.

¹⁰ Despre „schimbul de limbă” și despre moartea limbii prin părăsire, vezi K. H. Schönfelder, *op. cit.*, p. 45—46; Th. Capidan, *op. cit.*, p. 75—76; A. I. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Buc., 1960, p. 434—438; A. Meillet, *op. cit.*, p. 77; M. Sala, *Observații asupra dispariției limbilor*, în „Probleme de lingvistică generală”, vol. III (1961), p. 107—124; B. Terracini, *Confilitti de lingue e di cultura. 1. Come muore una lingua. 2. Il problema della traduzione. 3. Lingua e cultura*, Veneția, 1957, p. 26—46; I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromăna)?*, Buc., 1957; J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 339.

Pentru un maghiar care vorbește românește sînt mai ușor de înțeles, de reținut și de folosit calcurile *puicu mesei, colacu la genunchi, ochi orb, fereastră oarbă, talpă plină, mere burta, apoi lemn „copac”, casă „cameră”* etc., decît cuvintele și expresiile literare corespunzătoare (*sertar, rotulă, timplă, iiridă, picior plat, are diaree, copac, cameră* etc.), dintre care unele poate nici nu îi sînt cunoscute. La fel și interlocutorul român va înțelege și va pronunța mai ușor un text maghiar în care figurează calcuri ca *a hijunak a szája* „gura podului”, *lábna a tojása* „ouăle piciorului”, *vastagasszony* „femeie groasă (gravidă)”, *ő sok könyvet tud* „el știe multă carte”, *megmondtam zölden* „i-am spus verde”, *virág a fülnek* „floare la ureche”, *ösvény* „cărare în păr”, *farka „coadă (păr lung împletit)”* etc., în locul expresiilor și cuvintelor literare *padlásfeljáró, boka, állapotos, tanult ember, megmondtam nyíltan (a szemébe), semmiség, választék, hajfonat* etc.

De aceea sîntem îndreptății să afirmăm că bilingvismul bilateral, activ, în condițiile cunoașterii incomplete a limbii a doua (etapă în care se găesc azi cei mai mulți suăteni), constituie o piedică serioasă în calea impunerii, în lexic, a limbii literare.

Asemănarea fonetică a unui cuvînt cu corespondentul său din celălalt grai este, de regulă, un factor de conservare: *suciu și szücs, șustăr și suster, temeteu și temető, oblon și oblany, beteg și beteg, corhaz și kórház, mai și máj, poiată și paĵta* și multe altele se evocă reciproc.

Numai rareori se întîmplă ca în conștiința vorbitorului să se producă o inhibiție completă tocmai datorită asemănării prea mari între termenii¹¹. Astfel unii informatori români n-au putut transpune în ungu-rește cuvinte și expresii ca *poiănă, se stinge* (varul), *boală lipicioasă, fluierul piciorului, crăcăit, căpălim* etc., deși le-ar fi fost ușor să le „traducă” prin *pojána, megoltják, ragályos betegség, sípcsont, krákáj, kapáunk* etc. Unii informatori maghiari „nu cunosc” corespondentele cuvintelor *kamara, jászol, veder, vakablak, telitalpú, tyűkszem, máj, szabó, zszindely* etc., deși în graiul românesc circulă *cămară, iesle, vadră, fereastră oarbă, talpă plină, ochi de găină, mai, sabău, jindilă* etc.

Caracterul sistematic al limbii acționează și în procesul pătrunderii termenilor literari. Perechile de cuvinte, formate dintr-un termen regional și unul literar, alcătuiesc cite un microsistem care, în conștiința vorbitorului bilingv, se leagă de un microsistem corespunzător din cealaltă limbă. Cînd într-una din perechi se impune termenul literar, potrivit „formei interne” se impune și „dincolo” termenul literar: *gravidă ~ groasă ~ vastag ~ állapotos, spital ~ corhaz — ispitáj ~ kórház, pantofar ~ șustăr — suster ~ cipész, perdea ~ firhong — firhang ~ függöny* etc.

Cînd între termenii componenți ai unei perechi de cuvinte se produce o diferențiere semantică, ea se produce și în cealaltă pereche: *pieptar „de piele” ~ laibăr „de postav” — mellrevaló ~ lájbi* (chiar

¹¹ Despre acest fenomen vorbește și Fl. Dimitrescu în SCL XI (1960), p. 473 și C. Poghirc, în „Probleme de lingvistică generală”, vol. IV, 1962, p. 168.

mellény), *ogradă* „la casele țărănești” ~ *curte*, „la școală” — *telek* ~ ~ *udvar*.

Cînd celor doi termeni dintr-o pereche le corespunde în cealaltă limbă un singur termen, este preferat acela care prezintă mai multă asemănare cu termenul din limba maternă. Dintre *căuaci* și *fierar* este preferat *căuaci*, pentru că graiul maghiar nu-l are decît pe *kovács*. Dintre *téfel*, *tészin* și *hab* „varietăți de smîntînă” români preferă pe *téfel* care, putînd fi folosit și în maghiară ca termen generic, corespunde mai bine lui *smîntînă* din graiul românesc.

În menținerea unui împrumut sau a unui calc, un factor important îl constituie valoarea stilistică: expresivitatea¹², plasticitatea, claritatea, forma internă transparentă. Unele împrumuturi și calcuri iau naștere tocmai pentru valoarea lor expresivă și ele sînt preferate termenilor literari. La menținerea lor contribuie și faptul că în cealaltă limbă ele sînt unicele forme uzitate.

Expresivitatea calcurilor¹³ este și mai evidentă: *puicul mesei*, *colacul genunchiului*, *ochi orb*, *ochi de găină* etc. pe de o parte, *vastagasszony*, *virág a fülnek*, *lábna* a *tojása*, *farka* etc. pe de alta, au o plasticitate mult mai mare decît termenii literari corespunzători. Cu cît bilingvismul este mai activ, cu atît sînt mai „gustate” asemenea cuvinte și expresii, deci au mai multe șanse de a supraviețui influenței limbii literare.

Nu numai bilingvismul are efect asupra forței de pătrundere și de răspîndire a limbii literare, ci și aceasta din urmă produce, pe zi ce trece, modificări în calitatea și caracterul bilingvismului.

Cîtă vreme în cele două graiuri se folosesc două variante ale aceluiași cuvînt, ele se evocă reciproc și contribuie la menținerea bilingvismului popular. O dată însă cu apariția unui cuvînt literar, dispăre această posibilitate. Încet dar sigur, bilingvismul popular dispăre. Dar bilingvismul ca atare este o necesitate vitală pentru locuitorii unei comune cu populație mixtă. Bilingvismul românilor se reduce la un bilingvism pasiv¹⁴, dar se menține ca atare, iar cel al maghiarilor prezintă tot mai multe caracteristici ale bilingvismului cult.

¹² Cf. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 61—62; H. Paul, *op. cit.*, p. 340.

¹³ Despre calcuri și forma internă, vezi R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, Buc., 1961, p. 79—84, 138—140; L. A. Bulahovski, *Vvedenie v jazikoznanie*, partea a II-a, Moscova, 1954, p. 117—118, 121—123; Th. Capitan, *op. cit.*, p. 58—68; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 104; Al. Graur, *op. cit.*, p. 160—196; I. Rizescu, *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, Buc., 1958; E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Buc., 1958, anexa II; I. Ștefan, *Calcul lingvistic*, în „Limba română” XII (1963), nr. 4, p. 342 și urm.

¹⁴ Termenii *bilingvism popular*, *bilingvism cult*, *bilingvism pasiv*, *bilingvism parțial*, *bilingvism total* se găsesc răspîndiți în lucrările lui Sulán Béla, *art. cit.*, p. 254, 257; K. H. Schönfelder, *op. cit.*, p. 43—44; H. Paul, *op. cit.*, p. 338; A. Sauvageot, *Le bilinguisme chez les hommes cultivés*, în „Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris”, vol. II (1934).

ВЛИЯНИЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА НА ЛЕКСИКУ ОДНОГО ГОВОРА В УСЛОВИЯХ ДВУЯЗЫЧИЯ

(Резюме)

Изучая процесс проникновения румынского и венгерского литературных языков в говоры двуязычной местности, автор анализирует факторы, которые, в условиях двуязычия, тормозят или облегчают этот процесс. Установлено, что в результате многовекового сожительства в обоих говорах появилось значительное количество общих лексических элементов (взаимные заимствования и кальки), однако в момент интенсивного влияния литературных языков останавливается процесс интерференции между говорами. Под воздействием литературных языков образовались пары слов синонимов. В отличие от одноязычных областей, где устранение более старого термина не встречает никакого более серьезного препятствия, в двуязычных зонах распространение литературного термина наталкивается на много сопротивлений, которые относятся прежде всего к фактору сообщения между разными населенными пунктами и поколениями. Если полное двуязычие не является обычно тормозом по пути к укоренению литературного термина, то неполное двуязычие является фактором сохранения регионализмов, так как именно они представляют собой ключевые слова, обеспечивающие понимание между двумя собеседниками, из которых каждый знает лишь частично говор своего собеседника (и тем менее литературный язык). Если двуязычие изменяет эффекты проникновения литературного языка, то и литературный язык вызывает изменения в интенсивности и характере двуязычия. Двуязычие румын сводится к пассивному двуязычию, а народный билингвизм венгров получает всё большее число характеристик книжного билингвизма.

L'INFLUENCE DE LA LANGUE LITTÉRAIRE SUR LE LEXIQUE D'UN PARLER LOCAL DANS LES CONDITIONS DU BILINGUISME

(Résumé)

Etudiant le processus de compénétration des langues littéraires roumaine et hongroise dans les parlers d'une localité bilingue, l'auteur analyse les facteurs qui, dans les conditions du bilinguisme, inhibent ou facilitent ce processus. On constate qu'à la suite d'une cohabitation multiséculaire ont fait leur apparition dans les deux parlers un nombre important d'éléments lexicaux communs (emprunts et calques réciproques), mais qu'au moment où s'exerce l'influence massive des langues littéraires, le processus d'interférence entre parlers prend fin. Sous l'influence des langues littéraires il s'est formé des couples de mots synonymes. A la différence des régions unilingues, où l'élimination du terme plus ancien ne rencontre pas d'obstacles trop sérieux, dans les zones bilingues la diffusion du terme littéraire se heurte à de nombreuses barrières, qui tiennent avant tout au facteur communication entre populations et générations différentes. Si, en règle générale, le bilinguisme ne constitue pas un obstacle à l'établissement du terme littéraire, le bilinguisme incomplet est un facteur de conservation des régionalismes, car ceux-ci sont précisément les mots-clés qui assurent la compréhension entre deux locuteurs dont chacun ne connaît que partiellement le parler de l'autre (et moins encore la langue littéraire).

Si le bilinguisme modifie les effets de pénétration de la langue littéraire, la langue littéraire provoque de son côté des modifications dans l'intensité et le caractère du bilinguisme. Le bilinguisme des Roumains se réduit à un bilinguisme passif, alors que le bilinguisme populaire des Hongrois reçoit toujours davantage de caractéristiques du bilinguisme cultivé.

TERMINOLOGIA DIVERSELOR OCUPAȚII ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU (II)

de

ȘTEFANIA POP-LELESCU

4. *Termeni de apicultură.* În domeniul apiculturii remarcăm la Sadoveanu aceeași profundă cunoaștere a limbii noastre, avînd prioritate și aici lexicul popular, Prisăcarii din opera lui Sadoveanu sînt oameni de la țară, care se servesc în cadrul acestei îndeletniciri de procedee vechi. Nu lipsesc însă nici termenii legați de o tehnică mai nouă.

Dintre cele două sinonime *stupină* și *prisacă*, folosite în limba română pentru denumirea locului unde sînt îngrijite albinele, Sadoveanu dă preferință moldovenescului *prisacă*, atît în lucrările din mediul rural moldovenesc (majoritatea), cît și în celelalte. *Prisacă* O,3, p. 658; O,4, p. 149, 298; O,6, p. 543; O,8, p. 27; O,9, p. 558; O,18, p. 50, 159, 271 și 624), *prisăcar*¹ (O,10, p. 42; O,13, p. 381 și 623—624; O,15, p. 280), *prisăcărie* (O,9, p. 556, 558; O,18, p. 624) sînt printre moldovenismele folosite consecvent de Sadoveanu în operele sale, deși nu lipsește nici echivalentul *stupină* (O,18, p. 623). La fel, *știubei*² (O,3, p. 568; O,4, p. 149, 297, 299; O,6, p. 130, 543, O,8, p. 27; O,9, p. 555, 558; O,13, p. 381; O,15, p. 280) concurează — după cum se vede — termenul *stup* (O,9, p. 553, 555; O,13, p. 347; O,15, p. 280). Stupii rudimentari, construiți din trunchiuri scobite, sînt numiți *buduroaie*³ (O,4, p. 299; O,18, p. 269, 271).

Un cuvînt care ne reține atenția este *temnic* (adăpost primitiv al stupilor, construit în pămînt) al cărui sens este sugerat de ansamblul lexical al citatului următor: „În marginea satului, am și casă... Iarna

¹ Vezi ALR, I, H 265, *Stupină* și H 266 *Stupar*. Termenul *prisacă* formează o arie compactă în Moldova. La fel, aceeași răspîndire o are *prisăcar* de pe harta *Stupar*.

² Vezi *ibid.*, H 264, *Știubei*. În Moldova este răspîndit termenul *știubei*; *stup* este mai frecvent în sudul țării.

³ Pe aceeași hartă, termenul *buduroaie* apare numai în punctul 784 (Muntenia).

mă trag acolo... cu tot cu muște... Este și pentru ele *temnic*" (O,4, p. 243).

În Moldova stupii care nu roiesc se numesc *buhai*⁴, așa cum aflăm din următorul citat: „Nu putuseră *prisăcării* să reteze a doua oară fagurii matcilor neroite, cărora ei le zic «buhai»" (O,13, p. 347). Pe lângă termenul bine cunoscut *roi* (O,9, p. 556; O,13, p. 381, O,18, p. 273), întâlnim la Sadoveanu și un altul, special: *paroi* (O,13, p. 347), care înseamnă un roi nou provenit din altul mai vechi.

Roiul nou este prins cu un stup mic, portativ, folosit în acest scop, numit popular *roiniță*. Termenul mai are un omonim cu înțeles de: plantă aromatică, mult căutată de albine, dar din citatul următor reiese mai degrabă primul sens: „aștepta sub umbra unui măr să iasă un roi întârziat și-și gătise fumul și frunzele de mătăciune și *roinița* ca să-l împreuneze cu alt întârziat" (O,18, p. 273).

M. Sadoveanu știe că nu se adresează specialiștilor. Iată cât de artistic este explicat sensul termenului *urdiniș*: „Urmărea grămădirea de la *urdiniș*, zborul de glonte al insectelor care plecau și sosirea sigură a adunătoarelor, — căderea lor lină cu încărcăturile grele de *păstură*"⁵ (O,9, p. 553). Cele câteva cuvinte: plecarea și sosirea adunătoarelor, ne fac să înțelegem că *urdinișul* este intrarea prin care se strecoară albinele în stup.

Alveola în care se găsește matca e numită de *prisăcării* moldoveni *botcă*⁶: „Cerceta fagurii de trîntori și de *botci*" (O,4, p. 297).

Pe lângă lexicul popular, întâlnim termeni noi din domeniul apiculturii moderne legați de dezvoltarea acestei bogate îndeletniciri, cum sînt: *apicultor*, *extractor*, *faguri artificiali*, stup *Dadant* și stup *Dadant-Blatt* (O,15, p. 280).

Vorbind de albinăritul transhumant, în bălți, cu stupi de tip modern, Sadoveanu observă cu mîndrie că: „Prisăcării din aceste locuri (e vorba de Delta Dunării) de mult obișnuiau să facă albinărie transhumantă, purtînd pe ceamuri, știubeiele de la floarea de salcie la salcîm, apoi la dumbrăvile de tei, apoi la florile tîrzii ale bălților, au obținut totdeauna «măci grase», dar cînd au aplicat albinăritul științific, cu stupi sistematici și cu toată aparatura necesară sistemului, au ajuns «schimbînd pășunea» la rezultatele care lasă în urmă recordurile de care vorbeam mai sus" (O,15, p. 280). M. Sadoveanu îmbină astfel într-un tot armonios tradiția și experiența albinăritului transhumant din trecut cu metodele apiculturii moderne.

5. Termeni păstorești. Datorită unei cunoașteri aprofundate a termenilor păstorești, această străveche îndeletnicire a poporului nostru e reprezentată în opera lui Mihail Sadoveanu printr-o bogată terminologie.

⁴ Cf. CADE. La fel, ALR, I, H 268, *Stup fără matcă*, atestă cuvîntul *buhai* în 537 (Moldova).

⁵ *Păstură* este o materie cleioasă folosită de albine pentru a astupa crăpăturile știubeilor sau ca hrană iarna (cf. DLRM).

⁶ Cf. DA, t. I. partea I, Buc., 1913.

Întîlnim alături de *cioban*, termen cu o circulație mai mare, (O,6, p. 590; O,6, p. 111; O,17, p. 506; O,18, p. 499) cuvîntul *păstor* (O,18, p. 499), precum și alți termeni cu nuanțe semantice diferite, dar care pot fi cuprinși în aceeași sferă. Așa sînt: *oier* (O,9, p. 16; O,14, p. 481; O,18, p. 570), *crescător de oi* (O,12, p. 417) și *mocan*. „Un *baci* vechi” din *Aventură în lunca Dunării*, care „se călăuzea de o sintaxă nescrisă, din timpul pribegiei și păstoriei norodului de la Carpați” (O,18, p. 487), pomeneste despre „turmele *mocanilor*” transilvăneni (O,18, p. 572). Reținem cuvîntul *mocan*⁷, păstrat încă în regiunea unde baciul din *Aventură în Lunca Dunării* își deapănă amintirile.

În unele părți, observă Sadoveanu, stîmile sînt conduse de femei: „Pe acel grui în fund, stau stîmile șugăgenilor, unde sînt stăpîne niște *băcițe* aprige” (O,16, p. 342).

Alături de *stîină* (O,9, p. 16, 17; O,14, p. 481), întîlnim cuvîntul *cîșlă* folosit în Moldova⁸ (O,16, p. 22; O,18, p. 556) și derivatul acestuia *cîșlărie* (O,3, p. 493, 569, 570).

Găsim și termeni legați de îndeletnicirile ciobanilor de la stîină: „*berbecarul*⁹ adusesse mai devreme berbecii după porunca ce i se dăduse” (O,16, p. 117); *mînzărarul* aduce „mînzările ca să le vîre la strunguri” (O,16, p. 29), *scutarul*, „administrează stîina”, el „ține *răbușul*” (O,16, p. 117; O,17, p. 406; O,18, p. 499, 570), iar *strungărașul*¹⁰ mîină oile la strungă (O,4, p. 168; O,9, p. 17, 18, 19). Reținem diminutivul *strungăraș* folosit de Sadoveanu pentru *strungar* fie pentru a evita un omonim, fie că această muncă e practică în general de ciobanii mai tineri.

Nu scapă atenției lui Sadoveanu termenii vechi, păstrați în limbajul păstoresc, cum sînt: *cîrlană* (sau *cîrlan*, miel care a încetat să mai sugă, O,18, p. 573), *mioară* (oaie tînără de un an, O,6, p. 155) și *noatină*¹¹ (sau *noaten*, miel de la înțărcat pînă la 2 ani; O,6, p. 590). Sensul cuvîntului *cîrlană* este precizat prin următoarea explicație: „Aflați că oile noastre care sînt acum pe cale și cîte mai avem, poartă un semn anumit, pe care îl punem fiecăreia, la tunsoarea întîia, după care tunsoare noi le spunem *cîrlane*!” (O,18, p. 573).

În limbajul păstorilor, *mînzări* sînt numite oile cu lapte, așa cum se înțelege de altfel din citatul anterior (O,16, p. 29).

În vorbirea ciobanului din *Aventură în Lunca Dunării* apare cuvîntul *ciopor*¹² (grup de oi mai mic decît turma), termen care se pare că

⁷ Vezi ALR, II, H 394, *Cioban*. Cuvîntul *cioban* alcătuieste în Moldova și sud-estul țării o arie compactă; *păstori*, *șobán* s-a răspuns în 228, iar *mocanu* în 723.

⁸ Cf. CADE.

⁹ „Cioban care păzește berbecii”, Cf. DA, t. I, partea I, Buc., 1913.

¹⁰ În ALR, II, H 397, *Strungar* (la oi) nu apare formă diminutivală.

¹¹ Vezi *ibid.*, H 387, *Noatenă*. Pe această hartă întîlnim cei trei termeni folosiți de Sadoveanu în opera sa, avînd aceeași semnificație de mielă de un an. Cuvîntul *cîrlană* este răspîdit în Moldova, Dobrogea și în multe puncte din Transilvania, *noatină*, mai compact în Banat, iar *mioară*, sporadic.

¹² Termenul *ciopor* este răspîdit în Banat și sporadic în diferite puncte din

l-a adus cu el din părțile Transilvaniei de unde era originar. „La Șipote a fost cuprins și *cioporul* meu între turmele care treceau” (O,18, p. 572).

Tendința de claritate, atât de caracteristică frazei lui Sadoveanu, se vedește și acolo unde folosește termenii *cață* și *răbuș*: „Cristea a apucat *cața*¹³ și s-a aruncat pe căluș fără șa. I-a ajuns și i-a întors [e vorba de berbeci] apucându-i de lână cu prăjina cu *cîrlig* de fier” (O,18, p. 577). Echivalentul *cîrlig* explică moldovenescul *cață*; la fel înțelegem din text ce este *răbușul* (varianta lui răboj): „Socotelile acestea le fac pe *răbuș*, adică tot pe o bucată de lemn” (O,9, p. 17); O,10, p. 541). O unealtă necesară ciobanilor, după cum spune Sadoveanu, e „*briceagul cu stricnele*”, cuțit cu o lamă specială, numită *stricnea*. (Sadoveanu folosește forma de plural; O,8, p. 7, 9; O,17, p. 376).

Printre „sculele *meșeșugului brinzei*”, cum se exprimă autorul (O,18, p. 568), întâlnim termeni cunoscuți, în general, care denumesc diferite vase de lemn sau de metal folosite de ciobani în această îndeletnicire.

Un termen care ne reține atenția este *închegătoarea*¹⁴ (vasul în care ciobanii încheagă laptele), cuvânt foarte puțin răspândit (O,16, p. 201, 203). Nu lipsesc *comarnicele*, polițele speciale pentru zvîntat cașul (O,18, p. 568) și nici *bărbințele*¹⁵, termen mai puțin cunoscut, precizat în text: „să aducă pe iarnă de la stîna o *bărbință* de brînză” (O,16, p. 360).

Dintre preparatele speciale păstorești Sadoveanu nu uită să amintească termenii *jintiță*¹⁶ (O,16, p. 27) și *balmoș* (în text varianta *balmuș* O,16, p. 27).

O explicație deosebită acordă Sadoveanu termenului *un lapte*, formă păstrată în limbajul păstoresc cu un sens special, pe care îl desprindem din următorul citat: „Ficcare tovarăș are *un lapte*¹⁷ al întregului buluc de mînzări într-o anumită zi, și-i vine rîndul mai des ori mai rar după cîte mulgătoare are în tovarășie”. (O,16, p. 116.)

Din străvechea îndeletnicire păstorească nu lipsesc cei doi termeni speciali *iernatic*: „Mînam turmele la vale cătră *iernatic*” (O,18, p. 570; O,16, p. 122) și *văratice*: „Într-un cotlon al văii care se deschidea, se afla stîna unor oieri străini, veniți la *văratice* dintr-alte păduri și de pe alte albi de ape” (O,9, p. 16).

Oltenia și Transilvania. Apare pe harta *Botei* (ALR, II, H 390).

¹³ Vezi *ibid.*, H 395, *cață*. S-a răspuns *cață* în Moldova, sporadic în: 723, 784, 833, iar *cîrlig* aproape peste tot.

¹⁴ Apare pe hartă *Putină* (vezi *ibid.*, H 414). La întrebarea: „Cum îi ziceți vasului în care se încheagă laptele?” s-a răspuns *în kegătuări* în 605 (Moldova) și *čubăr, inkie-găturare* în 182 (Transilvania).

¹⁵ Vezi *ibid.*, H 423, *Răspuns la întrebarea: în ce se păstrează brînză*. *Bărbință* este mai compact în nord-vestul țării și sporadic în Transilvania. Se zice *burduf* în 130, 172, 182, 192, 784.

¹⁶ Cuvînt cunoscut și răspândit pretutindeni după cum indică harta *Jintiță* (Vezi *ibid.*, H 418).

¹⁷ Vezi *ibid.*, H 424, *Un lapte*. Precedat de *un*, cuvîntul apare în diferite puncte: 414, 514, 551 (Moldova), 192, 574 (Transilvania), 769, 791, 876 (Oltenia—Muntenia) și 47 (Banat).

6. Termeni referitori la agricultură. Din cadrul terminologiei agricole desprindem în primul rînd termeni care, deși nu sînt propriu-zis agricoli, privesc îndeaproape felul de trai și de muncă al țărănimii noastre din trecut. Scriitor realist, Sadoveanu încadrează aceste cuvinte în fraze care reproduc aspecte ale muncii țărănilor noștri asuprași (în general din Moldova). Astfel găsim explicația cuvîntului *boieresc*: „Era pe vremea *boierescului*. Pentru ca să aibă pămînt de hrană, oamenii satelor munceau crîncen pe moșii după bunul plac al stăpînilor”. (O,6, p. 308). Tot aici am putea încadra și cuvîntul *răzeș*, folosit în Moldova pe timpul orînduirii feudale. Răzeși erau țărani liberi, însă în realitate nici ei nu aveau o situație privilegiată. Atît boierii, cît și „stareții de demult au călcat fără milă moșiile *răzeșilor* de prin prejur” (O,6, p. 345).

Pentru cei care se îndeletniceau cu muncile agricole, întîlnim cuvinte cunoscute, textul însă redă elocvent aceleași stări existente mai de mult la noi. Iată de pildă, în ce ambianță se încadrează cuvîntul *plugar*: „Dintr-o lumină slabă a depărtării și-a trecutului ca-n cercul negru al unei ochiane, abia se deslușea silueta unui plugar necăjit, încovoiat adînc asupra plugului de lemn” (O,6, p. 351).

În fraze la fel de evocatoare găsim construcția *muncitor de pămînt*¹⁸: „Țara era în flăcări, mii și mii de *muncitori de pămînt* agitau brațele ca niște ghiare și cereau cu glasuri răgușite și amenințătoare o dreptate nedeslușită, ori urlau o răzbunare întunecată” (O,6, p. 203).

Pălmaș se numea țăranul care își cîștiga existența muncind pămîntul altora. Semnificația cuvîntului o aflăm din text: „Cu toate acestea, tovarășe Iova Ileni, ai săvîrșit în viața dumitale o ispravă mai mare decît toate, căci fiind *pălmaș* țăran ai răzbit la învățătură și la școli” (O,17, p. 583).

De la acțiunile agricole: *a vîntura* și *a ciurui* (O,5, p. 363), Sadoveanu formează termeni de agent: „*vînturătorii* și *ciurarii* lucrau în hambar” (O,14, p. 167).

Tot aici mai putem aminti cuvîntul *jitar*, termen atribuit celui care era angajat să păzească semănăturile.

Pentru denumirea unor acțiuni desfășurate în cadrul muncilor agricole, întîlnim termeni bine cunoscuți. Mai puțin uzual este însă *a boroni*, pentru *a grăpa*: „*Boroneam*¹⁹ pentru mazăre” (O,18, p. 585).

Grămezile de grîu sau de paie sînt numite prin Moldova *girezi* (O,8, p. 35 vezi și *gireadă*²⁰ în O,12, p. 459), iar mănunchiurile de fîn cosit, rămase pe cîmp se numesc *polog*²¹. Cuvîntul apare în vorbirea

¹⁸ Vezi ALR, I, H 14, *Plugar*. Numai în cîteva puncte dispersate teritorial 27, 284, 514 se zice *muncitor de pămînt*.

¹⁹ Vezi *ibid.*, H 34, *Boroni*. Termenul este răspîdit în Moldova și în unele puncte din sud-estul țării.

²⁰ Se spune *gireadă* în Moldova și în majoritatea punctelor din Transilvania. (Vezi *ibid.*, H 66, *Șiră de grîu*.)

²¹ Vezi *ibid.*, H 54, *Polog*. Se zice *polog* în Moldova, în cîteva puncte din sud-estul țării și la fel în Banat.

unui moldovean: „fînul în *polog*” e „strîns în *căpiți*” (i pentru e, plural cu fonetism moldovenesc; O,5, p. 475). Căpițele de fîn sînt ridicate pe niște prăjini numite *prepelege*: „ne traserăm la coliba de fîn ridicată pe cîteva *prepelege*” (O,5, p. 475). Dintre uneltele agricole reținem *jăpoaiele* pentru întors fînul (O,9, p. 128) și *vîrfarul*²², explicat printr-un termen apropiat ca sens: „Am nevoie de un țăpoi de cele lungi pentru vîrfuri, un *vîrfar*” (O,3, p. 136).

În sfera termenilor agricoli întîlnim două forme rare de plural: *griie* și *oarze*²³ în citatele de mai jos: „Își călăuzi din hățuri calul pe lîngă *griie* în care începuse secera” (O,12, p. 455) și „Cositorii din finațuri ori din *oarze*” (O,16, p. 413), avînd ambele sensul de *holde* (de grîu sau orz).

Produsele agricole sînt păstrate în *coșere* (O,5, p. 363 și O,12, p. 597, adăpost pentru cereale, cu pereții din împelitori de nuiele), dar „recolta”, așa cum se exprimă un personaj de-al lui Sadoveanu, este așezată în *hambare* (O,12, p. 463).

Elementele lexicale de care ne vom ocupa în continuare privesc unele meșteșuguri care nu sînt legate de o tehnică superioară. Majoritatea sînt termeni populari cunoscuți cititorilor, reprezentînd forme simple de meserii practicate de țărani noștri, prezenți cu uneltele meseriei lor în opera lui Sadoveanu. Și aici, ca în cadrul celorlalte activități, întîlnim elemente de vocabular specifice timpului și mediului în care prind viață eroii lui Sadoveanu.

7. Meșteșugul lemnăritului. Începem *lemnăritul* cu *meșteșugul rotăriei* (O,16, p. 391). Dintre uneltele și obiectele necesare *rotarului* (O,9, p. 390) întîlnim în citatul de mai jos următorii termeni: „Moș Sava era rotar; sta la *cobîla* și lucra cu *tesla* ori cu *cușitoaia* meșterind *schife* și *ciolane* de roate” (O,8, p. 390).

Ciolan denumește regional obada roții.

Cobîla (vezi și O,7, p. 470; O,9, p. 369; O,17, p. 390), regionalism moldovenesc, numește scaunul pe care rotarul așază roțile în timpul lucrului.

Cușitoaia, folosită și în alte meserii, este formată dintr-o lamă ascuțită de oțel, cu două mînere la capete.

Schița trebuie să fie *spița* roții, cu fonetism moldovenesc.

Tesla (vezi și O,8, p. 393; O,9, p. 369; O,12, p. 514; O,17, p. 390) este o unealtă cu tășul lat și curbat, folosită de rotari.

Printre eroii lui Sadoveanu întîlnim și *meșteri lemnari*, țărani, cum ne spune autorul: „S-a înfățișat la vecinul meu un *meșter lemnar*, un țăran dintr-un sat de-aproape” (O,5, p. 243).

²² Vezi *ibid.*, H 65, *Furcoi*. Se întîlnesc ambii termeni folosiți de Sadoveanu: *țăpoi* în majoritatea punctelor din Moldova, în 682 (Dobrogea și 762, 784 (Muntenia), dar *vîrfar* numai în Moldova: (520, 531).

²³ După ALR, punctele cartografice unde s-a răspuns *griie* și *oarze* pentru *holde* sînt rare și dispersate: 520, 605 (Moldova), 683 (Dobrogea) 260 (în nord) și 899 (în sudul țării). (Vezi *ibid.*, H 39, *Holde*.)

Pentru *tîmplar* (O,16, p. 376) Sadoveanu preferă termenul *stoler* (O,4, p. 330; O,5, p. 235, 245, 249; O,12, p. 513), frecvent în Moldova și derivatul acestuia *stolerie* (O,5, p. 249).

Bun cunoscător al particularităților lexicale existente și în alte regiuni decît în Moldova, Sadoveanu folosește uneori, pentru nota lor specifică locală, astfel de termeni: „Avem aici, la Frumoasa niște meșteri tîmplari, pe care nu-i întîlnești oriunde. Doi din ei sînt moți: Furdui și Sicoe, meșteri «măsari»²⁴, cum se spune la Cîmpeni”. Sensul și localizarea termenului sînt precizate în textul reprodus.

Printre țărani se află și meșteri *dulgheri* (O,12, p. 506), pricepuți în construirea caselor de lemn. Iată cum descrie Sadoveanu modul în care se construiește o casă: „Dacă te miri am să-ți spun că după ce-a clădit *scheletul de lemn* pe *temelie* și după ce s-a așezat *haizașul* și s-a făcut *lipitura*, Ghiță mi-a clădit *hogeagurile* cele cu fumuri groase din planul lui; după ce le-a *tencuit* cu îngrijire a început cu oamenii lui vopsitul lemnăriei... Acuma, *sufiturile* din var și *năsip* tot el le face” (O,5, p. 246).

Alături de termeni general cunoscuți ca *temelie* sau *a tencui*, citatul prezintă cîteva moldovenisme cum sînt: *a bîrnui*²⁵ (a așeza bîrnele pentru a alcătui pereții), *haizaș*²⁶ (acoperiș, cuvînt întîlnit și în Ardeal) și *hogeag*²⁷ (horn), acesta fiind ușor înțeles prin precizarea indicată de autor „cu fumuri groase”; *lipitură* înseamnă, în acest meșteșug, îmbinarea unor piese prin diferite procedee.

În citat se află și două neologisme: *scheletul* (de lemn) și *sufiturile* (ornamentele care împodobesc o clădire).

Cuvintele care denumesc uneltele folosite în aceste meserii sînt nume ale unor obiecte de uz comun, dar nu lipsesc nici termeni de unelte speciale ca *gealăul*²⁸ (rindea pentru piesele mari; O,16, p. 379) și *mistria* (lopățica pentru tencuit, O,10, p. 84).

8. Meșteșugul morăritului. Pentru terminologia folosită în „meșteșugul morilor de apă” (O,5, p. 248), aflăm la Sadoveanu o serie de termeni speciali care nu știrbesc însă cu nimic frumusețea artistică a exprimării: „Atunci ridică și *stavilele* de la *lăptoc*. Apa, pînă atunci liniștită, deodată se întindea, se repezea sclipind întunecos în *moară* și dădea, șiroind, o izbitură mare în *spetezele* roților. Butucii scîrțiau și se urneau, pe cînd apele dădeau năvală. *Fusurile* prindeau a se răsuci, rîșnițele hîrțiau și grăunțele de păpușoi se revărsau ca o apă pe gurile *coșurilor*. Oamenii aprindeau focul în moara afumată și se

²⁴ Vezi ALR, II, H 551, *Tîmplar*. După cum indică harta, termenul *stoler* este răspîndit în Moldova. Tot pe această hartă întîlnim cuvîntul *măsar* în cîteva puncte din Transilvania.

²⁵ Cf. CADE.

²⁶ Vezi ALR, Partea II, vol. 1940, H 230, *Acoperiș de stuf*. Reținem numai răspunsul dat pentru *acoperiș*: *hăzăș* în 213 (Transilvania) și *haițășu* în 551 (Moldova).

²⁷ În ALR se află ca derivat *hogeagar*, răspîndit în Moldova (vezi ALR, II, H 508, *Hornar*).

²⁸ Vezi *ibid.*, H 570, *Gealău de tras doage*. După cum indică harta, *gealău* pare să fie un cuvînt destul de răspîndit.

ășezau împrejur, pe cînd apa se învoldura vîjiind la roțile de-afară și pe cînd înlăuntru *hadaragul* toca regulat în *teică*, tac-tac, tac-tac" (O,1, p. 567—568).

Stavila reglează, manual sau mecanic, nivelul apelor închise în *lăptoc*, termen folosit în Moldova pentru jgheabul de scînduri prin care trece apa la moară, punînd roata în mișcare (vezi și O,1, p. 231; O,3, p. 92, 285). Sadoveanu folosește în altă parte, aproape cu același sens, termenul *jgheab*²⁹: „Apa venea din pîrâu pe un *jgheab* negru de scînduri" (O,8, p. 555). Mai putem aminti aici termenul *irugă* (O,14, p. 558), care înseamnă canalul pe unde se abate apa de la moară.

Din citatul anterior, mai reținem *spetezele* (cuvînt întilnit și în O,3, p. 95—96 și O,7, p. 636; O,8, p. 555), denumind stinghiile care unesc obezile de la roata morii de apă, *butucul*, partea centrală a roții în care sînt înfipte spițele și *fusurile*, capetele osiei care „se răsucesc”.

Hadaragul (în loc de *hădărag*, cu *a* pentru *ă*, fonetism caracteristic moldovenesc) este bățul care lovește „regulat în teică”, adică în cutia în care cad grăunțele din coșul morii.

Rîșnițele morilor de apă (vezi și O,3, p. 91; O,18, p. 160) sînt formate din două discuri mari de piatră cărora, ca să macine, morarul le face zimți, bătîndu-le cu ciocanul, acțiune numită *a fereca pietrele* (O,5, p. 249).

Lexicul lui M. Sadoveanu reflectă și în acest domeniu realități pe care le-a văzut și le-a cunoscut. Astfel mai aflăm de „nenumăratele *mori de vînt* care-și învîrteau pe deal deasupra Tulcei, aripele uriașe în umbra înserării...” (O,6, p. 107).

9. Meșteșugul fierăritului. Deși arhaic, cuvîntul *faur* apare la Sadoveanu atît în lucrările cu teme istorice, cît și în cele recente (O,12, p. 437; O,18, p.109, 115), iar uneori îl aflăm alături de *fierar* (O,6, p. 111).

Pentru *atelierul fierarului*, întilnim termenul regional *covălie* (O,4, p. 503, 508; O,18, p. 120), dar și *fierărie*³⁰ (O,1, p. 112). Apropiat ca sens este *potcovărie* (O,4, p. 509), după una din îndeletnicirile principale ale fierarilor de demult „eu îs fierar și potcovar”, spune un personaj al lui Sadoveanu (O,10, p. 584).

În tabloul unei „covălii” sînt înfățișate cîteva unelte cunoscute în general: „Stăpînea încă întunecime de amurg; abia se deslușeau halaturile (uneltele) meșteșugului zvîrlite prin toate colțurile, *foile*, *nicovala*, *barosul*” (O,4, p. 504). Mai puțin cunoscut pare a fi *pleaftură* (variantă a lui *prafură*: O,16, p. 513), denumind unealta care servește fierarilor pentru a stropi fierul prea încins.

10. E c o n o m i a c a s n i c ă. M. Sadoveanu mai surprinde un aspect de activitate, tradiționala industrie casnică, proprie femeilor noastre de la țară, cum ne spune autorul: „Pe cînd partea bărbătească se

²⁹ În ALR, I, H 155, *Scoc*, sînt semnalati atît termenul *lăptoc* (în nordul Moldovei), cît și *jghiab* (în puncte cartografice dispersate).

³⁰ În Moldova sînt folosiți amba termeni: *covălie* și *fierărie* (Cf. ALR, II, H 537, *Atelierul fierarului*).

îndeletnicește cu ale sale, în vremea iernii femeile și fetele țes pînză și scorțuri, împletesc horbote, panere și coșuri" (O,15, p. 276).

Sadoveanu cunoaște cuvinte care denumesc părți ale *stivelor*³¹ (O,5, p. 333; O,7, p. 313), cum se spune în Moldova războiului de țesut, precum și alți termeni aparținînd acestei sfere lexicale. Iată înșiruirea lor în cadrul unui citat: „Casandra, muierea lui Ion Gheorghe, venea acasă la noi ca să ajute mamei la *urzit*, la *nevedit* și la *țesut*. Eram întrebuițat ca greutate la operația ce se numește *învălitul sulului* și de-atuncea știu ce înseamnă *ițe*, *călcători*, *vatale*, *spaț* și *natră*" (O,16, p. 396).

*Călcători*³² se numesc scîndurelele războiului de țesut pe care țesătoreea așază picioarele ca să schimbe ițele. După ALR se pare că e un moldovenism. În ce privește *învălitul sulului*, este vorba de cilindrul războiului de țesut pe care se înfășoară pînza țesută.

Natră este partea urzelii dintre ițe și sulul dinapoi. Mai reținem cuvîntul *nevedi*, variantă a lui *năvedi* (= trecerea firelor urzelii prin ițe și spată), termen răspîndit în Moldova³³. *Spaț* se numește distanța de la sulul dinainte pînă la spată, iar *vatale*³⁴ sînt cele două lemne paralele în care se prinde spata războiului de țesut.

Sadoveanu mai redă unii termeni care privesc unelte folosite în acest meșteșug, dintre care amintim doar *letca* (O,7, p. 315), unealta de depănat firele, așa cum i se spune în Moldova³⁵.

Concluzii. Multilateralitatea domeniilor de activitate, reprezentate cu termenii lor specifici în opera lui Mihail Sadoveanu³⁶, oricît am încerca noi s-o cuprindem, e mult mai vastă și pare inepuizabilă. Diferite alte meserii și ocupații (rurale sau urbane, aparținînd mai ales trecutului), exercitate de oameni apăsăți de greutatea existenței lor, prind viață, ca pe un ecran documentar în opera lui Sadoveanu.

Din materialul lexical prezentat de noi putem desprinde următoarele constatări:

1. Mihail Sadoveanu cunoaște și mînuiește terminologia diverselor ocupații practicate de poporul nostru cu arta literară a unui neîntrecut prozator și — putem spune — cu priceperea unui lingvist. Sînt impresionante interesul și căldura pe care le-a manifestat îndeosebi în redarea

³¹ Vezi *ibid.*, H 470, *Război de țesut*. Termenul *stative* este răspîndit în Moldova și în nordul Transilvaniei.

³² Termenul *călcători* este semnalat pe harta *Iepe (la război)* în Moldova aproape peste tot și sporadic în Transilvania (Vezi ALR, II, H 481).

³³ Cf. CADE.

³⁴ Termenul are o arie mare de răspîndire, cuprinzînd Moldova, estul Transilvaniei, Muntenia și Dobrogea (Vezi *ibid.*, H 475, *Vatale*).

³⁵ *Letcă* este semnalat pe harta *Sucală* (Vezi *ibid.*, H 456) în 514, 520, 531 (Moldova).

³⁶ Vezi Gavril Istrate, *Mihail Sadoveanu maestru al limbii literare*, SCL, VI (1955), p. 315.

termenilor referitori la pescuit și vânătoare, îndeletniciri care se reflectă sub aspectul cel mai variat și mai bogat în opera sa.

2. În urma încercării noastre de a compara unii termeni utilizați de Sadoveanu în opera sa cu hărțile ALR, rezultă că elementele specifice graiului moldovenesc sînt relativ puține, deoarece terminologia aflată în paginile marelui prozator cuprinde cuvinte care denumesc ocupații practicate de întregul nostru popor, cuvinte răspîndite — mai mult sau mai puțin — pe întreg teritoriul țării. Dacă se remarcă o preferință în alegerea termenului moldovenesc, faptul este firesc, deoarece graiul moldovean este în primul rînd graiul natal al lui Sadoveanu și în al doilea rînd, majoritatea temelor sale au ca mediu de desfășurare a acțiunii Moldova.

Astăzi n-am mai putea afirma că elementele regionale *ciobacă, hogoag, lăptoc, letcă, prisacă* (și *prisăcar*), *stative, stoler, știubei* sau *vîrfar* nu sînt literare: „Sadoveanu a dat drepturi de cetate literară multora dintre particularitățile graiului moldovenesc”, după cum just constată Tudor Vianu³⁷.

3. Unii termeni prezintă fonetisme caracteristice regionale (deși nu sînt toate specifice numai Moldovei), dar acestea apar în textul lui Sadoveanu într-o măsură redusă, sînt lipsite de stridentă și semnifică doar apartenența regională a eroilor săi, ca de ex.: *cucoșul* (de la pușcă) pentru *cocoș*, *hadarag* pentru *hădărag*, *undiși* pentru *undițe*, *căpiși* pentru *căpițe*.

4. Pentru redarea atmosferei locale Sadoveanu se servește și de unele elemente care aparțin graiului altor regiuni, cum sînt de ex.: *balmoș, gornic, măsar, mocan*.

5. Alături de termenii populari întîlnim în opera lui Sadoveanu — într-o măsură mai redusă — unele neologisme, de ex.: *apicultură, extractor, pasaj, sezon* etc. și unele cuvinte străine (introduse din necesități de atmosferă, cu o oarecare doză de jargon) ca de ex.: *revir, hochstand* sau pescuitul *à la balance*.

6. În valorificarea terminologiei noastre populare rolul lui Mihail Sadoveanu este covîrșitor. Atent deopotrivă la folosirea artistică a termenilor, cît și la accesibilitatea lor, Sadoveanu a încercat să ni-i facă cunoscuți pe cei mai puțin uzuali, fie printr-o metaforă, ca de ex.: „*tîmleac* — buzdugan al pescarilor”, fie printr-un echivalent sinonimic: „*gornic* adică *pădurar*”. Alteori printr-o descriere mai sumară sau mai amplă a meșteșugului sau obiectului respectiv. Așa aflăm ce sînt: *cața, meredeul, oborocul, opustul, răbușul* etc., precum și modul în care se pescuiesc peștii cu mîna, sau cum se practică albinăritul „transhumant”.

³⁷ Cîteva observații despre limba și arta literară a lui M. Sadoveanu, în „Limba română”, IV (1955), nr. 5, p. 13.

ТЕРМИНОЛОГИЯ РАЗЛИЧНЫХ ЗАНЯТИЙ В ТВОРЧЕСТВЕ МИХАИЛА САДОВЯНУ (Резюме)

Одной из особенностей творчества Михаила Садовяну является углублённое знание терминологии различных занятий нашего народа. Внушительен особый интерес, проявляемый великим прозаиком к воспроизведению терминов, касающихся рыболовства и охоты.

Материал сгруппирован в следующие главы: 1. термины, касающиеся рыболовства, 2. охотничьи термины, 3. терминология лесоводства и сплава леса (разработанная в первой части работы), 4. термины, касающиеся пчеловодства. 5. пастушеские термины. 6. термины, касающиеся сельского хозяйства, 7. термины, касающиеся плотничества, 8. терминология мельничного производства, 9. терминология кузнечного ремесла и 10. терминология кустарной промышленности.

Сравнивая термины, использованные Михаилом Садовяну, с картами ALR (Румынский лингвистический атлас), автор статьи приходит к выводу, что писатель использовал общераспространённую терминологию. Если замечается некоторое предпочтение в выборе молдованского термина, то это естественно, так как молдованский говор является во-первых родным говором Садовяну и, во-вторых, большинство его тем имеет как среду развёртывания действия Молдову. Благодаря искусству великого прозаика можно сказать, что и эти термины стали литературными.

Наряду с народными терминами, являющимися наиболее многочисленными, в творчестве Садовяну появляются в меньшей степени и некоторые неологизмы.

Подавляющее большинство терминов, касающихся различных занятий, особенно термины ограниченного употребления, объяснено писателем в самом тексте, или непосредственно, или посредством синонимов или метафор особого художественного значения. Таким образом чтение его произведений не затруднено изобилием этих терминов.

LA TERMINOLOGIE DES DIVERSES OCCUPATIONS DANS L'OEUVRE DE M. SADOVEANU (Résumé)

La connaissance approfondie de la terminologie des diverses occupations pratiquées par le peuple roumain est une des caractéristiques de l'oeuvre de M. Sadoveanu. Particulièrement impressionnant est l'intérêt que le grand prosateur manifeste dans son oeuvre pour les termes relatifs à la pêche et à la chasse.

Les matériaux ont été groupés dans les chapitres suivants: 1. termes de pêche, 2. termes de chasse, 3. terminologie du flottage et de l'exploitation forestière (traitée dans la première partie de notre travail), 4. termes d'apiculture, 5. terminologie de la vie pastorale, 6. terminologie agricole, 7. travail du bois, 8. meunerie, 9. travail du fer, 10. économie domestique.

En comparant les termes employés par M. Sadoveanu aux cartes de l'ALR, on constate que l'écrivain a utilisé la terminologie généralement répandue. Si l'on observe une préférence pour le terme moldave, la chose est naturelle car, en premier lieu, le parler moldave est celui de Sadoveanu et, en second lieu, la majorité des sujets qu'il traite ont pour milieu où se déroule l'action la Moldavie. On peut dire que c'est grâce à l'art du grand prosateur que ces termes se sont intégrés à la langue littéraire.

Outre les termes d'origine populaire, qui sont les plus nombreux, on relève aussi dans l'oeuvre de Sadoveanu, mais dans une mesure plus restreinte, certains néologismes.

La grande majorité des termes concernant diverses occupations, surtout ceux dont la circulation est plus réduite, sont expliqués par l'auteur lui-même dans le texte de l'ouvrage, soit directement, soit par des synonymes ou des métaphores d'une valeur artistique remarquable. Ainsi, l'abondance de ces termes n'est pas un obstacle à la lecture de ses oeuvres.

DESPRE UNELE LEXEME MIXTE ANGLO-SCANDINAVE ÎN VOCABULARUL LIMBII ENGLEZE

de

MARGARETA QUITTNER

Problema amestecului de limbi care s-a pus pentru întâia oară în secolul trecut, în legătură cu studiul istoric și comparativ al limbilor, suscitând vii discuții și opinii contradictorii mergînd de la negarea categorică a fenomenului pînă la afirmarea caracterului său universal, se află în ultimul timp din nou în atenția cercetării lingvistice¹. Reacția față de limitările unei abordări strict genetice se manifestă aici, ca și în alte domenii, prin deplasarea interesului spre sincronie și, implicit, spre studiul procesului însuși de interacțiune. Noul termen, mai larg, de „contacte între limbi”, care s-a răspîndit mai ales în urma publicării studiului lui U. Weinreich², are în esență același conținut ca și noțiunea de bilingvism („două limbi se pot considera a fi în contact atunci cînd ele sînt folosite alternativ de către aceiași vorbitori”³), dar include atît procesul cît și rezultatele sale și se referă deopotrivă la nivelul vorbirii cît și la cel al limbii.

Dacă rolul hotărîtor al condițiilor social-istorice în care se desfășoară contactele este recunoscut astăzi de majoritatea cercetătorilor, se acordă în genere mai puțină importanță raporturilor ce se stabilesc între structurile unor limbi aflate în contact și influenței acestora asupra modalităților și rezultatelor interacțiunii⁴. Însemnătatea factorului lingvistic a fost totuși semnalată încă de Vendryes⁵, iar mai recent Rozențweig, într-un articol în care încearcă o fundamentare metodologică a teoriei contactelor lingvistice, preconizează aplicarea la studiul lor a metodelor structural-tipologice, „descrierea comparativă atît în planul expresiei cît și în planul conținutului a două (...) limbi, precum

¹ Cf. Acad. E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*. Raport la cel de-al X-lea Congres al Lingviștilor, București, 1967, pentru o amplă trecere în revistă a tuturor aspectelor problemei.

² U. Weinreich, *Languages in Contact*, New-York, 1954.

³ *Ibid.*, § 1.1.

⁴ K. H. Schönfelder, în *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle, 1956, în ierarhizarea factorilor ce determină rezultatele contactelor, le citează în ultimul loc.

⁵ J. Vendryes, *Le Language*, Paris, 1931, p. 318.

și a raporturilor existente între aceste două planuri⁶, în scopul caracterizării depline a relațiilor ce se stabilesc între sistemele în contact.

Perfecționarea metodelor studiului sincron și rezultatele astfel obținute vor contribui, fără îndoială, și la lămurirea unor probleme pe care le ridică istoria limbilor. Îmbinarea celor două puncte de vedere, sincron și diacronic, în vederea elaborării unei teorii generale a contactelor lingvistice, este cu atât mai necesară cu cât ele se deosebesc atât prin problematica cât și prin posibilitățile lor. Studiul sincron, care vizează mai ales nivelul vorbirii, permite să se înțeleagă desfășurarea procesului de interacțiune în diversele sale etape și în deplină cunoștință a factorilor în cauză, lingvistici și extralingvistici; suplinind o lipsă inerentă a abordării istorice, atenția se îndreaptă spre fenomenele ce se petrec în limba în curs de dispariție. Studiul diacronic, care se referă în mod necesar la nivelul limbii, are de a face în primul rând cu rezultatele lingvistice ale contactelor, așa cum se manifestă ele în limba învingătoare, iar divergențele se referă în bună măsură tocmai la felul în care rezultatele trebuie interpretate. O cunoaștere mai aprofundată a procesului, atât pe plan social cât și pe cel psihologic, va permite o apreciere mai nuanțată a fenomenelor cărora le-a dat naștere.

Atitudinea negativă față de posibilitatea amestecului de limbi se datorește mai multor cauze. Este vorba, pe de o parte, de o interpretare adeseori nediferențiată a faptelor de limbă, în conformitate cu care influențe străine de orice natură sînt considerate drept împrumuturi. S-a afirmat apoi că amestecul nu se poate referi decît la sisteme disimilare, de ex. vocabularul de o anumită origine și structură gramaticală de alta, sau amestecul este recunoscut numai pentru compartimentele cele mai organizate ale limbii, sistemul fonetic și sistemul gramatical, cu excluderea completă a faptelor de vocabular care „depinde de influențele ce se exercită asupra civilizației și sînt în bună măsură independente de structura limbii”⁷. În consecință, în vocabular nu se disting de obicei decît fondul autohton de cuvinte și împrumuturile.

Caracterul nesatisfăcător al unor teoretizări se explică prin generalizarea unilaterală a unor fapte apărute în împrejurări ce nu sînt valabile pentru toate cazurile. Ceea ce au pus în evidență cercetările de pînă acum este tocmai marea varietate a modalităților și rezultatelor contactelor lingvistice, iar descrierea și analiza de cît mai multor cazuri concrete rămîne și pe mai departe o sarcină de actualitate a lingvisticii.

*

Studiul lexicului limbii engleze oferă un bun exemplu în ceea ce privește diferitele posibilități de influențare a vocabularului, chiar în cadrul aceleiași limbi, în funcție de complexul variabil al factorilor

⁶ V. I. Rozențweig, *O iazikovih kontaktah*, în „Voprosi iazikoznanja”, nr. 1, 1963, p. 61.

⁷ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Vol. II, Paris, 1936, p. 104.

social-istorici și lingvistici. Alături de împrumuturi cu caracter tehnic-terminologic din numeroase limbi ale globului, ca rezultat al unor relații economice și culturale, cât și al expansiunii coloniale în epoca modernă, și pe lângă înglobarea unui însemnat număr de elemente latine și grecești pe cale savantă, vocabularul englez a fost supus, la intervale relativ scurte, influenței masive a două idiomuri cu care a venit în contact în cursul istoriei sale. Este vorba de dialectele din nordul Franței pe care le vorbeau cuceritorii normanzi ai secolului al XI-lea și de dialectele vechi scandinave, în primul rînd daneza, statornicite în Anglia în secolul al IX-lea, în urma invaziei vikingilor.

În ambele cazuri, contactul dintre engleză și graiul străin prezintă o serie de trăsături comune: el este rezultatul unor cuceriri militare, urmate de stabilirea permanentă a unor populații străine pe teritoriul Angliei și de asimilarea pînă la urmă a acestora. Interacțiunea limbilor s-a produs pe calea unei îndelungate perioade de bilingvism, care s-a încheiat cu abandonarea limbii străine și cu adoptarea de către toată populația a limbii engleze.

Cu toată comunitatea împrejurărilor generale în care s-au produs aceste contacte, rezultatele lor asupra vocabularului limbii engleze se deosebesc, datorită intervenției unor factori suplimentari deosebiți.

Influența francezei, ca limbă a unei pătri dominante ce și-a menținut superioritatea economică, politică și culturală timp de aproape trei secole, se manifestă mai ales printr-o însemnată contribuție cantitativă. În epoca englezei medii, cînd se produce contactul, au fost adoptate peste 10 000 de cuvinte franceze, reprezentînd, în majoritatea lor, împrumuturi cu caracter terminologic, care se încadrează în diverse sfere semantice legate de diferite domenii ale vieții sociale. La acestea se adaugă un număr apreciabil de substantive, adjective și verbe care au apărut ori s-au menținut ca sinonime ale unor cuvinte autohtone, precum și o serie de afixe lexicale preluate din cuvintele împrumutate și devenite productive în limba engleză.

Condițiile în care s-a produs contactul cu idiomurile scandinave se deosebesc, în primul rînd, prin însăși etapa social-istorică, mai timpurie, cât și prin unele împrejurări istorice concrete. Slaba dezvoltare a formelor de organizare politică din acea vreme, precum și faptul că teritoriile ocupate de scandinavi au fost recucerite la mai puțin de un secol după stabilirea lor, n-au permis scandinavilor să se constituie într-o pătură dominantă distinctă. Nivelul de dezvoltare social-economică și culturală a celor două populații fiind aproximativ același, contactul între limbi s-a produs pe plan de egalitate, fără ca vreuna dintre ele să se fi bucurat de un prestigiu deosebit.

Influența scandinavă asupra vocabularului limbii engleze nu se caracterizează atît prin aportul numeric, care e mult redus față de cel al limbii franceze, cât mai ales prin profunda penetrație a elementului scandinav. Împrumuturile tehnice sînt foarte puține la număr — din perioada inițială a contactelor au fost atestate circa 40 de cuvinte de acest fel, înlăturate ulterior în cea mai mare parte de termenii

francezi. Marea majoritate a cuvintelor de origine scandinavă din vocabularul englez se referă la noțiuni ale vieții de toate zilele, fac parte din fondul de bază al vocabularului și au apărut ca sinonime ale unor cuvinte engleze.

În sfișit, ca un rezultat specific al contactelor între engleză și idiomurile scandinave, determinat de asemănarea structurală și materială a celor două limbi îndeaproape înrudite, apar în vocabularul englez și lexeme mixte, care se datoresc contopirii, fie pe planul expresiei, fie pe cel al conținutului, fie pe amîndouă planurile, a prototipurilor autohtone și scandinave. Este vorba, nu de îmbinarea unor teme și afixe de origine diferită, fenomen obișnuit în limba engleză⁸ cît și în alte limbi, ci de cuvinte care, din punct de vedere etimologic, reprezintă deopotrivă sursa engleză și scandinavă.

În conformitate cu concepția tradițională care nu deosebește în vocabular decît fondul autohton și împrumuturile, lexicologia și lexicografia engleză tradițională n-au admis în general existența unor unități mixte și au considerat drept împrumuturi toate cuvintele în care se vedește influența formelor scandinave, neglijînd totodată cazurile în care această influență se manifestă în sensul cuvîntului. A. Baugh⁹ a atras atenția asupra complexității raporturilor ce au existat adeseori între cuvintele engleze și cele scandinave, cît și asupra dificultății de a stabili o etimologie precisă în numeroase cazuri; cu toate acestea, el continuă să prezinte aceeași listă a împrumuturilor scandinave ca și predecesorii săi.

Criteriul mai sus-amintit al stabilirii etimologiei cuvintelor de origine scandinavă, ținînd seamă în primul rînd de aspectul fonetic al cuvîntului, nu este totdeauna consecvent aplicat. W. Skeat¹⁰, nu tratează ca împrumut pe „sister” „soră” (v. e. *sweostor*, *swuster*, prin disimilare *suster* : v. sc. *syster*), deși ca aspect fonetic cuvîntul modern continuă forma scandinavă. Lucrări mai recente, ca *The Oxford Dictionary of English Etymology* (ed. 1966), indică o origine engleză pentru cuvinte considerate mai de mult împrumuturi (de ex. *give*, *egg*), dar în care se vedește totuși influența scandinavă. Analizînd sursele posibile vechi engleze și vechi scandinave¹¹ ale unui număr de cuvinte din vocabularul modern, am constatat că ele se află într-o situație asemănătoare cu cele de mai sus, reprezentînd, ca și acestea, rezultatul interfeței între cele două limbi.

⁸ De ex., *fullil-ment*, *break-age*, *bear-able*, *em-bed*, *en-dear* etc.

⁹ A. Baugh, *A History of the English Language*, New York, 1963, p. 113.

¹⁰ *A Concise Etymological Dictionary of the English Language*, Londra, 1924.

¹¹ Datele privitoare la forma și sensurile cuvintelor discutate se bazează pe următoarele surse: *The Shorter Oxford English Dictionary*, vol. I—II, edit. C. T. Onions, Oxford, 1964; *The Oxford Dictionary of English Etymology*, edit. C. T. Onions, Oxford, 1966; W. W. Skeat, *A Concise Etymological Dictionary of the English Language*, Londra, 1924; H. Sweet, *The Student's Dictionary of Anglo—Saxon*, Oxford, 1963; Christian W. M. Grein, *Kleines angelsächsisches Wörterbuch*, Kassel, 1883; A. L. Mayhew & W. W. Skeat, *A Concise Dictionary of Middle English*, Oxford, 1888; F. H. Stratman, *A Middle English Dictionary*, Oxford, 1963.

În clasificarea diferitelor tipuri de amestec ne-am bazat pe raporturile semantice și formele ce se observă între cuvintele vechi engleze și vechi scandinave care s-au influențat reciproc, înțelegînd prin formă aspectul fonetic al rădăcinilor sau temelor.

I. Se distinge astfel o primă categorie caracterizată prin *identitatea sensului și deosebirea formei*, aceasta din urmă referindu-se la o singură trăsătură fonetică. De ex. v.e. *lāen*: v.sc. *lān*, e.mod. *loan* „împrumut”; v.e. *wāk*: v.sc. *veikr*, unde *r* final este desinența nominalivului singular masculin, e.mod. *weak* „slab”; v.e. *bend*: v.sc. *band*, e.mod. *bond*, „legătură, cătușă”, *band* „bandă panglică”; situația este aceeași pentru conjuncția *though* „deși, totuși”, considerată ca fiind de origine autohtonă în dicționarele moderne, și care derivă din v.e. *þeah*: v.sc. *þoh*, *þō*. În aceste exemple formele vechi engleze și vechi scandinave nu se deosebesc decît prin vocală, iar cuvîntul modern o continuă pe cea a formei scandinave.

Ca criteriu fonetic al originii scandinave s-a acordat mare importanță prezenței consoanelor velare în vecinătatea unor vocale anterioare, poziție în care în vechea engleză a intervenit palatalizarea, deși mai recent s-a exprimat părerea că menținerea velarelor în aceste cazuri s-ar putea datora unei tendințe a dialectelor din nordul Angliei¹², tendință ce a fost sprijinită apoi de elementul scandinav¹³. Admițînd influența scandinavă pentru prezența velarelor, o serie de cuvinte făcînd parte din această categorie trebuie considerate ca forme mixte. Cf. de ex. v.e. *æg* [ae:j]: v.sc. *egg* [eg], e.med. *ey*, *egg*, e.mod. *egg* [eg] „ou”; v.e. *gīfan* [jivan]: v.sc. *gefa* [geva], e.mod. *give* [giv] „a da”, unde forma modernă continuă o a treia variantă, cu consoana inițială scandinavă și cu vocala engleză; v.e. *-gitan*, *-getan* [jetan]: v.sc. *geta* [geta], e.mod. *get* [get] „a obține” (în vechea engleză cuvîntul se întilnește mai ales în compuse, din care *be-getan* are același sens, iar influența scandinavă a contribuit desigur la consolidarea și largă sa întrebuintare). Trebuie amintit că secvența formată din consoană velară + vocală anterioară nu era neobișnuită în vechea engleză. Ea se formase încă înaintea începuturilor influenței scandinave datorită unor schimbări vocalice, ca de ex. transformarea unor vocale posterioare în anterioare prin metafonie (i-umlaut), la o dată cînd legea palatalizării consoanelor încetase să mai funcționeze.

Mai există și alte cazuri în care formele vechi engleze și vechi scandinave, avînd același sens, nu se deosebesc decît printr-o singură consoană și care, astfel, nu pot fi considerate împrumuturi. De ex., e.mod. *birth* „naștere” se trasează fără dificultate din v.e. *ge-byrd*, al cărui prefix cade în mod normal; schimbarea consoanei finale, vechi sufix de derivație, din oclusivă în fricativă, se datorește influenței formei scandinave *byrd*, sprijinită de analogia cu alte substantive en-

¹² A. Baugh, *op. cit.*, notă la p. 113.

¹³ M. Schlauch, *The English Language in Modern Times*, Varșovia, 1962, p. 27.

gleze terminate în -*ð*. E.mod. *want* „lipsă”, care s-a transformat din adjectiv în substantiv, se atribuie v.sc. *vant* „lipsit de, absent”, în care *t* final reprezintă desinența nominativului singular neutru, interpretată în engleză ca făcând parte din temă; în vechea engleză există adjectivul *wan*, „lipsit de, deficient”.

II. O altă categorie, care se pune mai greu în evidență datorită schimbărilor semantice intervenite ulterior, cuprinde cuvinte vechi engleze și vechi scandinave cu *forme identice și sensuri diferite* între care există însă o oarecare legătură. Astfel, e.mod. *ken*¹⁴ „a cunoaște, a ști” reprezintă ca formă atît pe v.sc. *kenna* „a cunoaște”, cît și pe v.e. *cennan* care are însă sensul cauzativ de „a face cunoscut, a declara”. În engleza medie mai coexistă ambele sensuri, ulterior s-a impus cel provenit din scandinavă. E.mod. *seem* „a părea”, se bazează ca aspect fonetic în egală măsură pe v.e. *sēman* „a face să se potrivească, a împăca, a mulțumi” și pe v.sc. *sōēma* „a se potrivi, a se cuveni”, a cărui vocală își pierde normal labializarea în engleză, devenind de asemenea *ē*. Sensul actual de „a părea”, care s-a dezvoltat tîrziu (sec. XIV), se bazează probabil pe cel al cuvîntului scandinav, prin intermediul unui sens „a părea potrivit”. În cazul e.mod. *dwell*¹⁴ primul din sensurile, „a se opri (asupra)”, s-a dezvoltat din v.e. *dwell*¹⁴ „a face să întîrzie, a împiedica, a fi reținut”, iar al doilea sens, „a sălășlui, a locui”, din cel al verbului scandinav *dvelja*.

III. În cea de a treia categorie se încadrează cuvinte vechi engleze și vechi scandinave *deosebite atît prin trăsături formale cît și semantice*. Rezultatele interacțiunii se pot manifesta aici în ambele planuri. Astfel, e.mod. *rid* „a libera, a debarasa” și cu sensul învechit de „a desțeleni”, continuă ca formă pe v.e. *hreddan*, cu pierderea normală a lui *h* inițial, dar datorează vocala formei scandinave *ryđja*; sensul întîi s-a dezvoltat din cel vechi englez, „a elibera, a salva”, sensul al doilea provine din scandinavă. E.mod. *ruth* „milă, compasiune” este explicat de obicei prin derivație, în engleza medie, dintr-o formă dezvoltată din v.e. *hrēow* „căință, mîhnire”, care s-a păstrat cu acest sens în e.mod. *rue*. Ca model a servit probabil v.sc. *hrygd* „milă, mîhnire”, format cu același sufix, și care a transmis noului derivat și sensul său.

*

Am prezentat aici cîteva exemple a ceea ce credem că trebuie considerat ca lexeme mixte în vocabularul limbii engleze. O analiză comparativă mai cuprinzătoare a surselor vechi engleze și vechi scandinave va putea, fără îndoială, să pună în evidență noi cazuri de felul celor descrise.

Rezultatele specifice pe care le-a avut influența scandinavă asupra unei părți a vocabularului limbii engleze se explică în primul rînd prin

¹⁴ Exemple date de A. I. Smirnițki în *Leksikologhia angliiskogo iazika*, Moscova, 1956 ș 290.

acțiunea unor factori lingvistici, anume asemănarea existentă între numeroase cuvinte vechi engleze și vechi scandinave ca urmare a înrudirii lor genetice. Teoretic vorbind, domeniul potențial al interferenței, posibilitatea de introducere în vorbirea bilingvilor a unor elemente străine în compartimentele mai organizate ale limbii, printre care și fondul de bază al vocabularului, va fi cu atât mai mare cu cât deosebirea dintre sisteme sînt mai numeroase¹⁵. Dar nu este mai puțin adevărat că identificarea interlinguală, mecanismul principal al interferenței, va fi cu atât mai activă cu cât deosebirile între elementele corespunzătoare ale unor limbi în contact sînt mai reduse din punct de vedere calitativ. În condițiile bilingvismului anglo-scandinav, numeroase cuvinte scandinave au putut fi interpretate dintru început ca variante, lexicale sau dialectale, ale unor cuvinte autohtone, și invers. Discutînd relațiile dintre limbi îndeaproape înrudite, A. I. Smirnițki¹⁶ vorbește de existența unor raporturi dialectale potențiale, care se transformă în raporturi dialectale reale în condițiile bilingvismului, rezultatul fiind identificarea, într-o serie de cazuri, a unităților celor două limbi, contaminarea lor și, uneori, apariția pe această bază a unei a treia variante.

Contactul propriu-zis dintre cuvintele engleze și cele scandinave s-a petrecut prima dată în dialectele din nordul și estul Angliei, mai ales în secolele al X-lea și al XI-lea, cînd scandinavii, amestecîndu-se cu populația băstinașă, au adoptat limba acesteia. În procesul ulterior de formare a limbii comune, elementele de origine scandinavă funcționează ca particularități ale dialectelor din nord și est și continuă, ca atare, interacțiunea cu formele celorlalte dialecte. În engleza medie coexistă numeroase variante ale aceluiași cuvinte, iar stabilirea în limba comună a unora sau altora se datorește unor factori diferiți, lingvistici și extralingvistici, care nu mai pun problema contactelor anglo-scandinave.

О НЕКОТОРЫХ СМЕШАННЫХ АНГЛО-СКАНДИНАВСКИХ ЛЕКСЕМАХ ЛЕКСИКИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

Рассматривая результаты лингвистических интерференций, автор подчёркивает роль лингвистических связей, устанавливающихся между системами, находящимися в контакте, и которые, в случае родственных языков с однородными или с частично однородными единицами, могут привести к возникновению некоторых смешанных лексем (основ) в основной лексике. Сравнительный анализ древнеанглийских или древнескандинавских источников некоторых слов лексики современного английского языка приводит к установлению трёх типов смеси, относящихся к плану выражения или содержания, или к обоим планам, в зависимости от различий, существующих между начальными словами.

¹⁵ Cf. U. Weinreich, *op. cit.*, § 2.11

¹⁶ A. I. Smirnițki, *op. cit.*, § 279.

ON SOME MIXED ANGLO-SCANDINAVIAN LEXEMES
IN THE ENGLISH VOCABULARY

(S u m m a r y)

In discussing the effects of language contacts upon the vocabulary the possibility of actual mixture, as distinguished from simple borrowing, is stated within the basic lexicon, given a certain type of linguistic relationship such as similarity of genetically related systems. The point is illustrated by examples from Anglo-Scandinavian contacts. A comparative analysis of the possible Old English and Old Norse sources of some modern words reveals three types of mixture, which concern either expression or content, or both, dependent upon the nature of the differences between the sources.

ROLUL LABORATORULUI DE LIMBĂ ÎN CADRUL CURSULUI PRACTIC (I)

Recunoașterea și producerea fonemelor, elemente de bază
în însușirea celei de-a doua limbi

de

AUREL TROFIN

Activitatea în laboratorul de limbă constituie o parte componentă obligatorie a procesului de învățare a limbilor străine după metoda intensivă, — deși unii autori¹ neagă acest lucru — el adaptându-se cel mai bine metodei lingvistice de predare². Aceasta nu înseamnă că studentul poate învăța o limbă străină numai cu ajutorul aparatajului electronic și că personalitatea profesorului este subordonată mașinii. Din contră, în aceste condiții rolul profesorului crește foarte mult³. Aparatura complexă pusă la dispoziția profesorului îi impune acestuia sarcina de a o cunoaște aprofundat deoarece numai în aceste condiții ea poate fi exploatată cu maximum de randament⁴.

Ce este laboratorul de limbă? Laboratorul de limbă nu este altceva decât un mijloc în plus, dar nu cel principal în procesul de predare, figura centrală fiind profesorul⁵. În laborator studentul are posibilitatea să exerseze noile modele structurale ale limbii pe care o învață; acest lucru este necesar deoarece fiecare limbă are un sistem propriu fonetic-fonologic, accentologic și gramatical⁶. Studentul are nevoie de exerciții

¹ Ion Brăiescu, *Modernizarea metodelor de studiere a limbilor străine*, Ed. Did. și Ped., București, 1966, p. 46.

² John P. Hughes, *The Science of Language (An Introduction to Linguistics)*, New York, 1963, p. 270.

³ Robert Lado, *Language Teaching (A Scientific Approach)*, Mc Graw-Hill, Inc. New York, 1964, p. 174.

⁴ Robert Lado, *op. cit.*, p. 174; Eugen Macovschi, *Pe primul plan în știință: aparatul sau omul?* în „Scinteia”, anul XXXV, nr. 7224, 17 ianuarie 1967, p. 1.

⁵ Robert Lado, *op. cit.*, p. 174.

⁶ I. Pătruț, *Împrumuturi prin filieră*, în „Cercetări de lingvistică”, anul X, nr. 2, iulie—decembrie 1965, p. 331.

în special pentru următoarele scopuri: recunoașterea sunetelor, pronunțarea lor, intonația, producerea și recunoașterea structurilor sintactice⁷.

Pentru exercițiile de *recunoaștere a sunetelor*⁸ este necesar ca studentul să indice sunetul auzit, după care el primește răspunsul corect ca o verificare a propriului răspuns.

Există părerea că încă din această etapă să li se explice studenților modul de producere și deosebirea ce există între sunetul din limba străină și corespondentul lui din limba maternă⁹. Cele mai bune exerciții pentru deosebirea și recunoașterea fonemelor sînt cele ale perechilor de sunete în opoziție¹⁰. Exercițiile de acest tip sînt cu ațit mai necesare pentru vorbitorul român, care percepe vocalele limbii engleze în opoziție ca variante ale aceluiași fonem, ele fiind însă foneme diferite¹¹. În timpul acestor exerciții studentul trebuie să indice verbal sau scris prin A, B sau 1, 2, coloana în care se găsește cuvîntul care cuprinde sunetul respectiv. Dacă exercițiile sînt numai cu două posibilități, șansa studentului de a ghici este destul de mare. Pentru a reduce această șansă, el trebuie să aleagă dintre trei sau mai multe exemple¹². Experimentul nostru s-a desfășurat cu o grupă din anul I. Studenții au fost împărțiți în trei grupe și în cor, grupa indicată de profesor spunea A, B sau C în funcție de coloana în care se găsea sunetul. Acest tip de exerciții a cuprins fonemele¹³:

(i:-sea) — (i-six)*; (e-desk) — (i-six)*; (æ-cat) — (e-desk)*; (ʌ-cup) — (æ-cat)*; (a:-star) — (ʌ-cup); (ɔ-dog) — (ʌ-cup); (ɔ:-four) — (ɔ-dog); (u-foot) — (ɔ:-four); (u:two) — (u-foot); (ə-bird) — (ou-stone); (ou-stone) — (ɔ:-four); (au-cow) — (ou-stone); (ei-tail) — (e-desk); (ai-fly) — (ei-tail); (ɔi-boy) — (ai-fly); (ə-banana) — (i-six); (i ə-beard) — (æ-pear); (eə-pear) — (æ-cat); (eə-pear) — (e-desk); (eə-pear) — (e-desk) (æ-cat); (uə-poor) — (ə-door); (aiə-fire) — (a:-star); (auə-flower) — (a:-star); (auə-flower) — (aiə-fire); (auə-flower) — (a:-star) — (aiə-fire); (f-face) — (v-valley); (θ-thumb) — (ð-this); (θ-thumb) — (f-face); (ð-this) — (v-valley); (f-face) — (v-valley) — (θ-thumb) — (ð-this)*; (s-sun) — (z-zebra); (s-sun) — (θ-thumb)*; (z-zebra) — (ð-this)*; (ʃ-shoe) — (ʒ-mea-

⁷ Robert L. Allen, *A Reassessment of the Role of the Language Laboratory*, în „English Teaching Forum”, vol. D, nr. 4, July—August, 1966, p. 4. Aceste scopuri pentru care se fac exercițiile pot fi considerate și etape în procesul de însușire a unei limbi străine și le vom trata ca atare.

⁸ Robert L. Allen, în lucrarea citată, începe analiza cu recunoașterea modelelor sintactice. Considerăm că este mai bine să pornim de la sunet, de la cuvînt, la propoziție și nu invers.

⁹ Edward M. Stack, *The Language Laboratory and Modern Language Teaching*, Oxford University Press, New York, 1966, p. 150.

¹⁰ Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, Ed. Șt., București, 1962; O'Connor, *A Course of English Pronunciation*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1960.

¹¹ Mihail Bogdan, *Vocalismul englez și problemele lui pentru români*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, ser. IV, fasc. 2 (Philologia), Cluj, 1960, p. 103.

¹² Robert L. Allen, *op. cit.*, p. 5.

¹³ Experimentul s-a făcut după trei luni de la începerea anului universitar, iar înregistrările după care s-a lucrat sînt făcute după plăcile care însoțesc lucrarea lui O'Connor citată la nota 10.

sure); (ʃ-shoe) — (s-sun); (z-measure) — (z-zebra); (tʃ-church) — (dʒ-jug); (dʒ-jug) — (z-measure); (tʃ-church) — (ʃ-shoe); (w-west) — (v-valley); (y-yes) — (dʒ-jug);

Exemplele semnate cu asterisc au fost reluate în scris. Rezultatele la proba orală au fost satisfăcătoare. La proba scrisă studenții au primit exerciții cu patru sunete în opoziție și trebuiau să scrie 1, 2, 3, 4, — în funcție de sunetele pe care le auzeau: 1/f/; 2/v/; 3/θ/; 4/ð/; și 1, 2 la exemplele cu două, posibilități: /s/—/θ/; /z/—/ð/; /i:/—/i/; /i/—/e/; /æ/—/e/; și /æ/—/Δ/. La primul exercițiu cu patru posibilități au fost date 12 exemple. Din totalul de 180 de cuvinte (reprezentînd 12 exemple × 15 studenți) au fost înregistrate 68 de greșeli în timp ce în exercițiile cu două posibilități numărul lor a fost foarte mic. Astfel, în exercițiul /s/—/θ/ din 180 cuvinte, 21 greșeli; /z/ opus lui /ð/ din 180 cuvinte 32 greșeli; /i/—/i:/ din 120 cuvinte (8 exemple × 15 studenți) 15 greșeli; /i/—/e/ din 120 cuvinte 2 greșeli. Nu a fost înregistrată nici o greșeală la exercițiile unde opoziția a fost puternică: /æ/—/e/ și /Δ/—/æ/.

Exemplele nu au fost alese întîmplător. Ele cuprind sunete cu un grad mai mare de dificultate iar unele dintre ele nici nu se găsesc în limba română. Semnalăm că deși în munca în clasă am avut greutatea mai mari în privința pronunțării vocalelor, în exercițiile de recunoaștere cele mai multe greșeli au fost în perceperea consoanelor. Astfel, cele mai frecvente notări au fost /ð/ pentru /v/ de 15 ori, /θ/ pentru /v/ de 10 ori, /θ/ pentru /ð/ de 8 ori; /θ/ pentru /f/ de 8 ori, /v/ pentru /ð/ de 6 ori, iar din exercițiile cu două posibilități /θ/ pentru /s/ de 18 ori, /z/ pentru /z/ de 16 ori, /z/ pentru /z/ de 15 ori și /f/ pentru /i:/ de 12 ori.

Numărul mare de greșeli înregistrat între consoanele /f/, /v/, /s/, /z/ pe de o parte și /θ/—/ð/ pe de altă parte se explică prin asemănarea modului de articulație a acestor sunete¹⁴.

Din cercetările făcute rezultă că unii studenți au învățat după manuale franceze¹⁵ care în transcrierea fonetică redau grupul -th- varianta surdă prin /f/ -*thick*/fik/ iar varianta sonoră prin /v/ -*this*/vis/. De asemenea majoritatea greșelilor au fost făcute în cuvintele necunoscute, care nu au fost întîlnite în lecțiile de curs practic pînă la data experimentului. Am continuat experimentul cu alte sunete care se aseamănă în privința modului de articulație¹⁶ — /t/, /d/ și /ð/. De data aceasta am procedat în felul următor: Am început exercițiul în clasă unde studenții au repetat cuvintele după profesor, iar apoi au primit forma scrisă a cuvîntului pe care au notat-o. În felul acesta studenții au avut o informare mai largă asupra sunetului. Ei cunoșteau forma sonoră, forma grafică și poziția în cuvînt. Dintr-un număr de 73 de cuvinte cuprinzînd sunetele /t/, /d/ sau /ð/, au fost alese si

¹⁴ Mihail Bōgdan, *Fonetica limbii engleze*, Ed. Șt., București, 1962, p. 107.

¹⁵ A. ChereI, *L'Anglais sans Peine*, Assimil, Paris, 1957.

¹⁶ Mihail Bōgdan, *Fonetica limbii engleze*, Ed. Șt., București, 1962, p. 107.

înregistrate pe bandă de magnetofon un număr de 24 cuvinte: 6 cuprinzând sunetul /t/, 12 cuprinzând sunetul /d/ și 6 sunetul /ð/. Studenții au ascultat aceste cuvinte și au repetat după banda model. Exercițiul a fost repetat, și de data aceasta sarcina studenților a fost să scrie cuvântul pe care-l aud. Banda a mai fost pusă o dată pentru corectarea greșelilor de notare. Cu acest exercițiu am trecut de la recunoașterea sunetului în cuvânt la recunoașterea cuvântului în care se găsește sunetul. Din totalul de 360 cuvinte (reprezentând 24 exemple ori 15 studenți) au fost înregistrate 98 greșeli dintre care 8 notarea lui /t/ pentru /d/, 10 notarea lui /d/ pentru /t/; în toate aceste 18 cazuri sunetele se aflau în poziție finală — 10 greșeli de percepere a lui /d/ în loc de /ð/ — în poziție finală în cuvinte cunoscute și în poziție medială în cuvinte necunoscute sau mai rar folosite în limbajul zilnic, ca *scythe* și *loathing*, iar 16 cazuri de notare a lui /ð/ în loc de /d/ dintre care 4 în poziție inițială, iar restul în poziție medială. Perceperea eronată a sunetelor /d/ și /ð/ în poziție medială se datorează neconcentrării studenților asupra cuvintelor care au cuprins aceste sunete deși în mod intenționat banda a fost ascultată încă o dată după notarea cuvintelor. Ce a dus la această greșeală? La început studenții au auzit și notat corect cuvintele *load*, *breed* și *breathe* iar când au trebuit să noteze formele în -ing, *loathing*, și *breeding* ei nu s-au concentrat asupra cuvintelor și au notat: *loading*, și *breathing*, adăugînd desinența -ing cuvintelor anterioare *load* și *breathe*. Ceea ce i-a îndus în eroare a fost apariția unui cuvînt nou — *loathing*. Notînd în mod greșit *loading* în loc de *loathing*, prin deducție au notat *breathing* în loc de *breeding*, deoarece în acest exercițiu /d/ era opus lui /ð/.

Confuzia dintre /t/ și /d/ în poziție finală se explică prin aceea că în această poziție sunetele se apropie mult între ele prin pierderea într-o oarecare măsură a caracterului sonor al consoanei /d/. Scriînd /d/ sau /t/ ei nu au făcut altceva decît au folosit un fonem în locul celuilalt. Confuziile s-au întîlnit în cuvintele *seed*- notat *seat*, *had* notat *hat* și *debt* notat *dad*. În ultimul caz a fost perceput greșit și fenomenul -e- care a fost notat -a- cu forma sonoră /æ/.

Spuneam la început că exercițiile orale merg mai bine decît cele scrise. Cînd trebuie să repete ceea ce aud, studenții pronunță corect, dar cînd trebuie să redea în scris se încurcă. Cum explicăm noi acest lucru? În primul rînd această nesiguranță se explică prin lipsa de exerciții de acest tip. În al doilea rînd prin necoordonarea materialului predat la curs practic. Neștiînd forma scrisă a cuvîntului pe care îl repetă corect, cînd trebuie să-l redea grafic studenții apelează la cuvinte cunoscute în care litera pe care o folosesc în locul celei cerute nu duce la crearea unui cuvînt nou inexistent în limbă decît în foarte puține cazuri — ci folosesc un fonem în locul celuilalt.

Aceste experimente justifică părerile unor lingviști ca R. Allen, R. Lado și alții, că profesorul trebuie să verifice înainte de înregistrarea studentului nu numai forma orală a cuvîntului ce urmează a fi înregistrat ci și forma scrisă.

În sfârșit, confuzia dintre /d/ și /ð/ în poziție inițială o explicăm prin asemănarea modului lor de articulație. De aici rezultă că exercițiile cu aceste sunete trebuie să cuprindă un spațiu mai mare de timp, iar coordonarea întregului material predat la curs practic trebuie înțeleasă ca o cerință a metodei intensive de predare, metodă care are la bază principiile învățămîntului programat.

Scopul acestei etape, *recunoașterea sunetelor*, este stăpînirea sistemului fonetic al limbii. El este atins numai atunci cînd studentul este capabil să recunoască fiecare fonem¹⁷. Cele mai bune rezultate se pot obține în laborator, unde condițiile audio sînt excelente prin folosirea căștilor. Aceasta însă presupune începerea exercițiilor în clasă fie ascultînd pronunția profesorului, fie folosind înregistrările pe bandă de magnetofon. Folosirea aparatului tehnic este absolut necesară în etapa *producerii sunetelor și a intonației*, cînd pronunția studentului trebuie să fie înregistrată. John B. Carroll de la Universitatea Harvard afirmă că pînă în prezent nu există fapte convingătoare care să dovedească că înregistrarea răspunsurilor studentului fără înclinații spre limbă este un avantaj în procesul însușirii limbii¹⁸. Sîntem întru totul de acord cu această părere dar credem că nu este bine s-o generalizăm la toți studenții, și cu atît mai mult nu trebuie să negăm rolul înregistrării și al aparatului tehnic ca ajutor în procesul de însușire a limbii străine.

În această etapă un mare rol îl joacă profesorul care trebuie să știe să lucreze în condiții de laborator. Lui i se cere să asculte pronunțarea studenților și să-i ajute să-și corecteze fiecare greșeală. Greșelile trebuie comentate, motivate, încît studenții să fie conștienți de incorectitudinea răspunsului. Dar laboratorul nu este locul unde studentul începe exercițiile. Pregătirea pentru laborator trebuie să se facă mai înainte în sala de curs¹⁹ și apoi continuată prin mult studiu individual²⁰. Intrînd în laborator studentul trebuie să știe absolut tot ce are de făcut, iar marea majoritate a timpului de lucru în laborator să fie afectat pentru exerciții de ascultare și repetare și mai puțin pentru înregistrare, recomandîndu-se ca înregistrarea să nu ocupe mai mult de $\frac{1}{5}$ din timpul de laborator²¹. Studentul poate profita de avantajul pe care îl oferă laboratorul numai dacă ascultă imprimarea model și nu propria pronunțare. Lui trebuie să i se explice că participînd intens la activitatea din laborator se pregătește pentru munca din clasă și invers. Aceste activități se condiționează reciproc. În momentul de față acest stimulente nu acționează asupra studentului deoarece nu există o continuitate între munca în clasă și cea din laborator.

¹⁷ Robert L. Allen, *op. cit.*, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 6.

¹⁹ Nelson Brooks, *Language and Language Learning (Theory and Practice)*, Second Edition, Harcourt, Brace and World, New York, 1964, p. 194.

²⁰ N. Bărbulescu, *Prelegere sau dezbateri cu studenții*, în „Scinteia tinerețului”, nr. 5498, 22 ianuarie 1967, p. 2.

²¹ Nelson Brooks, *op. cit.*, p. 194.

Desfășurarea activității cursului practic după metoda lingvistică necesită cadre pregătite pentru munca în laborator, o strînsă colaborare între toți cei care conduc diferitele etape ale procesului de predare și însușire a limbii precum și o intensă muncă de cercetare. Credem că rezultate mai bune s-ar obține dacă orele de curs practic ar fi conduse de un număr mai restrîns de cadre didactice — de exemplu două în loc de patru. În felul acesta conducătorul seminarului va reuși să cunoască mai bine grupa cu care lucrează și-și va doza materialul în funcție de necesitățile concrete ale studenților. În același timp profesorul va reuși să-și valorifice propriile cercetări iar rezultatele obținute vor dezvălui personalitatea și măiestria lui pedagogică.

РОЛЬ ЯЗЫКОВОЙ ЛАБОРАТОРИИ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ (I)

Узнавание и воспроизведение фонем — основные элементы в усвоении второго языка

(Резюме)

Автор занимается работой преподавателя на лабораторных занятиях, подчёркивая внимание, которое следует уделить упражнениям в связи со слушанием и воспроизведением фонем.

Основываясь на собственных экспериментах, автор подчёркивает некоторые общие затруднения, встречаемые у студентов, главным образом в связи с узнаванием фонем и с различением звуков в оппозиции.

THE ROLE OF THE LABORATORY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING (1)

The Recognition and the Utterance of Phonemes as Basic Elements in Mastering the Second Language

(Summary)

The author deals with the teacher's work in lab classes pointing out the importance of exercises in listening to, and pronouncing new phonemes. On the basis of his own experiments, the author points out some common difficulties of Romanian students regarding the recognition of sounds in opposition.

FUNCȚIONAREA PRONUMELUI RELATIV FRANȚUZESC *DONT*

de

IOAN BACIU

Ansamblul pronomelor este eterogen și la un examen făcut după criteriile unitare se fragmentează repede. Sînt pronume care de fapt nu sînt „pro-nume” (*sans référent* la J. Pinchon, „Le français moderne”, nr. 3, 1965; *nominaux* la G. Gougenheim în BSLP, nr. 1, 1965; *noms généraux* la L. Tesnière în *Élém. de syntaxe structurale*, 2-e éd.), altele apar, așa cum indică denumirea, în locul substantivului din motive de economie de cod (*substituts* la B. Pottier, *Systématique des éléments de relation* și J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom.*). Relativele ocupă un loc aparte între substitute. Într-adevăr în exemplul *Le mari de la soeur de mon amie est venu, mais il n'a pas apporté les livres promis* putem oricînd înlocui *il* cu *le mari de la soeur de mon amie*, dar ar fi puțin economic raportat la informația mică pe care sintagma o aduce prin repetare. Același lucru nu se petrece în cazul unui relativ. În *Le livre qui est là est à moi* nu putem înlocui *qui* cu *livre* deși el este reluat de relativ (**le livre le livre est là est à moi*). Aceasta ne dă un indiciu asupra rolului pronumelui relativ. După W. v. Wartburg și P. Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, 2-e éd., p. 121, el are trei funcții: *anaforică* (întrucît trimite la antecedent), *sintactică* (în secundară) și *conjunctivă* (introduce secundara). Vom insista puțin arătînd că, așa cum conjuncția *que* introduce o expansiune a sintagmei verbale, pronumele relativ introduce o expansiune a sintagmei nominale. Substantivul este determinat de o acțiune al cărei subiect sau obiect este în același fel în care ar fi determinat de un adjectiv: împreună cu această complinire, expansiunea poate servi de subiect sau obiect unui verb principal. Am putea spune că pronumele relativ introduce o acțiune verbală în conținutul noțiunii nominale, că relativa este un „adjectif de discours” (v. É. Benveniste în BSLP, 1, 1957—58). În exemplele următoare adjectivul și propoziția relativă se comportă identic, intră în grupul subiectului: *Un livre très beau était sur la table* și *Un livre qui était très beau était sur la table* pot fi înlocuite cu un substitut nominal (*il*): *un livre très beau* sau *un*

livre qui était très beau. De altfel J. Dubois, *op. cit.*, p. 171, spune explicit:

„*Les référents font d'une phrase l'expansion d'un syntagme nominal; ils permettent donc de transformer deux phrases juxtaposées en une seule phrase avec expansion: ...*”

Încercînd să explicităm etapele prin care se ajunge la o frază conținînd o relativă, obținem următoarele segmente succesive:

1. Un nucleu nominal cu sau fără determinanți (SD sau S): *une personne (âgée)*.

2. Acestui nucleu i se atribuie o acțiune, o stare: *Une personne (âgée) est là*.

3. Nucleul caracterizat prin această acțiune face o altă acțiune: *La personne (âgée) qui est là vient de traverser la rue*.

În asemenea cazuri avem un nucleu nominal simplu care intră în relație cu două verbe. Dar se poate să avem un nucleu format din substantiv + substantiv în genitiv (SdeS). Atunci distingem două situații:

A. Grupul întreg se comportă ca un singur cuvînt, primul substantiv îl reprezintă în relațiile cu verbe. Totuși într-o frază ca *Le livre de l'élève que j'ai vu est beau* există un echivoc remediat, în parte, prin intonație: nu știm care este antecedentul lui *que, le livre* sau *l'élève*?

B. Fiecare din cele două substantive poate intra în raport cu o acțiune verbală. Să luăm un SdeS: *le livre de l'élève*. Vom avea următoarele situații:

1. subiect-subiect:

a) *Le livre de l'élève qui me regarde est très beau*, care devine

b) *L'élève dont le livre est très beau me regarde*.

2. obiect-obiect:

a) *Je regarde le livre de l'élève que tu connais*.

b) *Tu connais l'élève dont je regarde le livre*.

3. subiect-obiect:

a) *Le livre de l'élève que tu vois est très beau*.

b) *Tu vois l'élève dont le livre est très beau*.

4. obiect-subiect:

a) *Je regarde le livre de l'élève qui me salue*.

b) *L'élève dont je regarde le livre me salue*.

În exemplele a) avem o relativă intercalată între cei doi membri ai propoziției principale și care are ca antecedent, fără echivoc, substantivul în genitiv. În aceste construcții nucleul SdeS își păstrează integritatea. La exemplele b) ajungem printr-o transformare în urma căreia substantivul în genitiv devine subiectul sau complementul direct al verbului principal (nominativ, acuzativ), iar substantivul în nominativ apare ca subiect sau complement al unei relative introduse cu pronumele DONT, care corespunde, invariabil, prepoziției de urmată, la distanță, de *qui* sau *que*, din exemplele a). Unitatea nucleului SdeS a fost sfărîmată. Avem: 1. posedat + posesor: *de ... qui (que)*.

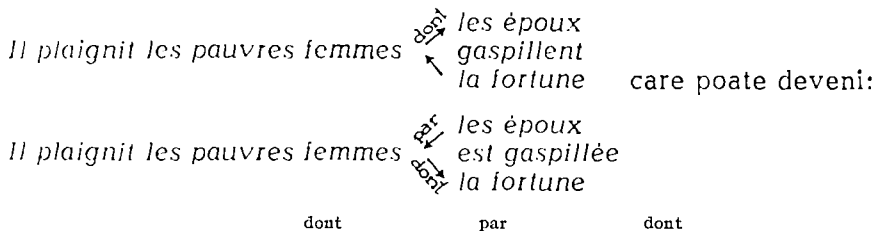
2. posesor + posedat: DONT.

Dont servește la răsturnarea raportului genitival și stabilește legătura între două substantive la nominativ-acuzativ aflate în propoziții diferite și care se găsesc în raportul genitival.

În ce privește diferența de sens între a) și b): În primele nominativul determinat de genitiv, care e caracterizat la rîndu-i prin acțiunea relativei cu care alcătuiește o construcție endocentrică, acest tot, este subiectul sau obiectul verbului principal; în b) genitivul inițial se găsește în această situație. În fond, e o diferență de predicatie, de componență a subiectului și predicatului logic, de frază (*thème* și *propos*).

În orice frază cu *dont* putem opera o transformare b) → a), adică inversă celor din exemplele noastre, în urma căreia se reface nucleul SdeS inițial. Pe aceasta ne putem baza cînd, întîlnind fraze ca *Les traités dont il repose sur la foi sont injustes*, care sînt incorecte, trebuie să le refacem: *Les traités sur la foi desquels il repose sont injustes*. Prin transformare obținem: *Il repose sur la foi de traités qui sont injustes* unde nucleul este *sur la foi des traités*. Prin urmare putem formula așa regula: cînd nucleul inițial SdeS este precedat de o propoziție *dont* este înlocuit de *de + lequell (qui)*.

Există, mai rar, fraze care prezintă o circularitate a construcției datorată existenței a două nuclee cu un element comun: *Il pleurniche les pauvres femmes dont les époux gaspillent la fortune* care devine *Les époux des pauvres femmes gaspillent la fortune des pauvres femmes (leur fortune à elles)* unde recunoaștem cele două nuclee: *les époux des pauvres femmes* și *la fortune des pauvres femmes*. Grafic:

Dar *dont* nu este numai un „anti-genitiv”, el apare și în construcții cu nuclee simple:

1. complemente ale unor verbe care cer propoziția *de*:
 - a) *Il parle d'un ami qui est venu hier*, care se transformă:
 - b) *L'ami dont il parle est venu hier*.
2. nucleul este complement direct al unui verb, dar e precedat de articolul partitiv (care conține un *de*):
 - a) *Il boit du vin que je lui ai apporté hier*.
 - b) *Je lui ai apporté hier du vin dont il boit*.

În exemplul 2 b) poate apărea și *le vin* (dar atunci avem cazul 1 b) ceea ce permite explicitarea echivocului din 2 a) unde nu știm

dacă avem *bea vin* sau *bea din vin*, nuanțe pe care franceza nu le distinge totdeauna.

Cazurile 1 și 2 de mai sus dovedesc că *dont* nu e legat de un sens precis, că el este un substitut al lui *de + qui (lequel)*, fapt care-i asigură unitatea formală, valorile diferite datorându-se valorilor diferite ale lui *de* așa cum o dovedește traducerea lui în română:

-de morfem al genitivului: *al (a, ai, ale) cărui (-ei, -or)*,

-de prepoziție: *de (din, despre) care*.

K. Togeby (*Français moderne*, 2, 1966) vorbea despre unicitatea lui *dont*. Or, el se găsește într-o situație asemănătoare cu a lui *en* (= *de +* sintagmă nominală), cu *mon* (= *de + moi*) și, mai puțin, cu *y* (= *à +* sintagmă nominală). De altfel în limba populară expresii ca *le village dont tu viens* devin *le village que tu en viens* (v. L. Tesnière, *op. cit.*).

În ce privește faptul că dintre construcțiile prepoziționale cele cu *de* au căpătat mai ușor o expresie sintetică, neexplicită, aceasta se datorește situației speciale a prepoziției *de* în limba franceză; frecvenței ei mari, legilor care guvernează transmiterea informației; formele care depășesc o anumită frecvență aduc o informație mai mică (fiind mai probabile ne așteptăm mai mult la ele) și ca atare forma lor materială se reduce și ea pentru a fi proporțională cu informația adusă.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ФРАНЦУЗСКОГО ОТНОСИТЕЛЬНОГО МЕСТОИМЕНИЯ *DONT*

(Резюме)

Автор считает, что относительное местоимение является способом, который приводит к тому, чтобы предикативное глагольное действие играло роль „adjectif de discours” при имени существительном, являющемся его подлежащим или объектом. Это имя существительное образует с относительным предложением эндоцентрическую конструкцию, причём совокупность имеет ту же функцию, что и предшествующее имя существительное.

Если этот antecedент простой, то имеем относительные местоимения *qui*, *que*. Если antecedентом является группа имени существительного + имя существительное в родительном падеже (*S de S*) и если оба вступают в отношение с глагольным действием, имеем два положения: а) antecedентом относительного предложения является родительный падеж. Группа *S de S* остаётся целой, местоимения — *qui*, *que*; б) antecedентом относительного предложения является имя существительное, в именительном-винительном падеже, а бывший родительный падеж, теперь в именительном-винительном падеже, является подлежащим или объектом главного глагола. Появляется относительное местоимение *dont*, выражающее генитивальное отношение между двумя именами существительными в именительном-винительном падеже, находящимися в разных предложениях.

Dont появляется и с простыми ядрами, когда они выступают в роли дополнений глаголов, требующих предлога *de*. Вытекает, что *dont* является заместителем *de + qui* (св. *en = de +* номинальная синтагма, *mon = de + moi*). Эти синтетические формы являются результатом большой частоты употребления предлога *de*. Так как *de* из состава *dont* имеет различные значения (обозначает родительный падеж, является предлогом с несколькими лексическими значениями), *dont* будет иметь также различные функции и значения.

LE FONCTIONNEMENT DU PRONOM RELATIF FRANÇAIS DONT

(Résumé)

L'auteur considère que le pronom relatif est le moyen de faire qu'une action verbale prédicative joue le rôle d'„adjectif de discours“ auprès d'un substantif qui est son sujet ou son objet. Ce substantif forme avec la relative une construction endocentrique, le tout ayant la même fonction que le substantif antécédent.

Si cet antécédent est simple, nous avons les pronoms relatifs *qui, que*. S'il est formé d'un groupe substantif + substantif au génitif (SdeS) et si les deux entrent en relation avec une action verbale, nous avons deux situations: a) l'antécédent de la relative est le génitif. Le groupe SdeS reste intact, les pronoms sont *qui, que*; b) l'antécédent de la relative est le substantif au nominatif-accusatif, et l'ancien génitif, maintenant au nominatif-accusatif, est le sujet ou l'objet du verbe principal. Ainsi apparaît le pronom relatif *dont* qui exprime le rapport de génitif entre deux substantifs au nominatif-accusatif se trouvant dans des propositions différentes.

Dont apparaît aussi avec des nuclées simples quand ceux-ci sont compléments de verbes qui demandent la préposition *de*. Il résulte que *dont* est un substitut de *de* + *qui (lequel)* (cf. *en* = *de* + syntagme nominal, *mon* = *de* + *moi*). Ces formes synthétiques sont dues peut-être aussi à la grande fréquence de la préposition *de*. Comme *de* que *dont* remplace a différentes valeurs (marque du génitif, préposition à différents sens lexicaux), *dont* a lui aussi des fonctions et des sens variés.

NOI DATE PRIVITOARE LA NUVELISTICA LUI LIVIU REBREANU

de

ELENA DRAGOȘ

Discutată mai ales cu ocazia ultimelor ediții ale operei sale¹ și sporadic în câteva articole ocazionale ce privesc opera în general sau numai începuturile literare (studiul lui Al. Bistrițeanu² rezumându-se la date arhicunoscute), nuvela lui Liviu Rebreanu comportă unele adaosuri de ordin documentar. Recurgînd la serioase metode de arheologie literară, diverși cercetători au remarcat filiațiile solide dintre romane și nuvele. Acestea din urmă se plasează cronologic în prima parte a activității lui L. Rebreanu. Scriitorul a revenit rareori la ele (de exemplu cu nuvelele *Umbre*, 1935 și *Dincolo*) în răstimpul cînd lucra la romane³.

Caietele de manuscrise ale lui Liviu Rebreanu pun la îndemîna cercetătorului numeroase alte plămuiuri care întăresc și mai puternic ideea unei munci deosebit de frecvente în exersarea scriitorului pentru această specie, dar și pentru aspectul literar-artistic al limbii.

Deși menționată ca o primă încercare, *Domnul maior*, devenită mai apoi *Domnul Ionică*⁴, atestă o muncă asiduă, dovadă cele trei transcrieri succesive după prima variantă datată Prislop, 1. XI. 1908⁵. Nuvela n-a fost publicată niciodată, dar ea nu e mai inconsistentă decît altele publicate.

În ordinea apariției, în caietul menționat există o suită de patru nuvele intitulate: *I Eleonora*, *II Anastasiu*, *III Pastorale*, *IV Finale*, din-

¹ Ov. S. Crohmălniceanu, *Studiu introductiv la „Rebreanu, Opere alese”*, E.S.P.L.A., București, 1959; Liviu Rebreanu, *Nuvele*, I, II, III, ediție îngrijită, prefață și note de Niculae Gheran, E.P.L., București, 1965, Col. „Biblioteca pentru toți”; N. Liu, *Din începuturile literare ale lui L. Rebreanu*, în „Steaua”, VIII (1951): nr. 9; T. Rebreanu, *Începuturile literare ale lui Liviu Rebreanu*, în „Îașul literar”, XII (1961), nr. 3; Al. Piru, *Liviu Rebreanu*, Editura tineretului, București, 1965; eseul lui L. Raicu nu discută decît tangențial nuvele.

² *Nuvelistica lui Liviu Rebreanu*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IX (1960), nr. 1, p. 122—162.

³ cf. Al. Piru, *op. cit.*, p. 41.

⁴ N. Liu, *Rebreanu necunoscut*, în „Viața românească”, X (1957), nr. 2, p. 106—107.

⁵ cf. manuscrise românești caiet III 4056.

tre care numai ultima e publicată de N. Liu în *Rebreanu, Opere alese*, vol. I⁶ sub titlul *Sfîrșitul*, suită care are ca personaje comune centrale pe Eleonora și Anastasiu. Nuvela are un subiect romantic destul de vehiculat în literatură, acela al dragostei pentru omul deosebit cu riscul oricărui sacrificiu, Eleonora înrudindu-se cu Vidra lui B. P. Hasdeu.

„Nici nu deschisese încă cartea; se lăsase în voia gândurilor cari se contopeau în acorduri moi și mute și se revărsau în marea durere universală. Musset, Byron, Chopin îi cuceriseră inima, iar cu eroinele lui George Sand se simțea înrudită sufletește. Era o „femme incomprise” și dînsa care în mijlocul nenumăratelor zădărnicii ale lumii căuta degeaba un om care s-o înțelegeă” (mss. p. 61). Nuvela dezvăluie în L. Rebreanu un fin decorator de interioare care sînt în deplină consonanță cu sufletul romanțios al eroinei. Nuvela e datată: 17 VII 1910. De aceeași factură romantică e și *Ana Maria*, datată 8/28 iulie 1910, Gyula și care narează tragedia unui cuplu, el orbind, ea îmbolnăvindu-se de vărsat, dar regăsindu-se sufletește în final.

Pe linia explorării mediului de mahala se remarcă unele realizări dintr-o perioadă imediat următoare ca *Tainele inimii* cu o variantă transcrisă. Elena Arboraș, moașă, ține case cu chirie, dar e mereu în conflict cu soțul ei din cauza scandalului pricinuit de o pereche năbădăioasă, Ionel și Eugenia Vulpescu, pereche care a cucerit însă simpatia soțului. Schița neterminată *Pantofii galbeni* se apropie parcă și mai mult de mica burghezie a Bucureștiului de la început de veac.

Reține în mod deosebit atenția o altă bucată care nu desminte constanța metodei rebreniene de a trata o temă de roman mai întii într-o încercare nuvelistică. *Alibi* e o prefigurare a romanului polițist, mai puțin realizat dar cu succes de carte în anii '40, *Amîndoi*. Personajele nuvelei, Agatie Vasiliu — negustor bogat, asasinat, Zița — sora răposatei, Mia — servitoarea ei etc., revin cu datele esențiale și în roman, dar cu identitatea schimbată.

Din seria nuvelelor de război merită menționată una, fără titlu, deosebit de convingătoare prin oglindirea vieții de război din spatele frontului, a Iașului, care e de-a dreptul invadat de păduchii mizeriei. Toate acestea le observă și le suferă ofițerul Turcoman.

Viața țăranului sondată în aspectele ei materiale sau spirituale — tema predilectă a lui Liviu Rebreanu — e surprinsă în bucata *Hruba*, semnalată și de T. Rebreanu⁷, dar în seria pieselor *Ghinion*, *Osînda* ca lucrări din perioada incipientă a activității scriitorului. Dumitru are o casă, de fapt o hrubă, pe care vrea s-o vîndă unui evreu, dar cuprins de remușcări se răsîndește și-și face planuri de reparații.

⁶ Rebreanu, *Opere alese*, vol. I, Nuvele, schițe, povestiri. Volum alcătuit și îngrijit de N. Liu. Studiu introductiv de O. v. S. Crohmălniceanu, E.S.P.L.A., Bucureșit, 1959, p. 365—369.

⁷ cf. T. Rebreanu, *art. cit.*, p. 30.

„— N-o vind să știu că-mi dă comorile pământului — blodogori apoi încet.
 ...S-a prăpădit rău hăizașul... Da am s-o fac nouă... am să-i pun un coperiș de
 dranițe care să nu se mai găsească-n sat... Da crică i-oî pune o proptea ș-acolo.
 Așa, așa...” (mss. p. 173).

Natural în filele caietului se găsesc încercări disparate ca tematică, simple bruioane care au o valoare pur documentară: *Pungașul, Oamenii, Frunțașul*.

Istoricului literar îi reține interesul și titlul mereu schimbat al unor nuvele după publicare, titlu care oscilează și în manuscrise și care confirmă o apropiere sensibilă de conținutul imediat al textului. În ordine cronologică, *Răfuiala* apare în manuscrise cu titlul *O femeie și doi bărbați*, *Filibaș* cu titlul simplu *Mina*, *Talerii* apare cu numele eroinei *Todosia*, iar *Cuceritorul* cu titlul mai puțin sugestiv *Împrumutul* care diluează sensul ironic al nuvelei, de asemenea *Cerșetorul* sub forma *Orbul*, iar *Cumpăna dreptății* are într-o variantă titlul *Șulăm*, după cum *O scenă* se intitulează inițial *Ziaristica română*.

Cele câteva date noi sperăm să contribuie la întregirea a ceea ce se știe pînă acum despre nuvelistica lui Liviu Rebreanu.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О НОВЕЛЛЯХ ЛИВИУ РЕБРЯНУ

(Резюме)

В статье отмечаются несколько неизвестных новелл Ливиу Ребряну, как: I *Eleonora*, II *Anastasiu*, III. *Pastorale*, IV. *Finale*, *Ana Maria*, Тайные *inimii*, *Pantofii galbeni*, *Alibi*, *Hruba*, которые указывают на новые направления его источников вдохновения; отмечается также одна новелла без заглавия. Одни из них законченные, другие нет. Делаются уточнения в связи с некоторыми заглавиями рукописей известных новелл.

NOUVELLES INFORMATIONS RELATIVES AUX NOUVELLES DE LIVIU REBREANU

(Résumé)

L'article signale quelques-unes des nouvelles de Rebreanu encore inconnues, qui témoignent d'orientations nouvelles dans ses sources d'inspiration, telles que: I *Eleonora*, II *Anastasiu*, III *Pastorale*, IV *Finale*, *Ana Maria*, *Tainele inimii* (Les secrets du coeur), *Pantofii galbeni* (Les souliers jaunes), *Alibi*, *Hruba* (La mesure), ainsi qu'une nouvelle sans titre; certaines d'entre elles sont achevées, d'autres non. On apporte aussi des précisions touchant certains titres de manuscrits des nouvelles connues.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Elemente de lingvistică structurală. București, Editura științifică, 1967, 320 p.

Structura — sistem de relații dintre termenii constitutivi ai unui întreg, ca și dintre întreg și fiecare termen constitutiv — este un concept central, esențial în cultura modernă.

Structuralismul, acest mod de a concepe întregul ca o structură, a apărut în domeniul mai restrâns al fonologiei, apoi a invadat celelalte sectoare ale lingvisticii, iar prin stilistică — disciplină de graniță, care se interferează cu știința literaturii și cu cea a limbii — pătrunde treptat în știința literaturii.

În lingvistica românească s-a privit la început cu destule rezerve noua concepție asupra limbii. Ultimii ani, însă, caracterizați în general prin mai mare receptivitate față de noutățile din toate domeniile, au adus și această tendință de sincronizare a lingvisticii românești cu cercetările care au loc pe plan mondial. Revistele noastre de specialitate au publicat tot mai multe studii, în care limba e analizată cu noi mijloace, furnizate de arsenalul structuralismului lingvistic contemporan.

Cititorii au fost puși, nepregătiți, în fața unor termeni, procedee și concepte noi, intuite doar cu aproximație. Se impunea înainte de toate, un abecedar al structuralismului, idee care n-a fost, se pare, străină de adepții români ai noului curent, dar capricii de ordin editorial i-au amînat concretizarea în fapt.

În sfârșit, anul 1967, prin Editura științifică, face acest dar celor interesați. Volumul *Elemente de lingvistică structurală*

este ceea ce trebuia să fie: un abecedar și un curs practic de lingvistică structurală. Rezultat al colaborării unor lingviști bucureșteni¹, amintitul volum are două părți distincte: una cu aspect descriptiv, expozițiv, iar alta cu aspect practic, aplicativ.

Profesorul Ion Coteanu, redactorul responsabil al cărții, semnează un foarte util studiu introductiv, în care prezintă principalele aspecte ale structuralismului contemporan: curente, forme de manifestare, principiile comune ale tuturor acestor curente, deosebiri etc. Este expusă limpede esența deosebirilor dintre structuralism și lingvistica tradițională, reductibilă, în ultimă analiză, la modul cum e definită limba, sub aspectul ei mai concret sau mai abstract. Avînd același obiect de studiu — dar la alte nivele — lingvistica tradițională și cea structurală nu se exclud, ci, dimpotrivă, se completează. Aceasta ni se pare a fi o idee demnă de remarcat, cu atît mai mult cu cît ea se degajă și din celelalte studii ale volumului, străine de orice fanatism nihilist, caracteristic uneori adepților noilor curente. Limitele și avantajele structuralismului sînt prezentate obiectiv, lucid, luîndu-se, de exemplu, atitudine față de faptul că glosematica, precum și descriptivismul american, cînd definesc limba ca „schemă de relații”, exclud termenii între care se stabilesc relațiile.

Primele patru capitole alcătuiesc, după cum spuneam, un fel de abecedar al structuralismului lingvistic. Sînt prezentate procedeele de bază ale analizei în lingvistica structurală (comutarea, substi-

tuția, distribuția, metoda constituenților imediați etc.), se discută noțiuni fundamentale ca fonemul, morfemul, sintagma, neutralizarea, informația etc.

Deși aceste studii explicative sînt semnate de autori diferiți, ele întrunesc cîteva însușiri comune: claritate, metodă în expunere, lucruri absolut necesare, impuse de natura noțiunilor și de caracterul cărții.

Cititorul ia cunoștință de rolul esențial pe care-l are contextul în procedeele de analiză structurală, explicabil prin interesul tot mai mare al lingvisticii pentru relațiile interne dintre elementele limbii și mai puțin pentru cele dintre limbă și alte fenomene externe. Tocmai de aceea, n-ar fi fost de prisos, credem, o mai mare precizie în definirea diferitelor tipuri de distribuție, de contexte. În ce măsură, de pildă, intonația, accentul fac ca două contexte să nu mai fie identice? La pagina 43 se afirmă că distribuția elementelor *ȘI* și *NICI* cuprinde și următoarele contexte comune: „*N-a plouat și n-a nins*”, „*N-a plouat, nici n-a nins*”. Dar acestea sînt contexte neidentice, căci accentul și intonația sînt diferite, iar pauza, marcată în al doilea exemplu prin virgulă, schimbă contextul. De altfel, la pagina 278, următoarele contexte ale lui *TĂU* și *BUN* sînt date ca neidentice, tocmai din motivele arătate mai sus „*Copilul tău drag pleacă*” și „*Copilul bun, drag pleacă*”.

Poate că n-ar fi fost rău să se fi încercat măcar cîteva precizări în ceea ce privește extensiunea contextelor în anumite situații, modul de selectare a contextelor relevante.

Faptul că volumul a apărut în 1967 (deși, ne informează prof. I. Coteanu, era gata în 1963) ar fi impus referirea și la unele probleme luate în discuție în ultimii ani, o dată cu apariția ediției a II-a a Gramaticii Academiei. În studiul despre sintagmă (S. Stati), credem că ar fi trebuit avută în vedere și situația elementului predicativ suplimentar.

Sintagma e definită ca un grup de două părți de propoziție în raport de subordonare (p. 116). Cum se combină, în acest caz, elementul predicativ suplimentar în sintagme, dacă-l admitem ca dublu subordonat? Dacă luăm doar verbul și elementul predicativ suplimentar (ex. „alerg voioasă”), atunci sintagma verb-adjectiv nu mai poate fi clasată ca nereperată în limba română (vezi p. 118).

Studiile din a doua parte a volumului (capitolele V și VI) sînt exemple de aplicație practică a procedeelelor gramaticii structurale în cercetarea structurii dialectale, stilistice și gramaticale a limbii române. Ele ilustrează avantajele, dar și limitele, nedepășite deocamdată, ale aplicării noilor metode și procedee. Există, spre exemplu, posibilitatea unei dialectologii structurale? Matilda Caragiu-Marioțeanu („Structura silabei în aromână”, p. 193—210) demonstrează, făcînd analiza distribuțională a silabei în aromână, că, la nivelul fonologiei cel puțin, metodele structurale de lucru pot fi folosite cu bune rezultate. Dincolo de acest compartiment, se pare că dialectologia structurală nu poate înlocui pe cea tradițională, iar metodele noi și cele vechi trebuie combinate.

Problemele de gramatică, prin modul cum sînt alese și tratate, vin să răspundă la alte cîteva întrebări. Soluțiile oferite de gramatica structurală anulează pe cele ale gramaticii tradiționale? Gramatica structurală trebuie să abordeze numai problemele controversate și nesoluționate deplin prin vechile metode?

Studii ca „Numărul și genul substantivului românesc” (Paula Diaconescu), „În problema clasificării verbelor” (V. Guțu Romalo), „Asupra definiției prepoziției” (L. Vasiliu) fac investigații în „zone liniștite” ale gramaticii și nu propun noi termeni, nici o optică total nouă asupra categoriilor tradiționale. Ele aduc în schimb, o definire formală, pe baza unui criteriu unic, gramatical și nu semantic a acestor categorii. Verbele impersonale, de exemplu, sînt definite ca „verbe care nu pot governa nominativul” (p. 305), cele copulative „pot governa două morfeme de nominativ” (p. 305), iar verbele tranzitive sînt cele care „pot governa și nominativul și acuzativul” (p. 304).

Prepoziția e definită ca parte de vorbire care apare în contextul verb—prepoziție—articol, substantiv, context specific, în care prepoziția are funcție de adjunct legat la dreapta de centrul său (articol, substantiv), care, la rîndul său, e adjunct pe lîngă verb (p. 308). Este bine evidențiat aici regimul nominal al prepoziției², dar în ceea ce privește subordonarea specifică a grupului nominal numai față de verb, autoarea (L. Vasiliu)

rămîne datoare cu o explicație, căci în felul acesta acoperă doar jumătate din sfera funcțională pe care i-o atribuie gramaticile tradiționale prepoziției.

Interesantă este „Schița de clasificare structurală a adjectivelor în limba română” (M. Manoliu). Autoarea demonstrează convingător caracterul simplificator al clasificării tradiționale a adjectivelor după terminația de singular nominativ, subliniind că este necorespunzătoare tipurilor de flexiune adjectivală din limba română. Aplicînd criteriul opozițiilor pertinente de gen, număr și caz realizate în cadrul întregii paradigme (nu doar la nominativ singular), adjectivul românesc e împărțit în nouă clase de flexiune. Important este că, analizînd adjectivul românesc în întreaga lui flexiune, M. Manoliu urmărește și modul cum se manifestă diferite tendințe general române în evoluția acestei părți de vorbire. De exemplu, renunțarea la opoziția de caz la trei din cele nouă clase de adjective e interpretată ca expresie a tendinței române de reducere a flexiunii cazuale.

Credem că cele mai curajoase concluzii le aduc studiile „Articolul și categoria determinării în limba română” (V. Guțu Romalo) și mai ales „Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană” (M. Manoliu). Pornind de la constatarea că „*al meu*”, „*al tău*” etc. sînt formate din două elemente independente, M. Manoliu demonstrează, pe baza analizei distribuționale, că „*meu*”, „*tău*” etc. sînt întotdeauna pronume, ba mai mult, se comportă ca forme accentuate de genitiv ale pronumelui personal. Ideea s-ar putea să suscite discuții, deși, după părerea noastră, argumentația autoarei, căreia i se mai pot aduce puncte de sprijin, va rezista.

În concluzie, considerăm că *Elemente de lingvistică structurală* este o carte a cărei utilitate e în afară de orice discuție. Întirzierea apariției, datorată altor factori și nu autorilor, nu-i diminuează valoarea. O listă bibliografică a literaturii românești și străine de specialitate

cu profil structuralist ar fi fost, indiscutabil, binevenită și ar fi sporit meritele acestei valoroase lucrări de început al cărei principal merit rămîne inițierea în domeniul lingvisticii structurale moderne.

G. GRUIȚĂ

T. V. Cijvan, *Imja sušestvitel'noe v balkanskich jazykach*. Moskva, 1965, 194 p.

Autoarea constată că în ultimii ani se dă importanță cercetării unor aspecte ale interacțiunii sistemelor chiar și atunci cînd interacțiunea se face între sisteme lingvistice în care apropierea genetică a limbilor nu este esențială.

Un astfel de caz de interferență îl prezintă limbile balcanice, care constituie cunoscuta uniune lingvistică balcanică.

Se atrage atenția și asupra altor laturi ale uniunii balcanice ca: folclor, obiceiuri, artă, cultură materială etc., care constituie factori de seamă în determinarea acestei uniuni.

În domeniul uniunii lingvistice balcanice, cele mai multe lucrări au fost consacrate lexicului, în care sînt mai ușor de sesizat concordanțele. Influențele lexicale, remarcă autoarea, se caracterizează, în limitele problemei discutate, mai mult de canalele de legătură dintre limbile balcanice.

Atenția cercetătorilor a fost îndreptată, înainte de toate, asupra definirii fondului de influențe în fiecare limbă balcanică, arătîndu-se în special direcția și cronologia influențelor. Față de acestea autoarea arată că ar fi necesar să se studieze fondul principal comun al limbilor balcanice și să se descrie sistemul lexical ca un element al structurii uniunii lingvistice balcanice.

Uniunea lingvistică balcanică se caracterizează însă prin fapte la diferite nivele ale limbii, care se cer studiate și reliefate. Pînă acum singura lucrare care atacă aceste probleme este *Linguistique balcanique* a lui Kr. Sandfeld.

Sarcinile actuale ale balcanisticii sînt văzute de autoare în sensul descrierii sistematice a faptelor de limbă la toate nivelele și delimitarea lor exactă.

În acest sens e necesar ca centrul de greutate să treacă de la nivelul lexical la cel morfologic și sintactic, iar aplicarea diacroniei în descrierea faptelor și stu-

¹ Ion Coteanu, Valeria Guțu-Romalo, Paula Diaconescu, Laura Vasiliu, Maria Manoliu, Matilda Caragiu-Marioteanu, Sorin Stati, Em. Vasiliu, Andrei Avram, Solomon Marcus.

² Esențialitatea prepoziției ca element relațional cu regim nominal am întîlnit-o demonstrată clar la D. D. Drașoveanu, *Cursul de limbă română contemporană ținut la Facultatea de filologie din Cluj în anul universitar 1964-1965*.

dierea paradigmatică a elementelor morfologice să primească pondere.

Scopul lucrării de față este, de fapt, descrierea substantivului în limbile balcanice, folosindu-se criteriile tipologice esențiale pentru reliefarea unor particularități balcanice comune. Ideea lucrării constă în încercarea de a stabili măsura cantitativă a caracterului balcanic și de a putea defini ceea ce intră în uniunea lingvistică balcanică.

În acest sens substantivul este cercetat în limbile balcanice pornindu-se de la stabilirea unui număr de „grafeme” (gen, număr, caz) și de la îmbinările lor posibile. Se stabilește numărul formelor flexionare care deserveșc aceste îmbinări ale grafemelor și se calculează numărul de „cuvinte-formă” care le alcătuiesc.

Scopul analizei este de a stabili, după aspectul grafo-morfologic al substantivului, conținutul său morfologic, sau, dacă definim scopul mai formal, de a găsi cărei îmbinări de grafeme îi corespunde o formă flexionară dată.

Metoda analizei și sintezei, în felul în care se aplică în prezenta lucrare, într-un anumit sens, duce la generarea algoritmului. Cu alte cuvinte, metoda este orientată astfel încît descrierea limbilor să fie făcută cu ajutorul aceluiași procedee, ceea ce poate duce la rezultate mai interesante din punct de vedere tipologic.

Analizele și sinteza se efectuează la nivelele morfologic și sintactic, pentru fiecare deosebindu-se anumite mijloace: pentru nivelul morfologic sînt alese formele flexionare ale substantivului, formele articolelor (afară de cel nehotărît), formele flexionare ale adjectivului acordat, precum și o serie de date fono-morfologice (locul și felul accentului, alternanțele etc.); pentru nivelul sintactic sînt alese ordinea cuvintelor, contextul etc.

Cercetarea și descrierea substantivului se face pe baza materialului lingvistic din limbile albaneză, bulgară și macedoneană (în special cu dialectele apusene și centrale macedonene), neogreacă (cu dialectele iakomian, maniot etc.), din „dialectele balcano-romance” reprezentate de dacoromăna (romăna), aromăna, meglenoromăna, istroromăna, și din sîrbo-croată (în special dialectele sudice și estice).

Structura lucrării urmează această distribuție a limbilor cercetate. Ea se încheie cu un capitol de considerații generale tipologice.

Din lipsă de spațiu nu ne putem opri asupra tuturor capitolelor cărții, vom re-leva doar cîteva aspecte din capitolul care se ocupă de limba română. Capitolele care tratează alte limbi au o structură identică din punctul de vedere al metodei și asemănătoare din punctul de vedere al cantității materialului cercetat. De aceea scoaterea în evidență a părții care tratează limba română poate sluji ca orientare pentru cei ce doresc să consulte și celelalte capitole.

Ca punct de plecare se iau fragmente ale sistemului substantivului. Descrierea lui se face în două etape: 1. analiza, 2. sinteza.

În capitolul de analiză, precum și în cel de sinteză, materialul este studiat la cele două nivele: morfologic și sintactic.

În partea în care se face analiza, autoarea stabilește opt îmbinări de grafeme: I. Dir. sing. m, II. Obl. sing. m, III. Dir. sing. f, IV. Obl. sing. f, V. Dir. Pl. m, VI. Obl. pl. m, VII. Dir. pl. f, VIII. Obl. pl. f.

Aceste îmbinări ale grafemelor sînt deservite de zece forme flexionare, capabile să formeze 30 de cuvinte-formă, date în schema de la p. 104.

Aceleași grafeme sînt urmărite în combinație cu articolul hotărît (schema 25 de la p. 105), din care 7 forme ale articolului formează 10 cuvinte-forme.

Sînt expuse apoi fenomenele de neutralizare existente în cadrul declinărilor și între declinări, făcîndu-se observații și concluzii pe marginea lor.

La nivelul morfologic se descriu anumite trepte care corespund unor forme flexionare cu articol sau fără articol.

La nivelul sintactic se face o definire a „gramemelor” care sînt stabilite la Casus directus și Casus obliquus și care ar corespunde unităților principale logico-semantice.

Sinteza substantivului arată că 10 forme flexionare alcătuiesc 42 de cuvinte-forme, care sînt date grafic în schema 28, p. 115.

Principala sarcină a sintezei, la nivelul sintactic, este exprimarea acestor unități principale logico-sintactice.

Din lucrarea de față se desprinde încercarea de a interpreta materialul din punctul de vedere al proceselor de comunicare și se pune problema găsirii mijloacelor celor mai eficace de înțelegere între reprezentanții diferitelor limbi balcanice în condițiile întrebuirii limbii materne.

Apare în acest sens termenul „limbă intermediară” care nu este însă conceput de autoare ca un mijloc ce ar reduce procesul complex de formare a unității lingvistice balcanice la o tendință determinată de a crea un metasisem care să ducă la înlocuirea limbilor balcanice existente.

Limba intermediară propusă trebuie să satisfacă condiția minimului efort în recunoașterea și sintetizarea textului.

Metoda aleasă cere să se plece de la faptul că un plan al conținutului se realizează în scheme formale; cu alte cuvinte se presupune că pentru asigurarea înțelegerii trebuie să avem un minimum lexical și o sumă de construcții simple care corespund categoriilor de vorbire universale logico-sintactice (subiect, predicat, obiect direct și indirect, atribut, adverb).

În ce privește cantitatea, limbile balcanice conțin aproximativ o sumă egală de grameme: gramemul genului este la fel în toate limbile balcanice cu excepția albanezei, care a pierdut genul neutru; toate limbile au gramemul singular și plural; gramemul însuflețitelor există regulat numai în sirbo-croată; numărul, alături de gen, intră în acțiune atunci când fără ele nu se poate stabili cazul, iar definirea cazului în mod practic este sarcina de bază a recunoașterii.

O cerință independentă impusă limbii intermediare trebuie considerată simplitatea privită sub două aspecte: 1. o simplitate calitativă, care constă în aceea că pentru comunicare se întrebunțează construcții univoce, ușor diferențiabile, 2. o simplitate cantitativă, care constă în faptul că numărul unor astfel de construcții este minimal.

Aceste cerințe independente sînt valabile pentru toate limbile balcanice, în același timp fiecare limbă are o serie de particularități proprii.

Lucrarea de față reflectă principiul după care uniunea lingvistică balcanică este un rezultat al unei interacțiuni lingvistice îndelungate.

Cercetarea limbilor balcanice a arătat că aceste limbi, în dezvoltarea lor, tind către modele sintactice avînd loc o îndepărtare de modelul analitic originar. Cu alte cuvinte, condițiile specifice ale comunicării în aria balcanică cer ca mijloacele formale gramaticale să prezinte o ușurare a codificării și decodificării.

Lucrarea prezentată este o încercare de a arăta actualitatea și necesitatea cerce-

tării unității lingvisticii balcanice din punctul de vedere al teoriei generale a comunicării în aplicarea ei la procesele interacțiunii lingvistice.

C. SĂTEANU
O. VINȚELER

Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967.

În ultima vreme cercetările privind cultura și literatura românească veche nu numai că s-au înmulțit, dar au progresat calitativ, prin eforturile de circumsciere a problemelor într-un context mai larg de dezvoltare a fenomenului literar românesc și, adesea, european. Se subliniază, cu argumente tot mai convingătoare, că literatura și cultura modernă își trag seva din creația predecesorilor, că am avut un cuvînt de spus în evoluția culturală din aria noastră răsăriteană și că n-am pierdut contactul cu marile mișcări innoitoare ale Apusului. Se poate vorbi de un veritabil reviriment editorial, dublat de unul pe planul dezbaterilor în jurul marilor probleme, dintre care unele adevărate „litigii” ale literaturii noastre vechi. Au apărut, în ultimii ani, ediții valoroase (D. Cantemir, *Opere*, I—II; *Cronica Ghiculeștilor*, *Cazania* lui Varlaam, *Cronici versiificate...*); s-au scris cărți, au apărut numeroase studii (P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*; C. Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român: Constantin Cantacuzino Stolnicul*). În lumina ultimelor investigații și descoperiri, dintre care unele strălucite, au fost deplasate unele accente, s-au deschis perspective noi în aprecierea strădaniilor cărturarilor vechii noastre culturi. Se vorbește, astfel, de Filip Moldoveanul ca autor al *Catehismului* de la Sibiu din 1544; de legăturile româno—venețiene în explicarea apariției tiparului la noi; de aportul lui Milescu la traducerea *Bibliei*; se abandonează căile bătătorite, apelîndu-se la metode moderne de cercetare. Avem în vedere utilizarea izotopilor radioactivi în studierea filigranelor vechilor texte.

În șirul contribuțiilor recente se situează și volumul lui Dan Zamfirescu, apărut la sfîrșitul anului trecut. Adunarea în volum a unor studii și articole mai

vechi, risipite în periodice, facilitează accesul la ele. Împărțit în două secțiuni, volumul cuprinde cinci articole tratând probleme de principiu sau, în orice caz de interes mai general și trei studii aprofundate închinată exegezei unor opere.

Detășindu-se de obiectul cercetării sale, autorul privește dintr-o perspectivă largă problemele, stabilește filiații, urmărește conexiuni, bazându-se pe o argumentație bogată, antrenând în discuție opiniile unor exegeți prestigioși. Meritul unei asemenea cercetări este incontestabil, dar uneori ea se realizează în detrimentul analizei propriu-zise a textelor de literatură veche. Astfel, articolul consacrat conștiinței efortului artistic în literatura română veche, pornind de la afirmațiile lui Pompiliu Constantinescu, George Călinescu, Tudor Vianu ș.a., se menține în zonele unei discuții de principiu. Pe lângă câteva citate „clasice” reproduse de autor, se putea apela la multe alte exemple, nu mai puțin convingătoare, din scrierile lui Cantemir, de exemplu. Încolo, rămâne instructivă încadrarea fenomenului românesc în contextul european al problemei.

Intenția de a depăși aria strictă a literaturii vechi și de a demonstra astfel legăturile inextricabile între diferitele epoci literare este evidentă și în articolul *Eminescu și literatura română veche*. Merită a fi reținute mențiunile privind semnificația formației filologice a poetului, a cunoașterii literaturii vechi și valorificării în planul creației sale artistice a sugestiilor primite.

Studiile secțiunii a doua a volumului, mai ales cel consacrat *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab, sînt exemplare prin amploarea dezbaterii și bogăția informației. Calitățile culegerii lui Dan Zamfirescu fac din volumul său un instrument de lucru util cercetătorului avizat, dar adresîndu-se și unui public mai larg.

DOINA CURTICĂPEANU

Lucia Protopopescu, **Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu**. București, 1967.

Pe măsura trecerii timpului și a adîncirii cercetărilor cu privire la Școala ardeleană, personalitatea istoricului, filologului și mai ales a scriitorului Budai-Deleanu apare tot mai reliefată, uimind pînă astăzi prin

plurivalență și inteligența sa totodată profundă și scilipitoare. E bine venită, de aceea, orice contribuție care permite o înțelegere mai adîncă a acestui adevărat „fenomen” al istoriei noastre literare și culturale.

Lucrarea Luciei Protopopescu înmănunchează rezultatele unor minuțioase cercetări în arhivele românești și străine, mai ales austriece; ea ne oferă un material extrem de prețios cu privire la viața și condițiile de formație intelectuală și morală a autorului *Țiganiadei*. E pus în lumină fondul primar al personalității scriitorului, care s-a format în contact strîns cu realitățile românești transilvănene, contact întreținut pînă la sfîrșitul vieții prin legăturile familiare sau de amiciție cu cărturarii de seamă rămași pe meleagurile ardelen.

O fizionomie deosebit de bine conturată și de bogată în sugestii capătă anii de studii la Blaj și Viena, cînd se pun temeliile culturii filozofice, istorice și literare a lui Budai-Deleanu. Examinarea destul de detaliată a programelor și manualelor școlare utilizate, prezentarea citorva figuri de profesori, reconstituirea atmosferei de la colegiul sf. Barbara, ne permit să apreciem mult mai precis ca pînă acuma importanța pe care acești ani au avut-o în conturarea personalității lui Budai-Deleanu și aportul lecturilor și meditațiilor din tinerețe la elaborarea operei sale literare, istorice și lingvistice. De asemenea, informații prețioase ne sînt furnizate în legătură cu activitatea lui Budai-Deleanu la Viena, între 1783 și 1785, ca și în privința împrejurărilor care l-au determinat să se stabilească la Lvov. Din meandrele corespondenței oficiale austriece se conturează, în liniile ei generale, și etapa galițiană a vieții cărturarului nostru, aceasta apărînd însă, prin natura surselor investigate, mult mai puțin concretă și substanțială. Orientarea cercetărilor viitoare în această ultimă direcție ar putea duce la obținerea unor rezultate foarte interesante.

Contribuție notabilă și de neînconjurat pentru orice exeget al vieții și operei lui Budai-Deleanu, cartea Luciei Protopopescu ne lasă, totuși, și o oarecare insatisfacție. În primul rînd, nedumerește întîrzierea apariției unei lucrări care se bazează, după spusele autoarei, pe cercetări efectuate în anii 1937—1938, întîrziere cu atît mai regretabilă, cu cît a dus la pierderea priorității în publicarea unor informații

(comunicate mai întâi de Erich Prokopowitsch în *Südost-Forschungen* din 1960 și 1961).

În al doilea rând, întemeindu-se mai ales pe materialele oferite de arhivele austriece, cartea dă totuși senzația unei contribuții lacunare, trecând forțat mai superficial asupra acelor aspecte din biografia și activitatea lui Budai-Deleanu pentru care documentele se găsesc în arhivele maghiare și galițiene. În felul acesta apare un fals dezechilibru între diferitele etape ale vieții scriitorului: dacă însemnătatea studiilor la Universitatea din Viena, de pildă, e în mod convingător pusă în lumină, valoarea intelectuală și formativă a epocii petrecute la Lvov e, în schimb, evident dezavantajată. Pe de altă parte, prezentarea erudită și amănunțită a documentelor oficiale în legătură cu Budai-Deleanu copleșește personalitatea cărturarului, împiedicând degajarea profilului său omnesc (intelectual, moral și afectiv). Pentru rotunjirea imaginii ar trebui utilizate în mult mai mare măsură sugestiile oferite de opera literară și de confruntarea atentă a surselor ideologice cu rezultatele asimilării lor de către Budai-Deleanu.

În sfârșit, o atentă revizuire a textului ar fi permis evitarea citorva scăpări de condei regretabile: la p. 38 titlul scrierii alegorice a lui Cantemir, reproduc de două ori greșit (*Istoria ieroglifă*); la p. 40 o supărătoare confuzie între un discurs al lui Cicero (intitulat, de altfel, *Oratio in L. Calpurnium Pisonem* și nu *Pro Pisonem*, cum spune autoarea) și epistola *Ad Pisonem* a lui Horațiu; la p. 156 afirmația că lucrarea *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* ar fi apărut în *Gazeta Transilvaniei* din 1894 (de fapt s-a publicat în *Gazeta Bucovinei* din același an).

Aceste observații și sugestii nu urmăresc totuși să minimalizeze însemnătatea unei contribuții documentare deosebit de bogate, care, oferindu-ne totodată o primă încercare de sinteză, înlesnește mult elaborarea unei adevărate monografii despre Budai-Deleanu.

GEORGETA ANTONESCU

Studiul lui Ov. Birlea pune în discuție o problemă insuficient clarificată a literaturii române moderne: aceea a atitudinii reprezentanților Școlii ardelenne față de cultura populară, cu referiri speciale la valoarea surselor folclorice în *Figaniada* lui Budai-Deleanu.

Autorul precizează dintru început că afirmația, general acceptată în critica românească, potrivit căreia iluminismul transilvănean se definește printr-o atitudine exclusiv critică față de creația populară se cere corectată și, în acest scop, delimitează în preocupările folclorice ale Școlii ardelenne trei direcții esențiale: combaterea superstițiilor și a credințelor dăunătoare, utilizarea folclorului ca sursă istorică și aprecierea valorii artistice a literaturii populare.

Prima dintre aceste preocupări nu depășește cu nimic sfera raționalismului iluminist, chiar dacă datele consemnate de Petru Maior, Sincăi sau V. Popp pot furniza etnografului elemente prețioase. În ceea ce privește utilizarea tradițiilor populare ca sursă istorică, autorul descifrează în cadrul Școlii ardelenne două orientări: rezerve critice privind autenticitatea datelor istorice, alterate de imaginația populară într-un proces de interpretare a istoriei pe care gândirea strict raționalistă a iluminismului îl respinge fără a-l înțelege și, pe de altă parte, utilizarea acelor elemente din obiceiurile sau din literatura populară care pot furniza argumente în sprijinul afirmării romanității noastre. Disocierea, întemeiată și necesară, urmărește să pună în lumină rolul constructiv pe care folclorul l-a jucat în afirmarea crezului istoric al Școlii ardelenne. Ideea s-ar fi precizat dacă autorul ar fi stăruit asupra valorilor și semnificațiilor pe care folclorul le reprezintă în elaborarea conceptului de națiune, proces îndelungat în care Școala ardelenă a însemnat prima etapă, aceea a definirii națiunii pe coordonate istorice. Spre deosebire de organicismul romantic, pentru care folclorul avea să joace un rol constructiv de primă importanță, nu doar prin datele pe care le putea furniza, ci prin spiritul creației populare, chemat să definească spiritualitatea unei națiuni, gândirea iluministă românească nu acordă folclorului decât un rol pasiv, de transmitător al unor măturii istorice. E adevărat că interesul pentru folclor — fie și între aceste limite — dovedește în iluminismul românesc o preocupare ce depășește sfera de interes a

Ovidiu Birlea, *Folclorul în „Figaniada” lui Budai-Deleanu*, în „Studii de folclor și literatură”, București, 1967, p. 498—567.

gîndirii iluministe apusene. Explicația nu trebuie căutăată însă — așa cum o caută autorul studiului în discuție — în domeniul atitudinilor sentimentale, ci în transformarea iluminismului, cosmopolit și anti-istoric la origini, într-o doctrină care, la popoarele est-europene, primește o coloratură istorică și națională, proces analizat, încă din 1948, de acad. David Prodan în prima ediție a lucrării sale despre *Supplex Libellus Valachorum*. Demonstrația nu are decît de pierdut prin lipsa de precizie a unor afirmații simplificatoare: „Aceștia [ilumiiniștii apuseni], în graba de a ridica poporul și de a combate întreg balastul înapoiat al prejudecăților depășite de știință, s-au crezut prea înțelepți (s.n.), au alunecat prea pe deasupra realității populare...” (p. 503).

Afirmarea valorii estetice a literaturii populare plasează problema în sfera conceptiilor folclorice romantice; ea implică aprecierea capacității createoare de valori a literaturii populare și, ca atare, posibilitățile folclorului de a participa activ la constituirea culturii unei națiuni. Singurul reprezentant al Școlii ardelenene care abordează acest aspect al problemei e Budai-Deleanu, și răspunsul său, echivoc, lasă deschisă calea unor interpretări divergente. Ov. Birlea consideră că a vedea în utilizarea materialului folcloric de către autorul *Țiganiadei* un gest *neintenționat* și în propozițiile sale teoretice o mărturie a desconsiderării valorii estetice a folclorului ar fi o interpretare neîntemeiată, deși, precizează autorul, „ar fi exagerat să i se acorde lui Budai-Deleanu o concepție folclorică modernă” (p. 510). Este pusă astfel în discuție o dublă problemă: aceea a modului cum folosește Budai-Deleanu materialul folcloric și cea a valorii pe care componenta folclorică o are în concepția sa estetică. Din păcate, răspunsul pe care îl dă *Folclorul în „Țiganiada...”* vizează, în majoritatea cazurilor, latura cantitativă a problemei. Budai-Deleanu se definește ca un precursor al *Daciei literare* „prin introducerea masivă într-o creație literară cultă a repertoriului folcloric sub cele mai diverse aspecte ale lui” (p. 512). Studiul își propune să detecteze „mai amănunțit decît pînă acum contribuția folclorului la realizarea neîntrecutei epoei a lui I. Budai-Deleanu” (p. 498). Extrem de bogat, materialul adus în discuție urmărește cu finețe universul *Țiganiadei* raportat la acela al snoavelor populare românești,

precum și ecourile baladelor, ale cîntecelor lirice, zicătorilor și proverbelor sau ale legendelor apocrife în epoea lui Budai-Deleanu.

Dacă s-ar limita la stricta „detectare” a surselor folclorice utilizate de poetul transilvănean, studiul ar îndeplini o funcție similară celei pe care au îndeplinit-o lucrările de pionierat din domeniul literaturii comparate: aceea de depistare a „izvoarelor” unei opere literare. Operația este fără îndoială utilă, dar ea rămîne limitată la o zonă exterioară valorilor estetice; unicitatea universului poetic îi rămîne inaccesibilă. Ov. Birlea depășește însă, pe alocuri, domeniul strict al seriilor de fapte literare paralele și — în aceste cazuri — se apropie, în interpretări de finețe, de definirea organică a poemei studiate; remarcăm, în acest sens, analiza lui Budai-Deleanu în raport cu ironia snoavelor populare. Apropierile stabilite ar trebuie completate prin studierea diferențelor specifice, singurele în măsură să definească, precizînd modul în care materialul folcloric e utilizat, timbrul particular, unicitatea operei. Comentînd una dintre intervențiile lui Goleman în discuțiile politice, autorul crede că „prin gura lui Goleman [Budai-Deleanu] biciuiește lenina, nepăsarea și samavolniciile care erau apanajul capetelor încoronate”, utilizînd elemente ale unei orații de nuntă. Însă ironia nu e, de fapt, îndreptată spre „capetele încoronate”, ci spre oratorul improvizat, al cărui discurs traduce o mentalitate primitivă, anarhică, incapabilă să înțeleagă misiunea civilizatoare pe care conducătorul și legislatorul o au de îndeplinit în organizarea societății umane pe baze raționale, misiune simbolizată de Vlad și explicată în amănunt de Florescul. Ironizarea mentalității populare se realizează astfel *reinterpretînd un citat folcloric*. Procedeu, aplicat de Budai-Deleanu și atunci cînd utilizează în parodierea eroicului clișee din epoele eroice clasice, aplicate unor situații prin excelență antieroice, constituie una din sursele esențiale ale ironiei ce caracterizează, în cel mai înalt grad, tonalitatea stilistică a *Țiganiadei*. În general, procedeul mimării unei atitudini a căreia poetul îi dă o valoare diametral opusă celei pe care un text clasic de autoritate sau un text folcloric de largă circulație au impus-o, rămîne neseseizat în întregul studiu. De aceea, autorul consideră că „zugrăvirea sfinților în *Țiganiada* sub aspecte realiste,

țărănești" nu e un judiciu al atitudinii voltairiene a lui Budai-Deleanu, ci „se poate atribui mai degrabă mentalității populare, felului realist în care poporul prezintă personajele supranaturale" (p. 545). Dar dacă familiaritatea „realistă" cu care poporul își tratează sfinții nu implică intenții ironice și nu face decât să apropie cerul de pământ, familiaritatea excesivă cu care Budai-Deleanu tratează cetele sfinite, mimînd tonul popular în contextul unei epopei eroice care ar fi reclamat tonul înalt, realizează un efect de distanțare ironică și, în ultimă instanță, de compromitere a întregului paradis. Intenția stilistică nu e cea populară, ci e, mai degrabă, apropiată de cea urmărită de Voltaire în încăierarea dintre afabilul „monsieur Saint Denys" și brutalul „monsieur Saint Georges", punctată de înjurăturile insulare — pe Dumnezeu și pe toți sfinții — ale războinicului protector al englezilor.

Studiul lui Ov. Birlea nu răspunde așadar decât parțial problemelor pe care modul de utilizare a folclorului în *Țiganiada* le ridică; deschisă rămîne și problema dificilă a definirii concepției folclorice a lui Budai-Deleanu. Între ironia pe care notele *Țiganiadei* o mărturisesc cu privire la valoarea literaturii populare ca sursă a literaturii culte și utilizarea masivă a folclorului în cuprinsul epopeii, atitudinea lui Budai-Deleanu rămîne echivocă. Dacă folclorul ar fi pătruns doar în planul comico-satiric al *Țiganiadei*, problema s-ar fi putut rezolva în termenii vechii istorii literare. Dar, prin Argineanul, erou de baladă, folclorul pătrunde în planul eroic, constructiv al epopeii. Destinul eroului baladesc, abandonat — în prima versiune — în codrul nălucit, pradă nebuniei, și readus, în cea de-a doua variantă a *Țiganiadei*, în plină acțiune eroică, poate întări observațiile lui Ov. Birlea privind ponderea sporită pe care folclorul o primește în cea de-a doua redactare a epopeii. Argineanul e un erou tipic medieval, un cavaler răătăcitor, corespondentul românesc al lui Bechiherec. În ciuda aspectului său medieval, Argineanul e angajat în lupta de eliberare națională, angajat însă sub o armură feudală pentru care Budai-Deleanu nu nutrește, din principiu, nici un fel de simpatie. Nebunia este, pentru un asemenea personaj, soluția iluministă a problemei. Și totuși, în varianta a doua a *Țiganiadei*, în care planul eroic se conturează mai precis, prefir-

gurfnd o viitoare epopee eroică națională, cavalerul răătăcitor care e Argineanul devine un personaj pur eroic — nu un erou al istoriei, ci unul al legendei, al baladei. Literatura populară, înțeleasă în *spiritul ei*, primește astfel o nouă dimensiune: ea e chemată să contribuie la crearea viitoarei literaturi naționale.

Credem că dubla atitudine față de folclor traduce, ca atîtea alte elemente ale operei, dubla articulație sentimentală, temperamentală și ideologică a poetului ardelean, un sceptic și un entuziast, un iluminist atras de mirajul valorilor ce vor caracteriza romantismul. Problema rămîne însă deschisă. În rezolvarea ei, studiul lui Ov. Birlea constituie o realizare meritore prin informația sa bogată, prin unele interpretări pe care le schițează și prin problemele puse în discuție.

IOANA PETRESCU

Ovidiu Birlea, *Poveștile lui Creangă*, București, 1967, 320 p.

Lucrarea abordează o mare parte a operei lui Creangă (neacoperită în întregime de titlu) dintr-un unghi supus cercetării pînă acum doar sporadic și parțial, cel al raporturilor ei cu folclorul, dovedind că în această direcție se mai pot face investigații fructuoase. „Ținta pe care am urmărit-o — mărturisește autorul — a fost aceea de a vedea în ce măsură *Poveștile* lui Creangă se integrează în contextul poveștilor românești și care ar fi notele distinctive" (p. 5).

Primul capitol, „Preliminarii", cuprinde o trecere în revistă, selectivă și critică, a contribuțiilor anterioare la studiul creației scriitorului de la Humulești, o discuție asupra izvoarelor și repertoriului de povești deținut de Creangă și asupra clasificării operei sale. Încă de pe acum se fac cîteva observații judicioase privind orientarea scriitorului în bogatul repertoriu de povești populare cunoscute și selectarea, cu intenții artistice, a acelor povești „care se potriveau cu o mentalitate mai evoluată și cu un gust mai ridicat, mai apropiat de cerințele literaturii culte" (p. 15). Aceeași tendință poate fi detectată și în utilizarea unor procedee artistice de creație. Din păcate, aceste aspecte nu sînt aprofundate și documentate, în capitolele următoare, în suficientă măsură.

În prima secțiune mare a lucrării, „Fondul folcloric”, punând la contribuție un vast material folcloric tipărit sau aflat în arhive, parte adunat prin strădania proprii, autorul este preocupat mai ales de stabilirea unor similitudini sau deosebiri în ceea ce privește schema epică a poveștilor lui Creangă și a variantelor populare. Problema fondului ideologic al acestora, a universului lor etic nu este luată în discuție decât tangențial, într-un capitol următor. Chiar și în aceste limite, pe baza materialului documentar atât de bogat, ce vorbește adesea de la sine, autorul poate conchide cu îndreptățire, la sfârșitul capitolului, asupra „fondului folcloric indiscutabil” al poveștilor, argumentând convingător intuiții ale unor cercetători mai vechi (Iorga, Ibrăileanu, Boutiere).

Următoarele capitole, „Procedee folclorice de creație” și „Stilul popular narativ și Creangă”, întregesc cercetarea prin studiul paralel al unor procedee de creație și particularități stilistice (distribuite într-o manieră arbitrar în cuprinsul celor două secțiuni) ale poveștilor lui Creangă și ale celor populare. Autorul demonstrează convergența procedeele de creație folosite de Creangă cu cele populare: Grefarea scenelor realiste pe schema poveștii, atât de caracteristică lui Creangă, nu e străină povestitorului popular, ca și generalitatea tipurilor, utilizarea frecventă a dialogului și monologului în dauna descrierii etc. Dar în același timp se fac și disocierile necesare, subliniindu-se anumite particularități artistice specifice lui Creangă, e drept, adesea, mai mult de ordinul cantității. Este însă ceea ce duce, în ultimă instanță, la calitatea excepțională a operei scriitorului, proces mai puțin sesizabil. Cele câteva texte tipărite în „Anexă” aduc un material ilustrativ suplimentar în sprijinul ideilor de mai sus și prilejuiesc cititorului posibilitatea unor confruntări proprii.

Desigur, sînt idei care ar putea suferi unele nuanțări. Ne gîndim, de pildă, la felul cum sînt concepuți eroii basmelor lui Creangă în raport cu cei populari. Autorul arată că atât unii, cît și ceilalți prezintă o delimitare netă a trăsăturilor etice: „Eroul principal este viteaz, milos cu animalele, care îl vor răsplăti, călăuzit de un puternic simț al echității pe plan etic și social, în timp ce vrăjmașii lui sînt cruzi, perfizi, cu o poftă elementară de a ucide și distruge. Nu există

personaje complexe, intermediare între cele două categorii net distincte” (p. 155). Ne întrebăm dacă unele personaje, cum ar fi Dănilă Prepeleac sau Ivan Turbincă, intră perfect în această schemă.

Analiza minuțioasă întreprinsă în aceste două capitole duce în mod firesc la o concluzie ce ni se pare fericită, prin adevărul exprimat și formularea ce i se dă: „Creangă face parte din aceeași familie cu povestitorii populari, de care totuși se distanțează peste așteptări: e fratele genial al acestora” (p. 229).

O ultimă problemă la care ne vom referi, deși nu prezintă o importanță deosebită, este aceea a clasificării operei lui Creangă. Autorul se arată nemulțumit de felul cum au rezolvat-o editorii pînă acum, propunînd la rîndul său două criterii: cronologic și după speciile literare. În cuprinsul lucrării se are în vedere, cum era și firesc, cel de-al doilea, fără a fi aplicat fără cusur. Mai întîi poate să surprindă prezența celor două povestiri despre Moș Ion Roată într-o carte tratînd despre povești. În al doilea rînd, încadrarea unora dintre opere la un capitol sau altul este discutabilă. De ce „Cinci pîini” este un basm (e drept, „nuvelistic”), iar „Poveste (Prostia omenească)” și „Povestea unui om leneș” sînt snoave?

În ciuda obiecțiilor ce i se pot aduce, lucrarea lui Ovidiu Bîrlea reprezintă o contribuție valoroasă la clarificarea uneia din cele mai însemnate probleme ce se pun în legătură cu opera marelui scriitor moldovean, aceea a raporturilor ei cu folclorul.

SARA IERCOȘAN

Elisabeth Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte*. 2. überarbeitete Auflage. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1963, 670 pag.

Deși apărută cu cîțiva ani în urmă, cartea autoarei germane merită, credem, să fie nu numai prezentată, ci mai ales utilizată în cursul activității de cercetare a anumitor domenii.

Care sînt aceste domenii?

Înainte de a răspunde la această întrebare, Elisabeth Frenzel dă o definiție despre noțiunea de *Stoff*, specifică literaturii științifice germane, noțiune pe care

o distinge de *Motiv* și de *Thema* (sau *Problem*), pe cînd în știința franceză și engleză cele trei noțiuni poartă deopotrivă denumirea de *thème* (fr.), respectiv *theme* (engl.). Noțiunea de *Stoff*, pentru care știința românească încă nu are un termen echivalent în toate nuanțele, (deci și în continuare vom opera cu cuvîntul german), trebuie deosebită pe de o parte de *Thema (Problem)* care este mai abstractă, cum ar fi de exemplu fidelitatea, dragostea, dușmănia, gelozia, pe de altă parte de *Motiv*, o unitate mai mică, de pildă „bărbatul între două femei”, „frații inamici”, „fiul dușman al tatălui”. Acesta din urmă, *Motiv*-ul, are unele trăsături comune cu *Stoff*, însă „întonează numai un singur acord acolo, unde celălalt ne oferă melodia întreagă” (p.V.). Exemplificînd cele de mai sus, povestea „celor șapte împotriva Tebei” se încadrează în noțiunea de *Stoff*, dacă însă vorbim numai de „frați inamici” în general, sfera a devenit mai cuprinzătoare și am ajuns la *Motiv*, pe cînd noțiunea cea mai abstractă este cea de *Thema (Problem)* care, în cazul exemplului ales, va fi „dușmănia”. (În terminologia noastră *tema* este cea mai frecvent întîlnită alături de *motiv*, însă identificarea lor cu termenii corespunzători din cele trei limbi occidentale amintite, nu este lipsită de unele confuzii.)

Domeniile în care investigația este înlesnită prin rezultatele acestei ramuri a științei literare și prin acest volum, după părerea autoarei, însușită de noi, sînt: a) studiul psihologiei poetului și al procesului de creație (de ce, bunăoară, din materialul imens ce-i stă la dispoziție, un poet alege un anumit *Stoff* și nu altul); b) cercetarea noțiunii de stil național; de pildă la italieni în centrul fiecărui *Stoff* descoperim pasiunea de dragoste, precum ne arată metamorfoza războinicului Roland într-un personaj îndrăgostit la Ariosto și alți poeți ai Italiei; c) un alt rezultat este descifrarea unor epoci ale istoriei literare și spirituale, de exemplu, „dezvăluirea de numeroase *Stoff*-uri antice și a tezaurului narativ internațional în Renaștere, care a mînuit mai liber chiar și istoriile biblice și le-a revalorificat în exemple cu conținut moral, va fi resimțit în întreaga *Stoffgeschichte* cu o mare amploare” (p. VII); d) aportul cel mai valoros al studiilor de acest gen rezidă în constatări de estetică literară. Anume, în pofida bazei cronologice a articolelor cuprinse în acest volum, nu este vorba

atît de țeluri istorice, cît mai degrabă de „structura interioară a *Stoff*-urilor, de caracterul și calitățile lor, de automișcarea (adică creșterea) lor, de anticristalizarea noilor elemente tematice, de obținerea echilibrului interior cu ocazia creșterii și mutației nucleului tematic” (p. IX). În acest sens din urmă această disciplină ne învață că *Stoff*-urile dispun de o posibilitate de evoluție limitată și că adaptatorii distanțați unul de altul în timp și spațiu, ajung la un aranjament similar al materialului tematic.

În continuare, studiul introductiv dă un scurt istoric despre disciplina cunoscută sub denumirea de *Stoffgeschichte*, făcînd unele aprecieri succinte nimerite (K. Goedeke ca pionier, Scherer, Jelinek, pe urmă influența negativă exercitată de *Geistesgeschichte* care considerase ca minore preocupările de acest fel, apoi P. Merker, rectificator al scopului cercetărilor, J. Petersen, M. Koch, Wiegand și alții), cu privire specială asupra Germaniei și, mult mai succint, despre alte țări.

Cu conștiințiozitatea unui filolog consacrat, în ultima parte a capitolului introductiv teoretic, autoarea arată sursele după care și-a realizat cartea: studii, disertații, bibliografii, lexicoane, rezultatele activității sîrguincioase a sute și sute de cărturari ai trecutului. Înainte de a mulțumi celor care i-au sprijinit munca, Elisabeth Frenzel dă indicații cu privire la utilizarea cărții, de pildă, dacă *Stoff*-ul este prezent numai în folclor, el nu apare aici, căci poezia populară formează un domeniu aparte.

Răsfoind la împlinire cele aproximativ treisute de articole, înainte de toate sîntem plăcut impresionați de volumul întreg, fundamentat pe rezultatele unor cercetări vechi, noi și mai recente, ample și bogate, redactat cu o minuțioasă exigență filologică și tipografică. Cartea cuprinde cele mai multe personaje mitologice și istorice care au cîștigat o largă circulație și popularitate în literaturile Europei sau ale altor continente. Desigur, nu ne putem aștepta la o trecere în revistă exhaustivă, lucru pe care autoarea nici nu ni-l promite, numindu-și cartea modest doar o „încercare”, dezbătînd numai acele *Stoff*-uri care „au dezvoltat o istorie sau măcar o contribuție la aceasta, iar celelalte, a căror prelucrare era considerată ca fenomen singular, au rămas pe dinafară” (p. VI). Și totuși, dacă evocăm din trecutul țării noastre unele mari

figuri, nu numai cunoscute în toată Europa (cum ar fi de exemplu Mihai Viteazul), ci și așezate în centrul unui mare număr de opere literare (Mihai Viteazul apare într-o piesă a lui Lope de Vega), avem sentimentul unui gol. Sentimentul acesta nu dispăre nici atunci când constatăm soarta identică, vitregă a unor eroi mitici, ca Daedalus și Icarus, Pan, frații Horași și Curiati, Moise ș.a. Iar dacă din articolul despre Medeea lipsesc dramele lui J. M. Clément (1762), C. della Valle (1813), Lamartine (1813), G. B. Niccolini (1815), H. Lucas (1855) ș.a. sau în articolul despre *Judas Ischarioth* nu este menționată opera americanului R. Jeffers (*Dear Judas*) și a rusului Leonid Andreev (*Iudas*) — exemple putînd fi sporite — nu ne poate mira absența dramei lui V. Eftimiu din articolul despre *Prometheus* sau a operei lui Enescu la *Oidipus*.

Să-i reproșăm autoarei, respectiv editurii lipsa unui indice, la sfîrșitul volumului, cu autorii și operele lor amintite? Ar fi o exagerare din partea noastră, deoarece sîntem convinși pe deplin de meritele cărții și ale autoarei, precum și de meritele editurii, a cărei colecție de „buzunar” (*Kröners Taschenausgabe*), în care a apărut această lucrare, are mulți simpatizanți la noi. Cartea Elisabetei Frenzel, — material bibliografic de bază, lectură plăcută pentru filologii tineri și mai vîrstnici, — nu poate lipsi din nici o bibliotecă specializată pentru literatura universală și comparată.

GH. SZABÓ

Gustav Siebenmann, *Die moderne Lyrik in Spanien*, W. Kohlhammer, Stuttgart 1965 (Colecția „Sprache und Literatur”, vol. nr. 22).

Cartea lui Siebenmann, specialist în literaturile ibero-romanice, ne informează despre acea înflorire a poeziei spaniole care a avut loc în prima jumătate a secolului nostru și care a fost comparată de unii cercetători cu „Siglo de Oro”. Într-adevăr, după ce sînt fixate principiile de expunere, terminologice și de metodă,

ajungem, cu îndrumarea autorului, pe un teren mai puțin cunoscut, dar foarte bogat al literaturii europene, teren apreciat la noi mai mult prin cîteva virfuri ca Garcia Lorca, Alberti, Hernandez. Această poezie, ancorată în tradiții seculare, uneori împovăraătoare, se caracterizează prin diversitatea curentelor dintre care nu toate se integrează în tabloul general al evoluției europene, dat fiind specificul istoriei spaniole (neparticipare la cele două războaie mondiale, un război civil cumplit). Orientarea cititorului în domeniul poeziei spaniole este facilitată printr-o bibliografie cronologică a operelor poetice dintre anii 1883—1964, printr-o bibliografie de specialitate și un indice, toate alcătuite cu o precizie filologică demnă de orice laudă.

American Literature. A Representative Anthology of American Writing from Colonial Times to the Present, selected and introduced by Geoffrey Moore, Faber and Faber, London, 1964.

În cele peste 1300 de pagini G. Moore, titularul catedrei de literatura americană de la Universitatea din Hull, oferă un tablou cuprinzător al întregii literaturi americane, din timpurile coloniale pînă în zilele noastre. Este știut că oricărei antologii cu ușurință i se pot face obiecții serioase din cauza criteriilor de selecționare; ne-am putea întreba și noi, oare de ce Upton Sinclair, Edgar Lee Masters, Thornton Wilder, F. Scott Fitzgerald și mulți alți sînt vitregiți, sau, de ce Mark Twain este reprezentat, afară de *The man that corrupted Hadleyburg*, cu pagini mai puțin semnificative. Or, prefața, arătînd intențiile și criteriile redactorului, ne scutește de asemenea nedumeriri și cititorului nu-i rămîne decît să agreeze volumul împărțit în: 1. perioada colonială, 2. secolul al XIX-lea și 3. secolul al XX-lea, oferînd succinte biografii, însoțite de o bibliografie relativ bogată, precum și textele. Critica literară și dramaturgia sînt omise pentru a face economie de spațiu. Antologia este utilă mai ales profesorilor de engleză și de literatură universală.

GH. SZABÓ

